

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLKÖĞRETİM ANABİLİM DALI

Esra MİNDİVANLI

KURULUŞ DÖNEMİNDE OSMANLI DEVLETİ'NİN KİMLİK
SİYASETİ VE İDEOLOJİSİ

YÜKSEK LİSANS

TEZ YÖNETİCİSİ
Doç. Dr. Ali Sinan BİLGİLİ

ERZURUM-2008

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu çalışma İlköğretim Anabilim Dalının Sosyal Bilgiler Eğitimi Bilim Dalında jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Doç.Dr. Ali Sinan BİLGİLİ

Danışman/Jüri Üyesi

Yard.Doç.Dr.İ.Sabri BALKAYA

Jüri Üyesi

Yard.Doç.Dr. Selahattin TOZLU

Jüri Üyesi

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. 20 / 08 / 2008

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No
ÖZET	III
ABSTRACT	IV
ÖNSÖZ	V
KISALTMALAR	VII
GİRİŞ	1
1. Kimlik.....	5
2. İdeoloji.....	6
BİRİNCİ BÖLÜM	9
1. KURULUŞ DÖNEMİ OSMANLI KİMLİĞİ	9
1.1. Osmanlı Kimliğinin Kaynakları	9
1.1.1.Oğuz geleneği	9
1.1.2.İslam dini.....	14
1.2.Osmanlı Kimliği	20
İKİNCİ BÖLÜM	24
2. KURULUŞ DÖNEMİ OSMANLI İDEOLOJİSİ	24
2.1.Osmanlı İdeolojisinin Kaynakları.....	24
2.1.1.Alplik-Alperenlik	28
2.1.2.Cihad ve Gaza.....	32
2.2.Osmanlı İdeolojisi	41
2.2.1.Adalet	41
2.2.2.İstimalet.....	47
2.2.3.Kurumsal yapılanma.....	49
2.2.3.1.Merkezi idare.....	50
2.2.3.2.Hukuk.....	53
2.2.3.3.Eğitim.....	56
2.2.3.4.Askeri teşkilat.....	57
2.2.4.İla-yı Kelimetullah.....	59

2.2.5.Kızıl elma efsanesi.....	61
SONUÇ	63
KAYNAKLAR	65
ÖZGEÇMİŞ	75

ÖZET
YÜKSEK LİSANS TEZİ
KURULUŞ DÖNEMİNDE OSMANLI DEVLETİ’NİN KİMLİK SİYASETİ
VE İDEOLOJİSİ

Esra MİNDİVANLI

Daanışman: Doç.Dr. Ali Sinan BİLGİLİ

2008-Sayfa:82

Jüri: Doç.Dr. Ali Sinan BİLGİLİ

Yrd.Doç.Dr. İhsan Sabri BALKAYA

Yrd.Doç.Dr. Selahattin TOZLU

Bu çalışmada Osmanlı Devleti’nin kuruluş döneminde (1299-1453) takip edilen kimlik siyaseti ve ideoloji konuları incelenmeye çalışılmıştır. XIX. yüzyılda ortaya çıkmış olan kimlik ve ideoloji kavramları üzerine çeşitli yorumlar ve tanımlar yapılmıştır. Günümüzde popüler kavramlar olarak kullanılan bu kavramlar, Osmanlı Devleti’nin kuruluş dönemine uyarlanmaya çalışılmıştır. Henüz kuruluş aşamasında olan bir devlet için belirgin bir kimlik oluşturmak güç bir iş olmasına rağmen, kökenleri oldukça eskilere dayanan bir kimlik olarak “Oğuz kültürü”nden bahsetmek mümkündür. Sonraki dönemlerde bu kültüre İslamî unsurların da eklenmesiyle yeni bir sentez ortaya çıkmış ve bu sentez “Osmanlı kimliği”ni oluşturmaya başlamıştır.

İdeoloji konusu ise söz konusu dönemde takip edilmeye başlayan kimlik siyasetine nazaran daha belirgin olarak gözlenebilecek bir inceleme alanını oluşturmaktadır. “Nizam-ı Alem” ülküsüne hizmet eden Osmanlılar bu amaç doğrultusunda oluşturdukları “gaza” ideolojisini meydana getirmişlerdir. Bahsedilen bu ideoloji, Osmanlılar’ın genişleme siyasetinin de temelini oluşturmuş, ayrıca yine devletin yapılanması da bu ideoloji sayesinde gerçekleşmiştir.

ABSTRACT
MASTER THESIS
OTTOMAN IDENTITY POLICY AND IDEOLOGY IN
ESTABLISHMENT ERA

Esra MİNDİVANLI

Advisor: Associate Prof.Dr. Ali Sinan BİLGİLİ

2008-Page:82

Jury: Associate Prof.Dr. Ali Sinan BİLGİLİ

Assist.Prof.Dr.İhsan Sabri BALKAYA

Assist.Prof.Dr. Selhattin TOZLU

In this study, the identity policy and the ideology of the Otoman State, which was practiced in the foundation period (1299-1453) are examined. Comments are made upon the nations-identity and ideology which appeared in 19th C. These nations, which are stil so popular in our own time, are tried to apply for the foundation period of the Otoman State. Although it is rather difficult for a new state to form an identity, it is possible to state that there was an “Ogus Culture”, which has a long history, as an identity in the foundation period of the Otoman State.

By contributing İslamîc features to this culture a new syntesis, which is called the Otoman Identity was formed. The ideology topic is more easily obserued than the identity policy. The Ottomans who served for “The Nizam-ı Alem” ideology, formed a “gaza” (Holy usar) policy in accordance with this ideology. This ideology eas the essentual port of the Ottomans expansion policy and it had rather significance in the process of the Ottoman State structure.

ÖNSÖZ

Kuruluş döneminde Osmanlı Devleti'nin kimlik ve ideolojisini konu edinen bu çalışmada, Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan II.Mehmed dönemine kadar olan zaman dilimi araştırılmıştır. Bu dönemde Osmanlı'nın sahip olduğu veya sonrasında oluşturduğu kimlik ve yayılmasının temel prensibini oluşturan ideolojisi Osmanlı kronikleri ve çeşitli güncel kaynaklar incelenerek ortaya koyulmuştur. Bu sayede Osmanlı Devleti'nin zikredilen döneme ait devlet siyaseti, toplum yapısı vb. birçok konu açıklanmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın giriş bölümünde, araştırmanın amacı, önemi, sınırlılıkları belirtilmiş, araştırmada kullanılan kaynaklar hakkında bilgi verilmiştir. Ayrıca araştırmanın temel unsurunu oluşturan kimlik ve ideoloji kavramları açıklanmıştır.

Birinci bölümde, Osmanlı kimliği konusu açıklığa kavuşturulmaya çalışılmış, kuruluş dönemi kimliğinin temel unsurlarını oluşturan “Oğuz geleneği” ve “İslam dini”ne ilişkin ana etkenler sıralanmaya çalışılmış ve genel olarak “Osmanlı” kimliği ele alınmıştır.

İkinci bölümde, devletin ideolojisi ele alınmıştır. İdeolojinin ruhunu oluşturan unsurlardan alplik-alperenlik ve bu geleneğin devamında İslami terminolojiyle gaza ve gazilik konuları açıklanmıştır. Daha sonra ideolojinin yansımaları veya uygulama alanları denilebilecek adalet, istimalet siyaseti, devletin kurumsal yapılanması konuları ele alınmıştır. Son olarak ideolojiye Türk-İslam geleneği ile yön veren “Îlâ-yı Kelimetullah” ve “Kızıl Elma Efsanesi” anlatılmıştır.

Sonuç kısmında ise, çalışmanın genel bir değerlendirmesi ve yorumu yapılmıştır.

Yapmış olduğum bu çalışmanın konu tespiti dahil olmak üzere her aşamasında yardımlarını esirgemeyen, sabırla bu çalışmanın ortaya çıkmasına büyük emek veren danışman hocam Doç.Dr.Ali Sinan BİLGİLİ'ye teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca çalışmanın kaynak kısmında beni yönlendiren hocalarım Yrd.Doç.Dr. Yavuz ÖZDEMİR'e ve Arş.Gör.Ufuk ŞİMŞEK'e, okuma ve yazım aşamalarında hep yanımda olan mesai arkadaşlarım Arş.Gör.M.Hanifi ERCOŞKUN'a, Arş.Gör.Elif AKTAŞ'a ve Arş.Gör.Yasemin KOÇ'a ve

hayatımın her aşamasında olduğu gibi bu dönemde de yanımda olan anneme babama ve kardeşlerime çok teşekkür ediyorum.

Esra MİNDİVANLI

Erzurum-2008

KISALTMALAR

A.g.e.	: Adı geçen eser
A.g.m.	: Adı geçen makale
A.g.t.	: Adı geçen tez
Bkz.	: Bakınız
ev.	: Çeviren
Haz.	: Hazırlayan
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
OA	: Osmanlı Ansiklopedisi
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
Sad.	: Sadeleştiren
TDVİA	: Türk Diyanet Vakfı İşlam Ansiklopedisi
TTK	: Türk Tarih Kurumu
Yay.	: Yayınları
YKY	: Yapı Kredi Yayınları

GİRİŞ

Araştırmanın amacı:

Osmanlı Devleti'nin kuruluş tarihi hakkında çeşitli tartışmalar olmasına rağmen, 1299-1308 yılları arasında kurulduğunu kabul etmek mümkündür. Bu tarihlerden itibaren Osmanlı Devleti tedricen beylikten devlete, devletten imparatorluğa geçiş sürecini yaşamıştır. Bu sürecin diğer devletlere göre biraz daha hızlı işleminin nedenlerini; Anadolu'nun ve Bizans İmparatorluğu'nun içerisinde bulunduğu siyasî durum, coğrafi konumunun genişlemeye elverişli oluşu, kuruluş dönemi hükümdarlarının yetenekleri, bu çalışmanın ileriki bölümlerinde ayrıntılı olarak ele alınacak olan gaza ve cihad anlayışı vb. olarak sıralamak mümkündür¹.

Osmanlı Devleti'nin beylikten imparatorluğa geçiş sürecinde büyümesine paralel olarak kendine özgü bir politika, bu politikayı şekillendiren bir kimlik ve bir ideoloji yarattığı muhakkaktır. Bu kimlik ve ideolojinin yansımalarını kaynak eserlerde bulmak mümkündür. Ancak bunu yansıtacak kaynakların fazla olduğu söylenemez. Ayrıca bu dönemi ele alan kaynaklar daha sonraki tarihlerde yazılmıştır ve yazıldığı dönemin bakış açısını yansıtması ait olduğu dönemin kimlik ve ideoloji meselelerini tam açıklamada bazı zorluklarla karşılaşılmasına sebebiyet vermektedir. Bununla birlikte kuruluş dönemine ait bilimsel araştırmaların yetersizliği de konuyu aydınlatmada, daha doğrusu yorumlamada güçlük çıkarmaktadır. Bütün bunlara rağmen, kaynaklar ve araştırma eserlerden istifade ile kuruluş döneminde Osmanlı Devleti'nin kimliğini ve ideolojisini ortaya çıkarmaya çalışmak araştırmanın amacıdır. Şunu da belirtmek gerekir ki, ortaya koyulacak düşünceler var olan kaynaklardan yola çıkılarak yapılan tahliller, çıkarımlar ve yorumlardır. Yapılan bu yorumlar dışında daha farklı bakış açılarıyla, değişik çıkarımlarda bulunmak da mümkündür.

Araştırmanın önemi:

Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde sahip olduğu kimlik ve ideoloji üzerine ülkemizde yapılan çalışmalar oldukça yetersizdir. Bu yetersizliğe bağlı olarak bazı yazarlar eksik veya hatalı yorumlar yapabilmişlerdir. Alandaki

¹ Bu konuda geniş bilgi için Bkz. M.Fuat Köprülü, Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu, Akçağ Yay., Ankara 2003; Sencer Dıvıçioğlu, *Osmanlı Beyliği'nin Kuruluşu*, YKY, İstanbul 2006

boşluğun bir nebze olsun doldurulması, bizden önceki yapılan çalışmalardaki eksik ve yanlışlıkların belirlenmesi ve bizden sonra yapılacak çalışmalara yol göstermesi açısından çalışma önem arz etmektedir.

Araştırmanın kaynakları

Bu çalışmayı hazırlarken konuyla ilgili gerek ana kaynaklar gerekse daha sonradan tarihçilerin yazmış olduğu kaynaklar taranmış, ilgili bilgiler toplanmış ve bu kaynaklar doğrultusunda en doğru bilgilere ulaşılmaya çalışılmıştır. Öncelikle dönemi ele alan (daha sonradan kaleme alınmış olsa da) ana kaynaklardan Aşıkpaşaoğlu, Şükrullah, Ahmedî, Bayatlı Mahmudoğlu Hasan, Karamanlı Nişancı Mehmed Paşa, Tursun Bey, Oruç Beğ, Mehmed Neşri gibi müelliflerin ve bir anonim tarih eseri ile günümüz yazarlarından Z.V.Togan, F.Köprülü, F.Emecen, M.Öz, Ü.Bulduk v.s. tarihçilerin bilimsel eserlerinden faydalanılmıştır.

Araştırmanın dayandığı temel kaynaklar;

Ahmedî, Destan ve Tevârih-i Mülûk-i Âli Osman (Yay. Ç.N.Atsız). Asıl adı İbrahim'dir. Ahmedî şiirinde kullandığı mahlastır. Bilgin, divan şairi, hattat, ressam ve divan kâtibidir. 1334 yılında doğmuş, 79 yaşında iken (1413) Amasya'da vefat etmiştir. Germiyan, Osmanlı ve Timur hükümdarları yanında çeşitli görevlerde bulunmuştur. Eserleri; İskendernâme, Cemşid'ü Hurşid, Tervihü'l Ervah (Ruhları yatıştırma), Mirkadül Edeb (eğitim merdiveni), Hayretü'l Ukala (akılların hayreti), Şifai Müntehap (seçilmiş iyilik) ve Divan'dır.

Destan ve Tevârih-i Mülûk-i Âli Osman, İskendername'nin sonuna eklenmiş olmasına rağmen onu ayrı bir eser olarak saymak mümkündür. Osmanlı tarihini başlangıcından 1410 yılına kadar manzum olarak anlatan bu eser Osmanlı hükümdarlarıyla ve onların yaptıkları gazalarla ilgili bilgiler vermektedir.²

Şükrullah, Behcetü'l-Tevarih. Şükrullah; tarihçi, yazar ve elçidir. 1409 yılında doğmuş, 1464'te vefat etmiştir. Tam adı, Şükrullah b. İmam Şihabeddin Ahmed b. İmam Zeyneddin Zeki'dir. Anadolu'dur. II.Murad ve II. Mehmed zamanının bilginlerindedir. II.Murad döneminde elçi olarak Karamanoğulları ve Karakoyunlulara gönderilmiştir.

² M.Orhan Bayrak, Osmanlı Tarihi Yazarları, (Biyografi, Bibliyografi), Osmanlı Yayınevi, 1982, s.29

Behcetü'l-Tevarih; umumi dünya tarihidir. 1457'de Fatih'in sadrazamı Mahmud Paşa'ya sunulmuştur. 13 kısımdır. 8. kısım Fatih'in tahta çıkışına kadar olan Osmanlı tarihinden bahseder. Astronomi, etnoğrafya ve dine ait açıklamalar yapmıştır. Verdiği coğrafi bilgiler de oldukça mühimdir. Osmanlı tarihinin ilk zamanlarına ait olup başka bir yerde rastlanmayan özellikleri içeren bu eser, Ahmed Ağa adlı bir zatın teşviki üzerine 1530 tarihinde Farsî mahlaslı biri tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir.³

Oruç bin Adil, Tevarih-i Al-i Osman. Oruç b. Âdil şimdiye kadar bilinen en eski mensur Osmanlı tarihinin müellifidir. Tarihçi ve divan kâtibidir.

Tevarih-i Al-i Osman adlı eseri; başlangıçtan Fatih devrine kadar gelen (1467) olayları sade bir dil ile tek ciltte anlatır. Eserinde geçen bazı sözlerinden XV. Yüzyılda yaşadığı anlaşılmaktadır. Yahşi Fakih'ten önemli ölçüde faydalanmıştır. Edirne'de Fatih'in yanında bulunduğundan Fatih hakkında verdiği bilgiler mühimdir.⁴

Tursun Bey, Tarih-i Ebu'l-Feth (Yay.M.Tolum). Tımarlı sipahi, divan katipliği ve defterdarlık yapmıştır. Asıl adının Tûr'i Sina olduğu düşünülmektedir. Uzun yıllar Fatih Sultan Mehmed'in hizmetinde bulunmuştur. İstanbul'un fethinde bulunmuştur. 1461'de Trabzon seferinde divan kâtipliği yapmıştır. Anadolu defterdarlığı, Anadolu defterdar kethüdalığı ve başdefterdarlığı yapmıştır. 1499-1508 yılları arasında vefat etmiştir. Mahlası Lebibi'dir.

Eserinde 1442'den 1487 yılına kadar gelen olayları anlatır. Fatih'in ilk tahta çıkışından Veziriazam Hadım Ali Paşa'nın Memlûklerle yaptığı Adana savaşına (1487) kadar geçen olayları anlatır. Eseri 1496-1500 yılları arasında yazılmıştır.⁵

Aşıkpaşaoğlu, Tevarih-i Al-i Osman (Menakıb), (Neş.Ali Bey, İstanbul 1332) (Neş.Atsız, 1985). Aşıkpaşaoğlu (1400-1484)'nin asıl adı Derviş Ahmed (mahlası Aşıkî)'tir. Tarihçi ve gazidir. II.Murad'ın Sırp seferine (1437) ve Hunyadi üzerine yapılan sefere (1448) katılmış, İstanbul'un alınışında da bulunmuştur.

³ Bayrak, a.g.e., s. 205; Franz Babinger, Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri, (Çev. Coşkun Üçok), Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1992, s.21

⁴ Bayrak, a.g.e., s.89; Babinger, a.g.e., s.25

⁵ Bayrak, a.g.e., s.85; Babinger, a.g.e., s.29

1299-1502 yılları arasında geçen olayları tek ciltte ağır bir üslûbla anlatmıştır. 1406 yılında yazılmıştır. Son olaylar Neşri tarafından iktibas edilmiştir. Eser kaynak kitap olarak kullanılmıştır.⁶

Mehmed Neşri, Cihannüma, (Yay.F.R.Unat-M.A.Köymen, Ankara 1949, 1957). Germiyanlı'dır. Tarihçi, şair ve müderristir. Bursa Sultaniye Medresesi'nde müderrislik yaptı, 1520'de Bursa'da öldü.

Eseri sekiz kısımlık dünya tarihidir. Altıncı kısmı Osmanlı tarihine ait olup, yalnızca bu kısım bulunmaktadır. 1299-1485 yılları arasında geçen tarihi olayları sade bir dille iki ciltte anlatmaktadır. Kitabı üç tabakadan oluşmaktadır; Evlad-ı Oğuz Han, Rum Selçukluları, Osmanlı Hanedanı. Eser II.Bayezid saltanatının ortalarına kadar gelen olayları anlatır. Neşri'nin, kendinden sonra gelen tarih yazarlarına etkisi büyüktür. Ali, Hoca Saadeddin, Solak-zade ve Münecimbaşı kaynak olarak kullanmıştır.⁷

Karamani Mehmed Paşa, Osmanlı Sultanları Tarihi; (Çev. Konyalı İbrahim Hakkı). Oruç Beğ'in çağdaşdır. Fatih devrinde nişancılık ve veziriazamlık yapmıştır. Sadrazam iken Uzun Hasan'a gönderdiği üsluplu siyasi mektuplarla meşhur oldu. Tahtakalede isyan eden yeniçeriler tarafından öldürülmüştür. Osmanlı tarihi üzerine Arapça iki risale yazdı. Birincisi Osman Gazi'den Fatih'in cülusuna, ikincisi 1451'den 1480'e kadar gelmektedir.

Osmanlı Sultanları Tarihi'nde Ertuğrul Gazi öncesinden başlayarak 1479'a kadar süren olaylar anlatılmıştır. Fatih'e çok güzel bir üslûbla yapılan övgüler dikkat çekicidir.

Bayatlı Mahmud Oğlu Hasan, Câm-ı Cem Âyîn,(Yay.F.Kırzioğlu). Tarihçidir. Bayat kabilesinden oluşu nedeniyle bu isimle tanınır. Eser Ali Emîrî Efendi tarafından bulunup, 1915 yılında Navadi-i Eslâf Külliyyatı arasında beşinci eser olarak yayınlanmıştır. Yazar Hicaz'a gittiği sırada Fatih'in oğlu Sultan Cem ile tanışmış, hac sırasında onunla dost olmuştur. Eser, Otlukbeli savaşından yıllar sonra yazılmıştır. Osman Gazi'den önceki çağlara ait Kayı beyleri şeceresiyle bunlar hakkındaki bilgiler "Oğuzname" adlı büyük ve ananevi Türk tarihinden alındığı sanılmaktadır.

⁶ Bayrak, a.g.e., s.55; Babinger, a.g.e., s.,38,39

⁷ Bayrak, a.g.e., s.107; Babinger, a.g.e., s.,42,43

Yukarıda zikredilen eserlerden, Osmanlıların nesebi, efsaneler, hükümdarlara isnad edilen sıfatlar, gaza ve cihad anlayışı, Oğuz geleneği gibi konulara ilişkin bilgiler çıkarılmaya çalışılmıştır.

Araştırma eserler;

F.Köprülü, H.İnalcık, İ.H.Uzunçarşılı, Y.Halaçoğlu, M.Akdağ, A.Y.Ocak, S.Divitçioğlu, Z.V.Togan, M.Öz, S.Döğüş, A.T.Alkan, O.Turan, T.Eagleton, N.Bilgin, K.Karpat, S.Faroqhi, E.Okumuş, M.A.Kılıçbay, İ.Tokalak, C.Kafadar, H.B.Karadeniz, E.A.Zachariadou, F.Sümer, Ş.Tekin, C.Arabacı, F.Unan, N.İrem, M.İlgürel ve daha bir çok yazarın eserinden çalışma hazırlanırken yararlanılmıştır.

Araştırmanın tanımları;

1.Kimlik:

Kimlik kavramı son yüzyılda ortaya çıkmıştır. İhtiva ettiği geniş (insanın tüm hayatını kuşatan) mana itibariyle ilgi çekmiş, üzerinde düşünülmüş ve farklı bakış açılarıyla çeşitli tanımlamalar yapılmıştır. Yapılan bu tanımlar, geniş anlamda bireysel, toplumsal, sosyal, siyasal, kültürel veya kolektif kimlik, dar anlamda millî, dinî, etnik kimlik gibi çeşitli kimlik alanlarını oluşturmuştur. Bu meyanda N.Bilgin kimliği; “bir kişi veya grubun kendini tanımlaması ve kendini diğer kişi veya gruplar arasında konumlaması”⁸ olarak tanımlamıştır. K.Karpat; “Kişinin içinde yaşadığı çeşitli gruplarla ilişkilerini ve bu gruplara karşı olan ödev, hak ve bağlılık derecelerini tayin etmektedir”⁹ şeklinde bir tespitte bulunmuştur. E.Perşembe de “bir kişinin ya da grubun, topluluğun kendi niteliklerine, değerlerine, konumuna ve kökenine ilişkin bilinçli kavrayışı”¹⁰ olarak tanımlamıştır. Bu görüşe paralel olarak B.Güvenç kimliği ”Kişilerin, grupların, toplum veya toplulukların, kimsiniz kimlersiniz, sorusuna verdikleri yanıt ya da yanıtlar”¹¹ şeklinde tanımlamaktadır. N.Bostancı kimliği, bu dünyada var oluşumuza ilişkin temel soruları cevaplayan, nerede durduğumuzu söyleyen bir değerler düzeni¹² olarak ifade etmektedir.

⁸ Nuri Bilgin, *Kimlik İnşası*, Aşina Kitaplar, İzmir 2007, s.11

⁹ Kemal Karpat, “Kimlik Sorununun Türkiye’de Tarihi, Sosyal ve İdeolojik Gelişmesi”, *Türk Aydın ve Kimlik Sorunu*, (Haz. Sebahattin Şen), Bağlam Yay., İstanbul 1995, s. 23-29

¹⁰ Erkan Perşembe, *Almanya’da Türk Kimliği; Din ve Entegrasyon*, Araştırma Yayınları, Ankara, 2005, s.27.

¹¹ Bozkurt Güvenç, *Türk Kimliği, Kültür Tarihinin Kaynakları*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1995, s.3

¹² Naci Bostancı, “Kimliklerin Zirhünü Kuşanmak”, <http://www.zaman.com.tr/> 13-12-2006.

Toplumun sahip olduğu kültür, bireysel, sosyal, toplumsal, dinsel, siyasal özellikler vb. etkenler kimliği derinden etkilemekte ve Őekillendirmektedir. Din, dil, tarih, coğrafya, zaman ve daha birçok unsur kimliği, kimliğin oluşumunu ve Şekillenmesini etkilemektedir. Bu sebeple kimlik, tarihsel süreç içerisinde yeniden yorumlanabilir ve yapılandırılabilir.

Yukarıda kısaca tanımlanmaya çalışılan kimlik kavramı, bir devletin kimliğini ifade etmek için kullanıldığında; “hukuk sistemi, teŐilat yapısı, siyasal organizasyonu ve sahip olduğu ideolojisinin temel felsefesi gibi unsurlara bakılarak her devletin muayyen bir kimliğe sahip olduğu“ söylenebilir. Bu cümleden olarak, bu çalışmanın konusu olan “kuruluş döneminde Osmanlı Devleti’nin” – yukarıdaki unsurlara göre – etnik ve dini kaynaklı bir kimliğe sahip olduğu söylenebilir. Diğer bir ifadeyle Osmanlı alt yapısında görünen Oğuz geleneği ve zamanla hâkim unsur haline gelen İslam Dini olguları dikkate alındığında kuruluş dönemi Osmanlı kimliğinin esasen Oğuz-İslâm kimliği olduğunu söylemek mümkündür. Bu sebeple yukarıdaki iki kavram birlikte ele alındığında “etno-dinî kimlik” tabirinin kullanılmasının uygun olacağı düŐünülebilir.

2.İdeoloji:

İdeoloji kavramı da kimlik kavramı gibi çok eski olmayan bir kavramdır. Özellikle Fransız İhtilali’nden sonra üzerinde daha fazla durulmaya baŐlanmıştıř. Bu kavramı ilk olarak 1790’larda Antoine Destutt de Tracy kullanmıŐ, siyasette anahtar bir kavram olarak ele alınması Karl Marx’ın yazılarındaki kullanımı ile olmuştur.¹³ İdeoloji kelime olarak (ide=fikir) fikirler bilimi, düşünceler bilimi anlamına gelmektedir.

İdeoloji kavramı farklı bakış açılarına göre tanımlanmıŐtır. İdeoloji ile ilgili yapılan birkaç tanım Şöyle sıralanabilir:

- Belirli bir toplumsal grup veya sınıfa ait fikirler kümesidir
- Bir egemen siyasal iktidarı meŐrulaŐtırmaya yarayan fikirlerdir ¹⁴

¹³ Andrew Heywood, *Siyasi İdeolojiler*,(ev. Kemal Bayram vd.), Adres Yay., Ankara 2007, s.8; Andrew Vincent, *Modern Politik İdeolojiler*, (ev. Arzu Tüfekçi), Paradigma Yay., İstanbul 2006, s.1

¹⁴Terry Eagleton, *İdeoloji* (ev. Muttallip zcan), Ayrıntı Yay., İstanbul 2005, s.18

- Modern bilim kisvesine bürünüp kendi meşruiyetini yine ideoloji eleştirisinden alarak, iktidarı meşrulaştırmanın geleneksel yöntemlerinin yerine geçer¹⁵
- Genel olarak siyasi ya da toplumsal bir öğretiyi meydana getiren ve siyasi ve toplumsal eylemi yönlendiren düşünce, inanç ve görüşler sistemi olarak tanımlanabileceği gibi farklı bakış açılarıyla birleşen ve siyasi bir öğretiyi meydana getiren fikirler sistemi olarak da açıklanabilir¹⁶
- Eylem yönelimli siyasi fikirler kümesi veya bireyi sosyal bir bağlamda konumlandıran ve müşterek aidiyet hissi yaratan fikirlerdir¹⁷.

Gramsci'ye göre ideoloji; "sistemin sürekliliğini sağlayan, yapılar arasında olduğu kadar dönemler arasında da bağlantıyı kuran harç dokudur"¹⁸ Bu nedenle ideolojinin; bir devletin, siyasal sistemin ayakta kalması için ne kadar önemli bir unsur olduğu görülebilir. Siyasal fikirler, siyasal sistemlerin doğasının şekillenmesine katkıda bulunur. Siyasal sistemler her zaman belli başlı değer ve ilkeler çerçevesinde şekillenir. İdeoloji siyasal iktidarın toplumu şekillendirmesi, toplumun da siyasal iktidarı değerlendirmesi açısından objektif kriterler sağlayan önemli bir meşruiyet aracıdır.¹⁹ Devletlerin ideolojileri meşrulaştırma aracı olarak kullanmaları da gerek günümüzde gerekse geçmişte sıklıkla rastlanan bir durum olmuştur. Öyle ki ideoloji devleti yapılandırırken devlet de ideolojiyi yapılandırmaktadır. Burada devlet; var olan siyasal sistem, yöneten sınıf vb. olarak algılanabilir. Nitekim Osmanlı siyasal sistemi gaza ve cihad gibi değerler çerçevesinde şekillenmiştir. Bu unsur, devlet örgütlenmesini ve yönetim anlayışını dahi etkilemiştir. Merkezîyetçi yönetim anlayışı buna örnek olarak gösterilebilir.

İdeoloji; siyasetten eğitime, toplumsal yapılanmadan askeri yapılanmaya, kültüre ve daha sayılamayacak birçok alana etki etmektedir. İdeoloji bu oluşumları şekillendirir ve onlarla birlikte şekillenir. İdeolojilerin toplumun istenilen yönde gitmesine yönelik programlar içermesi²⁰ bir devletin amaçlarına

¹⁵ David McLellon, *İdeoloji* (Çev. Ercüment Özkaya), Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul 2005, s.3

¹⁶ Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yay., İstanbul 1999, s.448,449

¹⁷ Heywood, a.g.e., s.7

¹⁸ Metin Kazan, "Althusser, İdeoloji ve İdeoloji ile İlgili Son Söz", <http://ilef.ankara.edu.tr/id/gorsel/dosya/1164634976althusserideoloji.pdf>, 01.07.2008

¹⁹ Halis Çetin, "Devlet, İdeoloji, Eğitim", *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, No:2, (Aralık 2001), s. 201-211

²⁰ İsmail Güven, *Türkiye'de Devlet Eğitimi ve İdeoloji*, Siyasal Kitabevi, Ankara 2000, s.33

ne derece hizmet etiğinin bir göstergesi olabilir. Devlet geniş kitlelerde özel bir kültürel ve ahlaki düzey geliştirme²¹ işlevini ideoloji vasıtasıyla gerçekleştirebilir. Çünkü devlet, varlığını ve üzerine kurulduğu meşruiyet ilkelerini toplumsal alanda sürekli hale dönüştürmek için ideoloji, eğitim vb. araçları kullanır. İdeoloji aracılığıyla siyasal iktidar kendi ilkelerini topluma benimsetebilir.²²

İdeoloji ve kimlik kavramlarını kısaca açıkladıktan sonra bu iki kavramın birbirini destekleyip şekillendirdiğini ifade etmekte fayda vardır. Zira ideoloji kimliğin oluşturulmasında temel unsurlardandır. Bununla alakalı olarak ideolojik kimlik kavramına değinmek, bu ilişkinin daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunacaktır. Topluma dair geçmiş hafıza ve geleceğine yönelik zihni tasarımlar, ütopyalar yeni toplumsal sisteme vücut buldurur. Toplum ve birey bu çerçevede şekillenip yeni toplumsal sistemin temel karakterini oluşturur. Bu ilişkiye yön veren temel güce o toplumun ideolojik kimliği denilebilir. Her ideolojik kimliğin tarihsel arka plandaki birikimler yani toplumsal hafıza üzerinde yükseldiği²³ hepimizin kabul ettiği bir gerçektir ve devletler bu durumu kendi ideolojilerini oluştururken kullanmaktadırlar. İdeolojisine uygun bir kimlik yaratmak isteyen devletler ya da yönetimler tarihsel arka planı etkili şekilde kullanmaktadırlar. Bu durumu, Osmanlı Devleti de Oğuz geleneği ve İslam inancı çerçevesinde etkili şekilde kullanmıştır. Aşıkpaşaoğlu'nun Osmanlı soyunu oğuz Han'a bağlaması buna somut bir örnektir.

Araştırmanın sınırlılıkları;

Araştırma Osmanlı Devleti'nin kuruluş dönemiyle sınırlı olup iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, kuruluş döneminde Osmanlı Devleti'nin kimliği üzerinde durulmuş, bu siyasetin temel kaynaklarını oluşturan Oğuz geleneği ve İslam dininin etkileri tartışılmıştır. İkinci bölümde ise devletin ideolojisi ele alınmış, ideolojinin kaynaklarının neler olduğu ve bunların ideolojiyi ne derece şekillendirdiği anlatılmaya çalışılmıştır. Hattızatında her iki bölümde de ortaya çıkarılmaya çalışılan bulguların birbirini destekleyecek nitelikte olması, ideoloji ve kimlik kavramlarının sıkı etkileşim içerisinde olmasının tabii sonucudur.

²¹ Güven, a.g.e., s.37

²² Çetin, a.g.m., s.201-211

²³ İdeolojik Kimlikler, http://www.keditor.com/bilgi_dusunce_ideoloji_62.html, 02.02.2008

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KURULUŞ DÖNEMİ OSMANLI KİMLİĞİ

1.1.Osmanlı Kimliği'nin Kaynakları

Osmanlı Devleti'ni kuran ailenin Oğuz/Türkmen olduğu şüphesizdir. Bu aile Söğüt-Domaniç çevresinde yaşayan Türkmen aşiretlerini bir araya getirmek suretiyle beyliği oluşturmuştur. Bundan dolayı kurucu öge Oğuz geleneğine ve töresine sahiptir. Bununla birlikte ailenin ve diğer aşiretlerin mensup olduğu din İslam'dır. Bu da kimliğindeki ikinci temel unsurdur. İslam dini, devletin kuruluş ve yayılma dönemlerinde Türkler'e (Osmanlı'ya) manevi güç veren, onların düşüncelerini şekillendiren alt yapıyı oluşturmuştur. Türk-Oğuz kültürünün bir çok unsurunu bünyesinde barındıran Osmanlı, Türk kimliğinin özelliklerini daha önceki Türk devletleri gibi (Selçuklu vb.) sürdürmeye çalışmış, bunun üzerine İslam dinini bir çatı gibi kullanarak devleti şekillendirmiştir. Aslında bir taraftan devlet, dinin koruyuculuğu ve yayıcılığı görevini üstlenirken, diğer taraftan da din devletin koruyucusu olmuş onun devamlılığını sağlamakta temel yapıyı oluşturmuştur. Devlet tarihten gelen Türk devlet geleneğini devam ettiren diğer taraftan bu geleneğin İslam prensipleriyle çatışmamasına, hatta bir sentezle ahenk içerisinde yürümesini sağlamaya çalışmıştır. Erken dönem kroniklerine bakıldığında kuruluş hikayesinin iki ana motifini Türkmen muhitlerinde köklü bir anâne olan "Oğuz teması" ve Arap-İslam devletlerinden ziyade Türk-İslam devletlerinde, özellikle de Osmanlılar'ın ilk dönemlerinde en güçlü şekline kavuşan İslam dini ile büyük mana kazanan gaza ve gazi motifleri oluşturmuştur.²⁴ Bu durum Osmanlı'dan önce kurulmuş Türk ve İslam devletlerine nazaran yeni sayılabilecek bir model yaratmıştır. Tabii ki bu yeni modelde Arap, Fars, Bizans etkisinin de olduğunu söylemek gerekir.

Kısacası kuruluş dönemi Osmanlı kimliğinin temel kaynağını tek bir unsur değil, birbirini destekleyen ve tamamlayan Türk-Oğuz geleneği ve İslam dini ile birçok unsur oluşturmaktadır.

1.1.1.Oğuz Geleneği

Türk devlet geleneğine göre bir ailenin hükümran olabilmesi için kaynağını geleneklerden ve üstün-kutsal'dan (karizma) alması gerekir. Nitekim

²⁴ Erkan Göksu, "Osmanlı Devleti'nin Kuruluşunda Gaza ve Türkmen (Oğuz) Ananelerinin Rolü Üzerine", <http://www.yenidenergenekon.com/271-osmanli-devletinin-kurulusunda-gaza-ve-turkmen-etkisi/> 05.05.2008

Hunlar ve Köktürkler’de yönetim gücünün kaynağı gelenek ve kutsal’dır. Daha sonra kurulan Türk devletlerinde ve Selçuklular’da benzer özellikler görülmekle beraber Cengiz Han’ın kurduğu devletle yasa güç kaynakları arasına girmiştir. Timur Devleti (Tüzükât-ı Timur)²⁵,de bunu devam ettirmiştir. İran’da kurulan Türk devletlerinde de (Akkoyunlu, Karakoyunlu, Safevi, İlhanlılar) gelenek, kutsal ve yasa güç kaynağı olarak görülür. Osmanlı Devleti’ne geldiğinde de yönetim gücünün kaynağı başlangıçta gelenekçi (Oğuz geleneği) olmakla birlikte tedricen İslam dininin etkisiyle ilâhi bir tarz almıştır. Lakin başlangıçta gelenekçiliğin olduğu, kuruluş dönemini anlatan kaynaklardaki efsaneler ve Osmanlılar’ın soyunu Oğuz Han’a bağlama gayretleri, Osmanlı döneminde yazıya geçirilen Dede Korkut hikayelerindeki Kayı’ya ilişkin vurgulamalardan anlaşılmaktadır. Nitekim Aşıkpaşaoğlu ve Şükrullah’tan vereceğimiz iki örnekte Osmanlılar’ın soyunun Oğuz Han’a ve hatta Nuh (a.s.)’a dayandırma gayretlerini görmekteyiz.

Aşıkpaşaoğlu:

Nuh, Yafes, Maçin, Çin, ... , Oğuz, Gök Alp, Basuk, Tok Temur, Suğar, Bakı, Sunkur, Kaytun, Toğar, Aykuluk, Bayıntur, Kızıl Buğa, Kaya Alp, Süleyman Şah, Ertuğrul, Osman, Orhan,²⁶

Şükrullah:

Nuh, Yafes, Kavı Kan, Kara Han, Oğuz, Gök Alp, Kızıl Buğa, Kaya Alp, Süleyman Şah, Ertuğrul, Osman, Orhan,²⁷

Oğuz Geleneği’ne göre hâkimiyet Oğuz Han’a, o öldükten sonra ise çocuklarına aittir. Nitekim Reşideddin Oğuznâmesi’ndeki “*Ben öldükten sonra yerim, tahtım ve yurt, o zaman sağ ise Kün’ün (Gün) dür*”²⁸ ifadesi bunu göstermektedir. Osmanlılar’ın kökenlerini Oğuz Han’a bağlamaya çalışmaları geçmişe uzanan milli bir ananeyi benimsediklerini ve asırlarca süren bu milli düşüncenin yani “Oğuz/Türklük bilincinin” tecellisini göstermektedir.

²⁵ Bkz. *Tüzükât-ı Timur, Timur’un Günlüğü ve Başarı Prensipleri* (Haz. K.Şakirov, A.Aslan), Kaynak Yay., İstanbul 2004

²⁶ Aşıkpaşaoğlu , *Aşık Paşaoğlu Tarihi*, (Çev. Atsız), MEB Yay.,İstanbul 1992, s.12

²⁷ Şükrullah, Behcatüttevarih, (Çev. N. Atsız Çiftçioğlu), *Osmanlı Tarihleri I* , Türkiye Yayınevi, İstanbul 1925-1949, s.72

²⁸ Zeki Velidi Togan, *Oğuz Destanı, Reşideddin Oğuznamesi, Tercüme ve Tahlili*, Ahmet Sait Matbaası, İstanbul 1972, s.48

Osmanlılar'ın Kayı boyundan geldiklerine yönelik kayıtlar, devletin oluşma sürecindeki yönetim erkini elinde bulundurmada bir meşruiyet dayanağı olmuştur. Dede Korkud kitabının başlangıcında yer alan “*Korkut Ata ayıtdı: Ahır zamanda hanlık gerü Kayıya dege, kimsene ellerinden almaya, ahır zaman olup kıyamet kopunca. Bu dedüğü Osman neslidür, işte sürülüp gideyürür*”²⁹ ifadesi bunun göstergelerindedir. Ayrıca Osman Bey'in kabilesinin Kayı boyundan geldiği Yazıcıoğlu Ali'nin Tarih-i Al-i Selçuk, Rûhi Çelebi'nin Tarihi'nde, İdris-i Bitlisî'nin Heştbehişt'inde ve Lütü Paşa'nın Tevarih- Ali Osman adlı eserlerinde belirtilmektedir. Hatta Rûhi Çelebi Dede Korkud'daki kayda atıfta bulunmaktadır. “*Kadîmü'z-zamanda Türkmen kabaili beyninde Korkut Ata nam bir ehl-i hal aziz vardı. Bir gün buyurdu ki saltanat âkıbet Oğuz han'ın vasiyeti üzere oğlu Kay han evladına nakl idüp ilâ âhiri'z-zaman berdevam olur.*”³⁰ Keza buna benzer bir kayıt Müneccimbaşı Tarihi'nde de geçmektedir. Dede Korkud'un kehanet olarak –Osman Gazi'den daha önce yaşadığı için- söylediği kabul edilen bu söz esasen Osmanlılar'a siyasi meşruiyet kazandırma gayreti olarak görülebilir. Bu sayede Anadolu'da yerleşen ve Oğuz ananesine sahip çıkan Türkmen aşiretleri üzerinde bir hâkimiyet tesis edilmek istenmiştir. Burada verilmek istenen mesaj Osmanlılar'ın Oğuz Han'ın büyük oğlu Kayı Han'dan geldiği dolayısıyla Oğuz boylarının ırsî reisi olduğunu, Kayı boyu var iken başka boya hanlık düşmeyeceği vurgulanmak istenmiştir. Bu vurgu tarihi hadiseler dikkate alındığında önce Timur'a daha sonra Bayındır boyundan gelen Akkoyunlular'a ve son olarak da Şeyh sülalesinden gelen Safeviler'e karşı Türkmen boyları üzerinde an'anevi telakkiyi kullanarak Osmanlı hanedanının meşruiyetini kuvvetlendirmektedir. Hatta ilk defa Osman Gazi'nin sikkesinde kayı boyu damgası görüldüğü³¹ gibi Çelebi Mehmed ve II.Murad'ın bazı sikkelerinde de Kayı boyu damgası görülmektedir.³²

Osman Gazi Bilecik, Yarhisar ve İnegöl'ün fethinden sonra (1299) bu savaşlarda alınan ganimetlerden bir kısmını Selçuklu sultanına göndermek istemiş

²⁹ *Dedem Korkudun Kitabı*, (Haz.O.Şaik Gökyay), MEB Yayınevi, İstanbul 2000, s.1

³⁰ *Dedem Korkudun Kitabı*

³¹ İ.Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Cilt:1, TTK Basımevi, Ankara 1998, s.549; Oğuz Tekin, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Para*, *Osmanlı*, Yeni Türkiye Yay., Ankara 1999, Cilt:3, s.169-179; İbrahim Artuk, “Osmanlı Beyliği'nin Kurucusu Osman Gazi'ye Ait Sikke”, *Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1071-1920)*, *Birinci uluslar arası Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi Kongresi Tebliğleri*, Hacettepe Üniversitesi, (Ankara 11-13 Temmuz 1977), Ankara 1980, s.27-33

³² Uzunçarşılı, a.g.e., s.549

fakat III. Alâaddin Keykubat'ın İran'a götürülmesi üzerine hediye göndermekten vazgeçmişti. Bu olay üzerine Osman Bey'in etrafına toplanan gerek Selçuklu beyleri gerekse bölgedeki Türkmen aşiret beyleri onu beylik makamına getirmek istediler. Osman Gazi'nin bu teklifi kabulü üzerine Türklüğe mahsus ve Oğuz Han töresine göre bi'at töreni yapıldı. Bu törende beyler birer birer Osman Gazi'nin önünde diz vurup onun sunduğu kızıyı içtiler ve ona itaat ettiler. Bu bi'at töreni şekil itibariyle Oğuz geleneğinin Osmanlı Devleti'nin başlangıcında uygulandığının kanıtıdır.³³

Bütün Türkmen Bey ve hükümdarlarına çeşitli adlar takılması âdet olmuştur. Kara Yüklük Osman, Kara Yusuf, Kara İskender'de olduğu gibi Osman Gazi'ye de Kara Osman Bey denilmekteydi.

Bütün Türkmen hükümdarlarına denildiği gibi Osman ve Orhan'a da "bey" denilirdi. Devletleşme sürecinin gelişimiyle birlikte I.Murad'a "han ve hüdavendigâr" unvanları verildi. I.Murad'dan sonra gelen hükümdarlar artık "han" unvanını kullandılar. Buradaki gerek "bey" gerekse "han" kelimeleri Oğuz geleneğinden kaynaklanan bir anlayışla kullanılmıştır. Zira Dede Korkud destanlarında "han" ile "bey" unvanlarının eş anlamlı kullanıldığı görülmektedir. Mesela destan kahramanlarında Salur Kazan için bazen Kazan Han bazen Kazan Bey denilmektedir.³⁴ Uygurlar'da hakan için "İlig-Beg", Hazarlar' da "bâk" unvanı kullanılmıştır. Oğuzlar'ın en mühim devletlerinden olan Selçuklu Devleti'nin kurucuları Tuğrul ve Çağrı da bey unvanını taşımışlardı.³⁵ Nitekim Reşideddin Oğuznamesi'nde "Oğuzlar Tuğrul'u kendi beyleri yapmışlardı denilmektedir."³⁶

Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarında Oğuz geleneğini vurgulayan diğer bir unsur Osman Gazi'nin görmüş olduğu "rüya"dır. Oğuz efsanesinde; *"Bu zat o gece rüyasında göbeğinden sağlam gövdeli ve pek çok dalbudaklı üç ağaç çıktığını gördü. Bunların tepesi göğe ulaşıyordu. Asılları yerde, dalları gökte. Rüyasını anlattığı Amiran Kâhin ona..."* sakın bu rüyayı ve sırrı kimseye söyleme senin kaç oğlun var diye sordu.O üç diye cevap verince, Kâhin ona her üçü de

³³ M.Tayyib Gökbilgin, *Osmanlı Müesseseleri Teşkilatı ve Medeniyeti Tarihine Genel Bakış*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1977, s.8

³⁴ Dedem Korkudun Kitabı, s.CCCXLI

³⁵ Ali Sinan Bilgili, "Türk Devlet Hiyerarşisinde Boy Beyi (Safevi ve Osmanlı Örneği)", *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 149, (Nisan 2004), s.101-128

³⁶ Togan, a.g.e., s.74

*padişah olacaklar dedi*³⁷ şeklinde yer alan rüyanın bir benzeri Osman gazi'ye de atfedilmektedir. Nitekim Aşıkpaşaoğlu; “ *Osman Gazi uyuyunca rüyasında gördü ki bu azizin koynundan bir ay doğar gelir Osman Gazi'nin koynuna girer. Bu ayın Osman Gazi'nin koynuna girdiği demde göbeğinden bir ağaç çıkar. Gölgesi dünyayı tutar. Gölgesinin altında dağlar var. Her dağın dibinden sular çıkar. Bu çıkan sulardan kimi içer, kimi bahçeler sular, kimi çeşmeler akıtır. Osman Gazi uykudan uyandı. Sürdü geldi. Şeyhe haber verdi. Bunun üzerine şeyh der ki: “Oğul Osman! Sana müjde olsun ki Hak Teâla sana ve nesline padişahlık verdi. Mübarek olsun. Ve benim kızım Malhun Hatun senin helalin oldu. Hemen nikâh edip kızını Osman Gazi'ye verdi.*”³⁸ ifadeleri yer almaktadır. Bu rüyada Osman Gazi'nin göbeğinden bir ağaç çıkması Oğuz efsanevi motifinin bir tekrarı olarak tasvir edilebilir. Bu da Osmanlı'yı Oğuz kültürüyle bağdaştırma ve hâkimiyetinin meşruluğunu bu ananeye bağlama konusunda verilen çabaya başka bir örnektir.

Oğuzname'de ve Dede Korkud hikayelerinde³⁹ Oğuz Han ve Dede Korkud hikaye kahramanlarının savaşçı arkadaşları ve nökerlerini, Osmanlı Devleti'nin özellikle kuruluş döneminde görmek mümkündür. Moğol toplumunda soylu kişilerin bagaturların, evinde ve seferde yanından ayrılmayan, onlara sadakatle hizmet eden ve silah arkadaşı olarak tanımlanan nökerlik (Moğolca bir kelime olup Türkçe, yoldaş kelimesinin karşılığıdır), Osman Gazi ve Orhan Gazi dönemlerinde askeri-sosyal sistemde, alplık gibi egemen bir kurum olarak görünmektedir. Nitekim Osman Gazi'nin 1299-1302 yıllarında önemli başarılar kazanıp, karizmatik bir başbuğ durumuna geldiği esnada Aykud Alp, Turgud Alp, Akça Koca, Abdurrahman Gazi, Konur Alp gibi alpler onun yoldaşlarıydı. Keza Orhan Gazi'nin de yoldaşları vardı. Bu yoldaşlıklarına karşılık alplere mülk veya tımar toprakları veriliyordu. Mesela Aykud Alp'e İnönü, Hasan Alp'e Yarhisar, Turgud Alp'e İnegöl, Akça Koca'ya İzmit tevcih edilmiştir.⁴⁰ Gaza önderine and ile bağlanma yoluyla oluşturulan yoldaşlık sayesinde “gaziyan” birliğinin ortaya çıktığı görülmektedir. Yani Oğuz geleneğinde hanın silah arkadaşları durumunda

³⁷ Togan, a.g.e., s.73

³⁸ Aşıkpaşaoğlu, a.g.e., s. 16

³⁹ Dedem Korkudun Kitabı, s.2,29,56,66,74 vd.; Togan, a.g.e., s.19,53

⁴⁰ Ö.Lütfi Barkan, “Türk-İslam Toprak Hukuku Tatbikatının Osmanlı İmparatorluğu'nda Aldığı Şekiller, Malikane-Divanî Sistemi”, *Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası*, (İstanbul 1939), Cilt:II, s.119,;

Gökbilgin, a.g.e., s.9-11 ; Bilgili, a.g.m., s.101-128

olan yoldaşlar, kuruluş döneminde Osmanlı'da fetih hareketlerinde büyük rol oynamışlar, Osmanlı hükümdarlarına yarlık ve yoldaşlık etmişlerdir.⁴¹

Oğuz destanında hükümdarın özellikleri olarak vurgulanan adalet, doğruluk, kahramanlık ve cömertlik özellikleri Osmanlı tarihi kaynaklarında hükümdarın temel özellikleri olarak sıklıkla vurgulanmaktadır.

1.1.2 İslam Dini

S.Faroqhi'nin "kurucusu bakımından Türk, ideolojisi bakımından bir İslam devleti olduğu"nu söylediği⁴² Osmanlı kimliğinin temel belirleyici unsurundan biri de İslam olmuştur. "Din-ü devlet" ifadesindeki manasıyla meşruiyetini temelde dinden alan bir devlet olarak, yöneticiler ve reaya (yalnızca İslam dinine mensup olan halk) kendilerini bir "ehl-i İslam" kimliğiyle ifade etmişlerdir. Lewis tarafından "kuruluşundan çöküşüne kadar kendisini İslam kuvvetinin ve imanın ilerlemesine ve korumasına vakfeden bir devlet"⁴³ olarak ifade edilen Osmanlı'da bu görüşü doğrular nitelikte kuruluşundan itibaren İslam'ı yaşama ve yaşatma çabalarını görmek mümkündür. Bundan dolayıdır ki Osmanlı Devleti'nin gerek hâkimiyet anlayışında, gerekse kurumsal yapılanmasında İslam tesirini açıkça görmek mümkündür.

İslam'da devlet yöneticisi olan imam/halife; dini korumak, siyaseti dine uygun olarak yürütmek hususunda şeriat sahibine naiblik etmek ile görevlidir.⁴⁴ Allah'ın ona emanet etmiş olduğu kulların rahatı için çalışmak, onlara adalet ile hükmetmek yöneticinin esas görevidir. Osmanlı Devleti'nde kuruluş döneminden itibaren bu anlayışın hâkim unsur olması dikkat çekicidir. Osmanlı hükümdarı öncelikle ona emanet olan halkın refahını ve güvenliğini adalet ile sağlamakla yükümlüdür. Bu hâkim düşüncüyü gerek hükümdarların gerekse dönemin ileri gelen dervişlerinin öğütlerinde ve uygulamalarında görmek mümkündür. Osman Gazi ve Şeyh Edebalı'nın nasihatleri buna örnek olarak gösterilebilir.

⁴¹ Halil İnalçık, Günsel Renda, *Osmanlı Uygarlığı*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2004, s.48-52; Faruk Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler)*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yay., İstanbul 1992, s.402

⁴² Suraiya Faroqhi, "Sorular, Katkılar, Yorumlar", *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu, Efsaneler ve Gerçekler, Panel Bildirileri*, İmge Yayınevi, İstanbul 2004, s.110

⁴³ Ahmet Uğur, *Osmanlı Siyasetnameleri*, MEB Yay., İstanbul 2001, s.92

⁴⁴ Uğur, a.g.e., s.13

Osman Gazi'nin evlatlarına nasihatinde “*Oğul! ... Bir kimse Tanrı'nın buyurmadığı sözü söylese sen onu kabul etme. Eğer bilmezsen bir bilene sor, bir de sana itaat edenleri hoş tut. Bir de nökerlerine daima ihsan et ki senin ihsanın onun halinin tuzağıdır.*”⁴⁵ demesi ile Şeyh Edebalı'nın nasihati olarak kabul edilen,

“*Ey Oğul! Beysin!*

Bundan sonra öfke bize; uysallık sana.

Güceniklik bize; gönül almak sana.

Suçlamak bize; katlanmak sana.

Acizlik bize, yanılğı bize; hoş görmek sana.

Geçimsizlikler, çatışmalar, uyumsuzluklar, anlaşmazlıklar bize; adalet sana.

Kötü göz, şom ağız, haksız yorum bize; bağışlama sana.

Bundan sonra bölmek bize; bütünlemek sana.

Üşengeçlik bize; uyarmak, gayretlendirmek, şekillendirmek sana.

Yükün ağır, işin çetin, gücün kıla bağlı, ALLAH yardımcın olsun. Beyliğini mübarek kılsın. Hak yoluna yararlı etsin. Işığı parıldatsın. Uzaklara iletin.

Sana yükünü taşıyacak güç, ayağını sürçtürmeyecek akıl ve kalp versin. Sen ve arkadaşlarınız kılıçla, bizim gibi dervişler de düşünce, fikir ve dualarla bize vaat edilenin önünü açmalıyız. Güçlü, kuvvetli, akıllı ve kelamlısın. Ama bunları nerede ve nasıl kullanacağını bilmezsen sabah rüzgârlarında savrulur gidersin. ...

Toplumunu yöneten de, diri tutan da irfandır. ... Bütün fethedilmemiş gizlilikler, bilinmeyenler, ancak senin fazilet ve adaletinle gün ışığına çıkacaktır. Bu dünyada inancını kaybedersen, yeşilken çorak olur, çöllere dönersin. ... Haklı olduğun mücadeleden korkma! Bilesin ki atın iyisine doru, yiğidin iyisine deli (korkusuz, pervasız, kahraman, gözü pek) derler. ... Bey memleketten öte değildir.

Bir savaş, yalnızca bey için yapılmaz”⁴⁶ sözlerinde Osman Gazi'nin Tanrı buyruğuna verdiği ehemmiyeti ve Şeyh Edebalı'nın de Osman Gazi'ye vermiş olduğu öğütte devlet yönetmenin güçlüğü, büyük fedakarlıklar gerektirdiği, İslam devletinde yöneticinin en büyük görevi olan adaletle hükmetmenin önemi vurgulanmıştır. Yine Osmanlı kroniklerinde geçen Osman Bey'in (bazı

⁴⁵ Aşıkpaşaoğlu, a.g.e., s.34; Neşri, Neşri Tarihi,(Haz. Mehmet Altay Köymen), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., 1984, Cilt:1, s.73

⁴⁶ <http://www.rocksijen.com/forum/seyh-edebali-nin-osman-gaziye-vasiyet-i-t9884.0.html;imode=06.06.2008>

kroniklerde Ertuğrul Gazi'nin) Kur'an-ı Kerim'e göstermiş olduğu saygıyı anlatan hikayelere de rastlamak mümkündür.⁴⁷ Zira Tanrı'nın kelamına gösterilen saygıdan ötürü, Tanrı'nın Osman Bey ve soyunu hükümdar kıldığına ilişkin anlatımlar yer almaktadır. Bu konuda en yaygın olarak bilinen hikâye şu şekildedir:

“Rivayet olunur ki Osman Gazi bir köyde imam evinde konuk olup, oturdu. Ardında bir pencere vardı, Meğer oraya bir Mushaf-ı şerif koymuşlardı. Ev sahibi Osman Gazi'ye küstahlık olmasın lütfen eğil, arkanda bir şey var alayım dedi. Osman Gazi nasıl bir şey var diye sordu. Ev sahibi nebimiz, ahir zaman peygamberi, Allah'ın elçisi Muhammed –Allah'ın salat ve selamı üzerine olsun- e inen Allah'ın kelamı (Kur'an) var dedi. Osman Gazi ev sahibi uykuya varıncaya kadar tınmadı, epsem kaldı, sonra kalkıp gusletti, temiz abdest aldı, Mushaf'dan yana döndü, sabaha kadar saygı ile el kavuşturup öylece durdu, Ev sahibi uyanınca (benim halimi anlamasın diye) uyur gibi yaptı. Yüzü yine Mushaf'tan yana dönüktü, bu arada uyku gözüne ağır bastı, daldı, rüya aleminde celil ve yüce Hak tarafından ona “ey Osmani mademki sen benim kelamıma saygı ve tazim edip, izzet ve ikram eyledin, ben de seni ve senin evladını, haleflerini, taraftarlarını dünyada ebedi olarak muazzez, mükerrem ve muhterem kıldım” denildiğini gördü.”⁴⁸ Bu rüyada da Allah'a ve onun kelamına gösterilen saygının bir lütfü görülmekte, daha önce bahsedilen rüyalarda yer almayan Kur'an-ı Kerim'e gösterilen saygı unsuru yer almakta bu da Osmanlı hükümdarının İslam hükümdarı olması hususunda meşru bir zemin oluşturmaktadır.

İslam'da hükümdarlık alametlerine bakıldığında bunlar; hırka, âsa, mühür, sikke, tıraz (hil'at), hutbe ve bi'at'tır.⁴⁹ Osmanlı Devleti'ne baktığımızda hükümdarlık âlâmeti olarak Türk/Oğuz geleneğine ilişkin unsurların yanı sıra İslam devleti hükümdarlık alametlerinin başlangıçtan itibaren var olduğu görülmektedir. Bunlardan hil'at, hutbe ve sikkeye ilişkin somut örneklerle Osmanlı kroniklerinde rastlamak mümkündür. Nitekim Aşıkpaşaoğlu, Neşri, Oruç Beğ gibi

⁴⁷ Oruç Beğ'de Ertuğrul Gazi'ye İsnad edilir; Oruç Beğ, Oruç Beğ Tarihi, Tercüman 1001 Temel Eser 5, s.24,25

⁴⁸ Neşri, a.g.e., s.43

⁴⁹ Mehmed Niyazi, *İslam Devlet Felsefesi*, Ötüken Yay., İstanbul 1990, s. 106

yazarlarda bu hükümlerlik alametlerinin Osman Gazi'de bulunduğu ifade edilmektedir.⁵⁰

İslam devletinde tahta geçen bir hükümdara bi'at edilmesinin onun meşruiyeti açısından büyük öneme sahip olduğu bilinmektedir. Bi'at; terim olarak Müslüman halk arasından seçmen vasfına sahip bir grubun (ehl-i hall ve'l-akd) hilafet şartlarını taşıyan şahsa milleti temsil ve millet adına tasarruf yetkisini vermesidir⁵¹. Egemenlik hakkını hükümdarın Allah adına kullanmasının en açık kanıtı kendisinin seçimle iş başına gelmesi yani onun iktidarının bi'at edildikten sonra, meşruiyet kazanmasıdır. İslam dünyasında hülefa-i raşidin ile başlayan bu gelenek Osmanlılar'da Osman Bey'le birlikte başlamıştır.⁵² Oğuz beylerinin toplanarak Osman Gazi'yi bey olarak seçtikleri esnada ona bağlılıklarını bildirmeleri töreni Osmanlılar'daki ilk bi'at uygulaması örneğidir. Burada seçmen vasfına sahip grup olarak Oğuz beyleri İslam geleneğindeki ehl-i hall ve'l akd prensibinin uygulayıcısı olarak görülmektedir. Nitekim Fatih dönemine kadar Osmanlı Devleti'nde etkinliğini sürdüren Türkmen beyleri, bu dönemden sonra merkezi idarenin güçlendirilmesi amacıyla etkinliklerini yitirmiş olmalarına rağmen, cülus fermanlarında “Allah'ın inayeti ve ittifak-ı esbab-ı ârâ ve şûra” ile padişahın tahta geçtiği ifadesine yer verilmiştir. Bunun sebebi dinin siyasi iktidarı meşrulaştırıcı rolünün bulunmasıdır.⁵³

Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda İslâm geleneğinin hukuki uygulamalarını da görmek mümkündür. Nitekim Osman Bey döneminde İslam hukukunun icracısı konumundaki kadının ve düzen ve intizamın denetleyicisi subaşının atanması⁵⁴ hukuk nizamının tesisine yönelik ilk ciddi uygulamadır. Bunu müteakiben müftî atanması, divanın örfî hukuk oluşturacak kararlar alması, kadıaskerlik teşkilatının kurulması ve kadılık müessesesinin yaygınlaştırılması hukuk sisteminin oluşması ve zamanla olgunlaşmasını sağlamıştır. Bu durum Osmanlı hukuku alanında şer'î hukuk ile örfî hukukun varlıklarını birlikte

⁵⁰ “Ak Timur'a çok ihsanlarda bulundu.Osman Gazi'ye dahi sancak, çadır, iyi atlar ve silahlar verdi” Aşıkpaşaoğlu, a.g.e., s.19; “Karacahisar alınınca ... halk toplanıp Cuma namazını kılalım ve bir kadı isteyelim dediler. ... Halk razı oldu. Kadılığı ve hatipliği Dursun Fakı'ya verdi. Cuma hutbesi ilk önce Karacahisar'da okundu. Bayram namazını orada kıldılar.”Neşri, a.g.e.,

Ayrıca “Osman Bey sikke bastırmıştır.”, Artuk, a.g.m., s.27,33

⁵¹ Halil Cin, Ahmed Akgündüz, *Türk Hukuk Tarihi*, Selçuk Üniversitesi Yay, No:58, Cilt I, Konya 1989, s. 172

⁵² Şükrü Karatepe, “Devlet Yönetimi”, Osmanlı Dünyayı Nasıl Yönetti, Yeni Şafak, s.43

⁵³ Karatepe, a.g.e., s.89

⁵⁴ “Kadı Konuldu, Subaşı konuldu. Pazar kuruldu. Hutbe okundu.”Aşıkpaşaoğlu, a.g.e., s.25

oluşturmalarını sağlamıştır. Ancak örfî hukukun şer'î hükümlerle çatışmamasına büyük özen gösterilmiştir. Örfî hukuk kuralları vaz' edilirken şer'î hukuk temel unsur olarak alınmıştır. Nitekim Osman Bey döneminde pazar bacı alınmasıyla ilgili anlatılan; *"Bu halk kanun ister oldular. Germiyan'dan birisi geldi. Bu pazarın vergisini bana satın dedi. Halk Osman Han'a git diye cevap verdi. O adam hana gidip sözünü söyledi. Osman Gazi sordu: Vergi nedir? Adam dedi ki: Pazara ne gelse ben ondan para alırım. Osman Gazi: Senin şu pazara gelenlerden alacağın mı var ki para istersin dedi. O adam: Hanım, Bu türedir. Bütün memleketlerde vardır ki padişah olan alır, dedi. Osman Gazi sordu: "Tanrı mı buyurdu, yoksa beğler kendileri mi yaptı? O adam yine türedir hanım! Ezelden kalmıştır, diye cevap verdi"*⁵⁵ rivayeti şer'î hukukun temel alındığının bir göstergesidir.

Hukuk sistemi beraberinde kurumlarıyla meşruiyeti perçinlemiştir. Mesela müftülük makamı fetva yoluyla hem devleti yönetenleri hem de toplumu İslam dairesi içerisinde tutmuş; bid'atlerin çıkmamasını sağlamış ve ulû'l emre itaat ve sadakati sağlamlaştırmıştır. Padişahın almış olduğu kararın meşruiyeti fetva ile sağlanmıştır. I. Murad'ın Karamanoğlu üzerine yapmış olduğu seferde fetva alması⁵⁶ bu konuda örnek olarak gösterilebilir. Müslüman bir ülkeye gaza yapmanın meşru bir zemininin olması gerekmektedir ki bu zemin ancak şer'î hükümlere uygun olarak verilecek olan bir fetva ile gerçekleşebilir. Müftülük makamı bu faaliyetin gerçekleştirildiği makam olarak vücut bulmaktadır. Yine İslamî kuralların yani şeriatın uygulayıcısı olan kadılar da müftü ile aynı amaca hizmet vermektedirler. Kadılar hukuk kurallarının uygulayıcısı konumundadırlar. Hem şeriat hem de örfî kanunları uygulamak üzere sultan tarafından atanan kadıların kararlarına (şeriat alanı içindeki medeni hukuk davalarındaki kadı kararlarına) sultanın dahi saygı göstermesi zorunludur.⁵⁷ Osmanlılarda müftü önceleri kadılık işleri de yaparken, II. Murad döneminde ilk kez şeyhülislam

⁵⁵ Aşıkpaşaoğlu, a.g.e., s.25

⁵⁶ Karamaoglulları üzerine sefer yapılırken fetva alınmıştır. Fetva şöyledir: "kâfirlere karşı gaza, umumi seferberlik olmazsa farz-ı kifayedir ama müminlerden zulümleri defetmek farz-ı ayn'dır dediler. Neşri, a.g.e., Cilt:I, s.95

⁵⁷ Halil İncalık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, YKY, İstanbul 2006, s.81

olarak Molla Şemseddin Fenari⁵⁸'nin atanmasıyla, yargılamayı bırakıp sadece fetva vermişlerdir.⁵⁹ İlk kadılık görevine getirilen Dursun Fakih aynı zamanda ilk hutbeyi de okuyan kişidir. Şeyh Edebalı'nın talebesi olan; Osman Gazi'nin yanında yer alan ve emrinde bulunan Dursun Fakih tefsir, hadis, fıkıh, kelam bilgisinde derinleşmiş olduğu ifade edilir ki bu da onun iyi bir ilim adamı olduğunu⁶⁰ gösterir. Aynı şekilde İslamî ilimlerde iyi eğitim görmüş olan Davud-ı Kayseri'nin de ilk müderris olarak atanması tesadüf değildir. Bu açıdan Dursun Fakih'in kadılığı, Davud-ı Kayseri'nin müderrisliği ile tarikat şeyhleri, müridleri ve alimlerin bey seçiminde söz sahibi olmaları,⁶¹ Osmanlı Devleti'nin dini bir çerçevede teşkilatlanmaya çalıştığının bir göstergesidir.

Devlet yönetiminde padişahın yasama, yürütme, yargı konularında mutlak hâkimiyeti var olmasına rağmen devlet ve toplum hayatına ilişkin meselelerin divan kurumuna getirilerek burada tartışılması İslam istişare (meşveret) geleneğinin bir tezahürüdür. Böylece padişahlar yetkilerini kullanırken danışma veya meşveret meclisi konumunda olan divanı, “*Sizin işleriniz aranızda şûra ile dir*”^{42/38} ilkesinin uygulama alanı yapmışlardır. Politik görevi devletin ideolojisini gerçekleştirmek olan divan, Osmanlı'nın bir İslam devleti olması sebebiyle esas görevi dini asliyeti bozulmadan korumak ve yaymak olmuştur.⁶²

İslam'ın cihad ruhunu kitlelere benimsetebilmek için dini motiflerle süslü unvanlar Osmanlı hükümdarları tarafından sıklıkla kullanılmıştır. Ertuğrul, Osman ve Orhan beylerin “din uğruna savaşan” anlamında “gazi” unvanını kullanmaları bundandır. I. Murad' dan itibaren yine İslami tesirle gazi unvanının yanında “sultan” unvanı da kullanılmaya başlanmış, hükümdar gerek faaliyetleri, gerekse unvanlarıyla cihad erbabının temsilcisi durumuna gelmiştir. Egemenliğini ilahi bir kaynaktan alan hükümdar bunu kullanırken görev ve sorumlulukların bilincindedir. Zira hükümdarın en büyük görevi halkına adaletle hükmetmek, onu korumak ve kollamaktır. Nitekim İslam'da halifenin ilk ve en önemli özelliği

⁵⁸Yusuf Halaçoğlu, *XIV. XVII. Yüzyıllarda Osmanlı Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapısı*, TTK Yay. Ankara 2003, s.153

⁵⁹ Karatepe, a.g.e.,s.81

⁶⁰ Ahmet Vehbi Ecer, “Osmanlı Devleti' nin İstiklal Hutbesini okuyan Devlet Adamı Dursun Fakih”, *Osmanlı* ,Cilt:1, Yeni Türkiye Yay., Ankara 1999, s.181-189

⁶¹ Karatepe, a.g.e., s. 79

⁶² Karatepe, a.g.e, s. 60

adaletle hükmetmektir. Zillu'llah fi'l arz (Allah'ın yeryüzündeki gölgesi) ve halifey-i rûy-i zemin unvanlarıyla Allah'ın vekili olduklarını gösteren Osmanlı hükümdarları bu unvanları otoriteyi güçlendiren birer manevi motif olarak yüzyıllarca kullanmışlardır. Bu unvanlar Hz.Peygambere nisbet edilmiş olmasından ötürü oldukça saygın bir dereceye sahiptir.⁶³

Görüldüğü gibi Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren İslamî unsurlara sıklıkla rastlamak mümkündür. Devlet gerek toprak gerekse teşkilat itibariyle büyüyüp geliştikçe İslam'ın etkisi artmış (özellikle toprak sisteminde), “din-ü devlet” tabiri ile tanımlanabilecek temel karakteristiği oluşmuştur. Bu haliyle Osmanlı Devleti'nin kuruluştan itibaren bir İslam devleti özelliği gösterdiği rahatlıkla ifade edilebilir.

1.2. Osmanlı Kimliği

Kurucusunun adına izafeten adlandırılmış olan devletin bayrağı altında tecemmü ve tahaşşüd eyleyen mütemeddin efrada “Osmanlı” ve bunlar üzerine hükümet eyleyen devlete resmîyette “Devlet-i Âli Osman”, “Devlet-i Aliyye”, “Devlet-i Aliyye-i Osmaniye” denilmiştir.⁶⁴ Türk-İslam devlet geleneğinde Ümeyye (Emevi), Abbasi, Selçuki, Safevi v.s. örneklerinde gördüğümüz kurucusu veya atası adının hanedan/devlet adı olarak kullanılması geleneği Osmanlılar'da da sürdürülmüştür. Başlangıçta Osman Gazi için “Ertuğrul oğlu Osman” tabiri kullanılırken Orhan Gazi de “Osman oğlu Orhan” olarak anıldı. I.Murad ise Edirne'nin fethinden sonra “Orhan Gazi Han oğlu Sultan Murad Gazi Han” olarak adlandırıldı.⁶⁵ I.Murad Sırp Sındığı zaferinden sonra Germiyanogulları gibi bazı beylikler Osmanlı tabirini kullandılar. I.Bayezid döneminde Osmanlı hanedanı/alesi tabiri daha yaygın olarak kullanılmaya başlandı. I.Bayezid'in hâkim olduğu topraklara da Osmanlı ili/ülkesi⁶⁶ denildi. Bu dönemde Osmanlı tabirinin daha ziyade Türkmen beylikleri arasında kullanıldığı görülmektedir.

⁶³ Nevzat Köseoğlu, *Eski Türkler'de İslam'da ve Osmanlı'da Devlet*, Ötüken Yay., İstanbul 1997, s.91,92

⁶⁴ Mehmed Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1983, MEB Basımevi, Cilt:II, s.739

⁶⁵ Aşıkpaşaoğlu, a.g.e., s.50,51

⁶⁶ Aşıkpaşaoğlu, a.g.e.,s.79

Buna karşılık Timur kaynaklarında⁶⁷ Osman adı geçmez iken Akkoyunlu kaynaklarında⁶⁸ nadiren “Osman oğlu padişahları” ifadesi geçmektedir. II.Murad’dan itibaren “Âli Osman” tabirinin kullanılmaya başlandığı devrin önemli kaynağı “Gazavat-ı Sultan Murad b. Mehemed Han” adlı eserde bu tabirin sıkça kullanılmasından anlaşılmaktadır.⁶⁹ II.Mehmed dönemi vesikalarında “Âli Osman” tabiri resmi yazışma tekniği içerisine girmiş,⁷⁰ bu dönemden itibaren devletten sâdır olan hüküm ve kanunlarda kullanılması âdet haline gelmiştir. Kanûni döneminde ise tamamen yerleşmiştir.

Diğer taraftan Osmanlılar’ın hakim olduğu topraklara II.Murad’dan itibaren “Mahruse-i Osmaniye” veya “Memalik-i Osmaniye” denilmiştir. Böylece üzerinde hangi millet, din veya mezhepten insan yaşarsa yaşasın hem yönetim, hem tebaa (halk), hem de toprak “Osmanlı” genel tabiriyle isimlendirilmiştir.

Devletin ve toprağın adının Osmanlı konulmasının belirli bir plan ve program çerçevesinde yapılıp yapılmadığı tartışılabilir. Başlangıçta nüfus ve hukuk bakımından sadece Müslüman Oğuz kitlelerine dayanan bu siyasi organizasyon, Bitinia, Trakya, Teselya, Bulgaristan ve Sırbistan’ın fethiyle birbirinden çok farklı din, mezhep ve etnik gruplarla karşılaşmıştır. Ayrıca bu grupların tabi’ oldukları feodal sistemden ve dini-mezhebi özelliklerinden kaynaklanan farklı hukuk sistemleri, yönetim ve sosyal ve kültürel hayatları bulunmaktadır. Bütün bu farklılıkların çatışma zemini doğurduğu, Bizans ve diğer bölge ülkelerindeki asilzadeler arasındaki mücadelelerden anlaşılmaktadır. Osmanlılar bölgeyi fetihden sonra, bu çatışma ortamını ortadan kaldırmak ve Avrupalı bilim adamlarının “pax-Ottoman” dedikleri sulhu sağlamak mecburiyetindeydiler. Bu mecburiyet karşısında devletin, bütün farklılıkları bir arada yaşatabilecek bir sistem geliştirme ihtiyacı duyduğu muhakkaktır. Osmanlı’nın farklılıkları yok etmek gibi bir düşüncesinin olmadığı, yani herkesi Müslüman yapmak (dinde zorlama yoktur ilkesi ve devlet için önemli bir gelir

⁶⁷ Bkz. Nizamüddin Şâmî, *Zafername*, (Çev. Necati Lugal), TTK Basımevi, Ankara 1949; Tanju Oral, *Şerâfe’-d-din ‘Alî Yezdî Zafer-Name-i Emîr Timur*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 1991

⁶⁸ Hasan-ı Rumlu, *Ahsenü’-t Tevârih*, (Çev. Mürsel Öztürk), TTK Basımevi, Ankara 2006, s.148; Ebu Bekr-i Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekiriyye*, (Çev. Mürsel Öztürk), Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2001

⁶⁹ *Gazavat-ı Sultan Murad b. Mehemed Han, İzladı ve Varna Savaşları (1443-1444) Üzerinde Anonim Gazavatnâme*, (Yay.:H.İnalcık-M.Oğuz), TTK Basımevi, Ankara 1978, s.4,10,13, vd.

⁷⁰ Bkz. *Kanunname-i Sultanî Bermuceb-i Örf-i Osmanî* (Haz. H.İnalcık,R.Anhegger), TTK Basımevi, Ankara 1956; Abdulkadir Özcan, “Fatih’in Teşkilat kanunnamesi ve Nizâm-ı Alem İçin Kardeş Katli Meselesi”, *Tarih Dergisi*, Sayı:33(İstanbul 1982), s.1-56

kaynağı olan cizye vergisi meselesi) ve “aynileştirmek” gibi bir düşüncesinin olmadığı icraatlarından anlaşılmaktadır. Gerçi devşirme ve gulam sistemi ile bir kısım “yabancı” aynileştirilmek istenmiştir. Ancak bu oldukça sınırlıdır. Zaten devşirme sistemindeki amaç da asimile etmek değil, hanedana karşı oluşabilecek bir Türkmen gücüne karşı kul sistemi yaratmaktır. Bu sistem zamanla (II.Medmed devrinde) Osmanlı saltanatını doğurmuştur. İşte gelişen bu süreçte devlet, kendisini ne sırf Oğuz töre ve nüfusu (özellikle yönetici sınıf), ne de sırf İslam (özellikle hukuk sistemi) ile sınırlı tutamayacağından yeni bir idari mekanizma, yeni bir yönetim anlayışı, yeni bir hukuk sistemi yaratmış ve bunun adını devletin kurucusunun adıyla ifade etmeyi uygun bulmuştur. Böylece Türkmen beyliği kendisine Osmanlı adıyla yeni bir kimlik yaratmıştır. Diğer taraftan II.Mehmed’in kanunnamesini vaz’ ederken “*bu atam ve dedem kanunudur ve dahi benim kanunumdur*” ifadesinden yola çıkarak bir “Kanun-ı Âli Osman” yaratma çabası bütün ülkede yaşayan halk arasında eşitlik esasına dayalı temel hukuk kaideleri oluşturulmak suretiyle hukuken yeni bir millet oluşturma gayreti olarak görülebilir. Günümüzde modern tanımıyla buna vatandaşlık denilmektedir. Bu suretle “Memalik-i Osmaniye”de yaşayan halka hangi din, etnik grup ve mezhep mensubu olurlarsa olsunlar yeni bir kimlik verilmek istenmiştir. Böylece halka verilen kimlik de devletin kimliği olmuştur. Bu siyasi kuruluş ve birliğe dahil ve bu camiaya mensub bütün halk topluluklarına kavim ve milletlere Osmanlı denilmiştir. Ancak bu kimlik de daha sonraki yıllarda üst-alt kimlik olarak katagorize edilecektir. Tabi ki halkın Osmanlı üst kimliğini ne derece benimsediği ve özümlediği tartışılabilir. Müslüman halk dini inançları ve töreden kaynaklanan kültür-fikirleriyle ve yönetimin gerçek sahipleri olarak Osmanlı üst kimliğini rahatlıkla benimsedikleri söylenebilir. Buna karşılık gayrimüslim reaya kendisini devletin belirlediği “Hıristiyan milleti” veya “Yahudi milleti” gibi alt kimlik ile ifade etmeyi, Osmanlı kimliğinden çok daha fazla benimsemiştir. Bunun en önemli göstergesi devletin yıkılışı esnasındaki Sırp, Yunan, Bulgar isyanlarıdır. Hatta Türkler dışındaki Müslüman toplulukların dahi Osmanlı kimliğini çok fazla benimsemedikleri yine Arnavut ve Arap isyanlarında kendisini göstermiştir.

Sonuç olarak diyebiliriz ki; Osmanlı Devleti Oğuz kimliği üzerine inşa edilmiş, I.Murad’dan itibaren Oğuz kimliğinin yanı sıra İslam kimliğini

benimsemiş, II.Mehmed döneminden itibaren bu iki kimliğin sentezi ile birlikte “Osmanlı” kimliğine bürünmüştür.

İKİNCİ BÖLÜM

2.1. Kuruluş Dönemi Osmanlı İdeolojisinin Kaynakları

Almanca ideologie, Fransızca idéologie, İngilizce ideology şeklinde kullanılan ideoloji kelimesi sözlüklerde;“Bir kişinin, kümenin ya da toplumun bağlandığı bir ülkü, inanç, öğreti ya da ülkü, inanç, öğretiler demeti”,”genel olarak bir dünya görüşü, toplumsal ve siyasi felsefe”⁷¹ veya” siyasi ve toplumsal bir öğreti oluşturan, bir hükümetin, partinin bir toplumsal sınıfın davranışlarına yön veren politik, hukuki, bilimsel, felsefi, dini, moral, estetik düşünceler biçimidir”⁷² şeklinde tanımlanmaktadır. Bu kavramın Türkçe karşılığı bulunmamakla birlikte Ziya Gökalp’in dilimize soktuğu ve Osman Turan’ın eserine isim olarak verdiği “mefkûre” kelimesi tam olarak karşılamamakla birlikte Osmanlı devri için kullanılabilir.

Bir devletin ortaya çıkması, olgunlaşması, sürekliliğini sağlayabilmesi için çeşitli unsurlara gerek vardır. Bu unsurlar çoğu zaman bir devletin belli amaçlarını gerçekleştirebilmek için ihtiyaç duyduğu kurumlar, fikirler, kişiler vs. dir. İşte devletin amaçlarını gerçekleştirebilmek için kullandığı bu kurum, fikir, kişi vb. devletin “resmi ideoloji”sini destekleyen ve sürekliliğini sağlayan unsurlardır. Çünkü bir devletin kurulabilmesi ve sürekliliğinin sağlanabilmesi için öncelikli olarak ihtiyaç duyduğu en önemli unsur, o devleti her yönüyle şekillendirecek olan ideolojisidir. Yani devletin bir varlık nedeni olmalıdır.⁷³ Bu varlık, devletin gelişmesi ve büyümesini yaratacak ana ideolojidir.

Osmanlı Devleti kuruluş döneminden itibaren oluşturduğu kurumları ve hizmetine aldığı kişilerle ideolojisini gerçekleştirmeye çalışmıştır. Bunu gerçekleştirmeye çalışırken de millî ve dinî inançlar ön plana çıkarılmıştır. Boyculuk, gaza, cihad bunlardan bazılarıdır. Bu değerler, Anadolu’nun her tarafına yayılan kolonizatör dervişlerin propogandist gücüyle özellikle konar-göçer Türkmenlere sahiplendirilmeye çalışılmıştır.⁷⁴ Bu devletin kurucularına bazen efsanevi bir kişilik yüklemek, bazen de mistik bir karaktere büründürmek yahut bu karaktere sahip kişilerle (Şeyh Edebali, Geyikli Baba, Kumral Abdal vb.)

⁷¹ Remzi Öncül, *Eğitim ve Eğitim Bilimleri Sözlüğü*, MEB Yay., İstanbul 2000, s.592

⁷² TDK Türkçe Sözlük, Ankara 2005

⁷³ Mehmet Ali Kılıçbay, “ Osmanlı Kuruluşunun Efsanevi Yarı”, *Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu Efsaneler ve Gerçekler, Panel Bildirileri*, İmge Kitabevi, İstanbul 2004, 2. Baskı, s.28

⁷⁴ Ömer Lütfi Barkan, “İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler” *Türkler*, Cilt:9, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s.133-153

ilişkilendirmek yöntemiyle yapılmaya çalışılmıştır. Bu durumun kuruluş dönemine özgü olmakla birlikte daha sonraki yıllardaki icraatlara esas teşkil edecek bir felsefe yarattığı şüphesizdir. Mesela gaza/gazilik meselesinde Osman, Orhan, I.Murad nasıl ki gazi olarak adlandırılmış ise III.Murad, III.Ahmed de aynı şekilde gazi olarak tesmiye edilmiştir. Keza devlet içerisinde düzeni ve sürekliliği sağlayan eğitim, hukuk, idari ve askeri kurumların oluşmasına öncülük eden fikirler, yorumlar, geçmişle günün ilişkilendirilmesi, mitolojik ve mistik öğeler vb. her uygulama devletin felsefesini yansıtmaktadır. Divan-ı Hümayûn, kapıkulu ocakları gibi idari ve askeri kurumlar, tekke ve medreseler gibi eğitim kurumları, Şeyh Edebali gibi meşayihler, Davud-ı Kayseri gibi alimler, İslam medeniyeti ve kurumları ile Türk devletlerinin köklü siyasi ve askeri gelenekleri devletin ideolojisinin temelini oluşturan felsefesini yaratmıştır.

Bu felsefenin temel direğini “adalet” oluşturmaktadır. Bunun için kurumsallaşma esnasında adaleti sağlamaya yönelik kurumlara öncelik verilmiştir. Osman Gazi’nin Tursun Fakih’ı kadı ataması, 1362’de kadıaskerlik makamının kurularak Bursa kadısı Çandarlı Halil’in bu göreve tayin edilmesi (kadıaskerlik makamının ilk kurulan teşkilatlardan birisi olması) kurumsallaşmadaki önceliğin adalet işlerine verildiğinin birer kanıtıdır. Nisa suresi 58. ayette “*Allah size mutlaka emanetleri ehli olanlara vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder...*” buyruğu, “Halk Allah’ın sultana bir emanetidir” inancı Osmanlı yöneticilerinin ilk ve en önemli görev olarak adaleti icra etmeyi temel ilke olarak benimsemelerini mecburiyet haline getirmiştir. Siyasetname kitaplarında adalet timsali olarak Hz.Ömer’in yanı sıra bir putperest olan Sasani hükümdarı Nuşirevan’ın menkıbelerinin anlatılması manidardır. Osmanlı aydınları cihan hakimiyetinin sağlanmasından bahsederken “kâfir bir devlet uzun ömürlü olabilir fakat zalim bir devlet fazla yaşamaz derler” bu çerçevede Osmanlı ideolojisinin felsefesinin içeriğini oluşturan adalet anlayışı “daire-i adliye” ifadesi altında bir çerçeve içerisine alınmıştır. İleride değinilecek olan Kınalızade Ali Efendi’nin ifadeleri bunun içeriğini oluşturur.

Yukarıda bahsedilen temel felsefe yönetim örgütünün görev ve sorumluluklarının belirlenmesinde de temel teşkil etmektedir. Kurulmuşta Şeyh Edebali’nin Osman Gazi’ye öğütleri veya Osman Gazi’nin Orhan Gazi’ye öğütleri

hakkındaki rivayetler, devlet örgütünün tam anlamıyla oturtulmasından sonra “*Osmanlı hükümdarlarının görev ve sorumlulukları nedir?*” sorusuna temel oluşturduğu kuvvetle muhtemeldir. Yükselme dönemi Osmanlı aydınlarının padişahın görev sorumluluklarını; adaleti sağlamak, İslam’ı yaşatmak, korumak ve yaymak, teb’anın hak ve menfaatlerini güvence altına almak, orduya, yönetici zümreye ve halka liderlik yapmak, halkı servet sahibi yapmak ve halkın dini inançlarını yaşamalarını sağlamak şeklinde sıraladıkları hususlar Şeyh Edebali ve Osman Gazi’ye atfedilen öğütlerde üzerinde durulan unsurları yansıtmaktadırlar. Bütün bu görev ve sorumluluklar, yönetim anlayışı ve kurumsallaşma tarihi süreçte oluşan birikimin bir sonucudur. A.Y. Ocak bu tarihi birikimi oluşturan üç ana unsur olduğunu belirtir. Bunlar; 1) Eski Türk siyaset geleneği 2) Klasik İslam siyaset geleneği 3) Bizans siyaset geleneğidir.⁷⁵ Ocak’ın belirttiği bu gelenekler Osmanlı ideolojisinin şekillenmesini sağlayan ana unsurlardır. Nitekim hâkimiyet anlayışı açısından ele alındığında özellikle eski Türk siyaset geleneğinin oldukça etkili olduğu söylenebilir. Eski Türklerde, hâkimiyet, iktidar ilahi kökenli ve cihanşümûl bir hedefe yönelik olduğundan büyük bir güç oluşturmakta ve geleneklerden oluşan örfi (töre) kurallara dayanmaktadır. Bu da temsil edilen devletin kutsal sayılmasının nedenidir. Eski Türklerdeki bu ilahi hâkimiyet anlayışı, Bilge Kağan yazıtında şu şekilde ifade edilmiştir. “Tanrı’ya benzer, Tanrı’da olmuş Türk Bilge Kağan.” “Babam İlteriş Kağan ile anam İlbilge Hatun’u Tanrı tahta oturttu.” “Tanrı irade ettiği için, kutum olduğu için kağan oldum.”⁷⁶ Bu anlayış Osmanlılar’da “Zillullah fill-alem” (Allah’ın yeryüzündeki gölgesi) “el-müceyyed min indillah” (Allah tarafından güçlendirilmiş) şeklinde İslamî terminolojiyle de ayrı bir anlam kazanmıştır.

Ocak, Osmanlı ideolojisinde, İslam unsurlarına baskın gelen karakterinin kökünün “eski Türk geleneği” olduğuna dikkat çekmektedir.⁷⁷ Osman, Orhan ve I.Murad’ın uygulamaları eski Türk devlet geleneği uygulamalarıdır. Osman Gazi’nin oğluna ve amcasına ikta vermesi, Orhan’ın hanedandan biri olan Süleyman Paşa’yı onun ölümünden sonra da I.Murad’ı beylerbeyi yapması eski

⁷⁵ Ahmet Yaşar Ocak, *Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1998, s.74

⁷⁶ Muharrem Ergin, *Orhun Abideleri*, Boğaziçi Yay., İstanbul 1995

⁷⁷ Ocak, a.g.e., s.75,76

Türk devlet yönetimine ilişkin bazı uygulamaların bu dönemde devam ettiğinin göstergelerindedir.

Bununla birlikte eski Türk devlet geleneğinin İslamî etkilerle değiştiğini de söylemek gerekmektedir. Nitekim eski Türk devletlerinde görülen ikili yönetim sistemi ve ülke topraklarının hükümler ailesinin ortak malı olması anlayışı İslam'daki tevhid inancının etkisiyle değişmiştir. Devlet yönetimi merkezileşmiş, hükümdar tek karar verici hale gelmiş, memleketin tek ve yegâne sahibi sayılmıştır. Ancak bütün bunlar büyük ölçüde II.Murad döneminde başlamış, II.Mehmed döneminde tamamlanmıştır.

Osmanlı ideolojisinin temel kaynaklarından biri de tarih şuurudur. İlk Osmanlı beylerinden II.Murad'a kadar geçmişe sık sık atıflar yapılması, II.Murad döneminde kaleme alınan eserlerde Osmanlılar'ın soy ağacının Hz.Nuh'a kadar getirilmesi, devlet yazmalarında Türkçe'nin resmi dil yapılması, hatta II.Mehmed'in Uygurca ferman yayınlaması, padişah hükmünde Köktürkler'in kullandığı "bitig" kelimesinin kullanılması, Evliya Çelebi gibi geç dönem seyyahının Osmanlı için "onlar Oğuz neslidir" tabirini kullanması tarih şuurunun bazı göstergeleridir.

Osmanlı Devleti'nde ideolojinin bir diğer kaynağı estetik anlayışıdır. Osmanlı'nın her alandaki estetik anlayışında ideolojinin etkileri görülebilir. Nitekim özellikle mimaride bunu gözlemlemek mümkündür. Çünkü estetiğin birçok unsuru mimaride toplanmıştır. Başlı başına estetik bir unsur olan Osmanlı mimarisinde gerek dış gerekse iç süslemeler görüntü güzelliğinin yanı sıra içerdiği manevi anlamlarla da hem göze hem ruha hitap etmektedir. Öyle ki Osmanlı estetik anlayışıyla ne İslam ne de batı ülkelerinin bir taklidi olmuş, ortaya orjinal bir sentez çıkararak yüzyıllar boyunca bunu geliştirmiş ve dünyanın birçok bölgesine bu estetik anlayışını götürmüştür. Temelde bu anlayışın en etkili şekilde yansıdığı mekânlar olan camiler, tavanları ile birbirine sürekli akan eğrisel hatlar ve kubbelerin etkisi bizlere gökkubbe izlenimini vermektedir. Osmanlı'da son derece incelmış bir beğeni ve tasarım anlayışıyla geliştirilen üslub ve insani ortam, Tanrı'nın yarattığı güzelliğe uydurabilmek arzusu ile yaşamın şekillendirildiğini göstermektedir. Buna örnek olarak Allah tarafından söylenmiş ve kolayca çözülemeyen "söz" ün sihirli etkisi erken Osmanlı sanatında yoğun

olarak hissedilmektedir. Dikkat edilecek olursa aslında klasik dönem Osmanlı mimarisinde geometrik ve bitkisel motifler soyut ve nötr bir fon oluştururken, asıl anlam yüklü olan dekorasyon kaligrafisi (yazı) dir. Mimarlık yapıtının biçimlenmesinde tüm sanat kollarında olduğu gibi ait olduğu dönem ve toplumun dünya görüşü etkinliği Osmanlı 'da kolaylıkla gözlenmekte, ideolojisine temel oluşturan dini motifler estetiğın en güzel örneklerini ortaya koymakta, devlet estetik anlayışıyla da ideolojisini yaşatmaktadır.⁷⁸

2.1.1. Alplik - Alperenlik:

Alp kelimesinin anlamı sözlüklerde; yiğit, kahraman, bahadır⁷⁹ olarak geçmektedir. Kamusu'l A'lam'da "eski Türkçe'de şeci' demekle alp arslan gibi bazı meşahire alem olmuştur"⁸⁰ şeklinde tarif edilmiştir. Alp kelimesine ilk olarak Sakalar dönemine ait olan Alp Er Tunga destanında rastlanmaktadır (M.Ö.VII. asır). Daha sonra Köktürkler, Uygurlar ve Selçuklular döneminde rastladığımız bu kelime Osmanlılar döneminde de kullanılmıştır. Başlangıçtan beri bu kelime genelde sıfat olarak kullanılmış olup, geç Osmanlı döneminde isim haline dönüşmüştür.

Köktürkler'de hükümdarın sahip olması gereken temel özellikler arasında yer alan "alp"lik, Uygurlardan itibaren hakanların aldığı unvanlar arasında görülmektedir. Nitekim "Alp Arslan" kelimesi; "Uluğ Tengride Kut Bulmuş Alp Külüg Bilge Kağan", "Alp Kutlug Bilge Kağan", "Alp İlteber", "Alp Kutluğ" ifadelerinde görüldüğü gibi Uygur hakanının aldığı unvanlardandır.⁸¹ Bu unvan Selçuklular'da da kullanılmaya devam edilmiş ve Muhammed b. Davud, Alp Arslan unvanıyla meşhur olmuştur. Keza Süleyman b. Kutalmış'ın kardeşi "Alp İlek"⁸² adında da bunu görmekteyiz.

Osmanlılar'ın başlangıcında Turgud Alp, Konur Alp, Aygud Alp gibi Osman Gazi'nin yoldaşlarında da unvan olarak kullanılan bu kelime daha sonraki

⁷⁸ Jale N. Erzen, "Osmanlı Estetiği", *Osmanlı*, Cilt:10, Yeni Türkiye Yay., Ankara 1999, s.39-48; Leyla Baydar, "Klasik Dönem Osmanlı Kamu Yapılarında Estetik Ölçütler", *Osmanlı*, Cilt:10, Yeni Türkiye Yay., Ankara 1999, s. 57-64

⁷⁹ TDK Türkçe Sözlük, Ankara 2005; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lügat'it Türk*, (Çev. Besim Atalay) Türk Dil Kurumu Yay.: 521, Ankara 1985, s.41; Şemseddin Sami, *Kamus-î Türkî*, Çağrı Yay., 7.Baskı, İstanbul 1999

⁸⁰ Şemseddin Sami, *Kamusu'l A'lam*, Cilt:1, Mihran Matbaası, İstanbul 1889

⁸¹ Bahaeddin Ögel, *Türk Kültürünün Gelişme Çağları, I-II*, MEB Yay., İstanbul 2001

⁸² Göknur Gögebakan, *XVI.Yüzyılda Malatya Kazası (1516-1560)*, Malatya Belediyesi Kültür Yay., No:6, Malatya 2002, s.13

dönemlerde unvan olmaktan çıkmış, şahıs ve yer ismi olarak kullanılmaya başlanmıştır. Nitekim Kanuni dönemi tahrir defterlerinde alp kelimesinin isim olarak kullanıldığına dair pek çok kayıt bulunmaktadır. Mesela; 1536 tarihli Tarsus tahrir defterinde Süleyman b. Alpi Bey, 1543 tarihli defterde Yusuf b. Alpi Bey, Mustafa b. Alpi Bey, 1572 tarihli defterde Karaman b. Alpi Bey, Derviş b. Alpi Bey isimleri geçmektedir. Bunların yanı sıra Saruhan Bey'in babası "Alpağı"⁸³, Kemah'ta "Alp Köy" bu kelimenin geçtiği ifadeler olarak görülmektedir.

Osmanlı öncesinde olduğu gibi Osmanlılar'da da alpin bazı meziyetlere sahip olması gerektiği vurgulanmıştır. Osmanlı kaynaklarında bu meziyetler; muhkem yürek (cesaret), bazı kuvveti (fiziksel güç), gayret ve hamiyet sahibi olmak ve muvafık bir arkadaş sahibi olmak şeklinde sıralanmıştır. Ayrıca alpin iyi bir atı, hususi bir libası (zırh), yayı ve iyi bir kılıcı olmalıdır.⁸⁴ Bunun yanı sıra alpler arasında anda (and) Avrasya halkları arasında soy birliğini, nökerliği (yoldaşlığı) oluşturan ritüeldir. Osman Gazi ile alpler, garipler arasında ölüme kadar sadakat bağı, and içmek merasimi ile gerçekleşmekteydi. Ganimet ve fethedilen topraklar anda ile öndere bağlı olan alpler arasında yurtluk olarak paylaşılmaktaydı.⁸⁵ Bunun örneklerini; Osman Gazi'nin İnegöl'ün idaresini Turgud Alp'e, İnönü kalesini dirlik olarak Aygud Alp'e, Tekfir Pınarı ve çevresini Kara Ali'ye vermesinde görmek mümkündür.⁸⁶ Bu uygulama, alpliğin bir nevi toplum önderleri yani askeri ve idari asil bir zümrenin unvanı olduğu izlenimini vermektedir.

İnalcık; Aşıkpaşaoğlu'nda alp ve gazi terimlerinin özdeş olduğunu, birinci kelimenin Avrasya hakanlıklarında alp/bahadır/bagatur; diye anılan kahraman savaşçıyı, lider tipini ikinci kelimenin ise alpin daha çok İslamî gaza ile kaynaşmış tipini vurguladığını ifade etmektedir.⁸⁷ Ancak Aşıkpaşaoğlu'nun anlatımından gazi kelimesinin bey veya hükümdar için alp kelimesinin ise onun yoldaşları için kullanıldığı, bu sebeple her iki kelimenin de "gazada bulunanlar"

⁸³ Feridun M. Emecen, *XVI. Asırda Manisa Kazası*, TTK Yay., Ankara 1989, s.17

⁸⁴ İnalçık, Renda, a.g.e., s.49

⁸⁵ Köprülü, "Alp", *IA*, MEB, Cilt:1, Ankara 1978, s. 379-384; İnalçık, Renda,a.g.e., s.49

⁸⁶ Şimşirgil, a.g.m., s.99-106

⁸⁷ İnalçık, Renda ,a.g.e., s.50

anlamında özdeş ancak statüde farklı kimseleri işaret ettiği sonucu çıkarılmaktadır.

Osmanlı ideolojisinin temel kaynaklarının en önemlilerinden biri de şüphesiz alperenliktir. Fütûhatın moral kaynağı olan alperenlik kelimesindeki "eren" eski Türkçe'de erkek anlamına gelen "er" kelimesinin çoğuludur.⁸⁸ Ancak "-en" bu fonksiyonu kaybetmiş ve eren tekil bir kelime olmuştur. Kelimenin sözlük manası; "erkek, yiğit, kahraman, kâmil kişi, ermiş, derece-i velayete nail olmuş şeyh"dir. Arapça'da "ricalullah", Farsça'da "merd-i hûda", "merdan-ı hûda" şeklindeki terkipler Türkçe'de "er, eren, Hak erleri, Hak erenler, Allah adamı" gibi ifadelerle karşılanarak Kur'an-ı Kerim'deki "recul" ve "feta" kelimelerinin "iyi davranışlı" anlamı yüklenmiştir. Böylece kelime İslami bir motif almış, tasavvufta veli anlamında kullanıldığında et-Tevbe 9/108, en-Nur 24/37, el-Ahbaz 33/23 ayetlerine işaret edilmek istenmiştir. Böylece erenler Allah dostu, insanlara rehberlik yapabilecek faziletli, fedakâr ve cömert kişiler olarak nitelendirilmiştir. Osmanlı kaynaklarına dikkat edildiğinde Şeyh Edebali, Kumral Abdal, Baba Muhlis, Ahi Hasan, Kara Hoca, Aşık Paşa, Geyikli Baba, Abdal Murad, Abdal Musa, Baba Postinpûş, Hacı Bayram vs.'ye yüklenen misyonun da bu olduğu görülür.

Yunus Emre gibi mutasavvıfların nazarında eren, himmet ve hikmet sahibi, sohbetleri marifeti artıran mürşitlerdir.⁸⁹ Muhitlerine göre Horasan Erenleri, Rum Erenleri olarak adlandırılan bu kimselere Anadolu coğrafyasında Rum erenleri denilmiştir. Ancak Rum erenleri tasavvuftaki erenlerden savaşçılık yönüyle biraz farklılık gösterir. Mesela Orhan Gazi zamanında Abdal Musa'nın savaflara katılması gibi.⁹⁰ Bu sebeple kendilerine "alp-eren" denilmiştir. Alp-erenler gerektiğinde savaflara katılır, lâkin çoğunlukla yeni fethedilen kasaba, şehir kenarlarına, köy ve mezralara birer tekke veya zaviye kurarak; kişilikleriyle kılıç fethini gönül fethine çevirmeye, ileriki fütuhata kolaylaştırmaya, bölge halkının İslam'a sempatiyle bakmasına, ıssız yerleri şenlendirmeye, eğitim ve öğretim yapmaya çalışmışlardır.

⁸⁸ Kaşgarlı Mahmud, Divanü Lügat-it-Türk, (Çev.Besim Atalay), Cilt:1, Türk Dil Kurumu Yay.:521, Ankara 1985, s.41

⁸⁹ Süleyman Uludağ, "Eren", TDVİA, Cilt:11, İstanbul 1995, s.294

⁹⁰ Aşıkpaşaoğlu, a.g.e., ; Trabzon Rumlarına karşı Şeyh Cüneyd'n Gürcülere karşı Şeyh Haydar'ın savafları da benzer özellikler gösterir. (Geniş bilgi için bkz. Walther Hinz, Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd, (Çev. Tefik Bıykoğlu), TTK Basımevi, Ankara 1992)

Bu faaliyetleri yürütenlere Köprülü “İslamîyet’ten önceki Türk Alpleri ile İslamîyet’in gaza ve cihad mefhumları Türkler arasında yerleştikten sonra öncelikle alp-gazi, yani Müslüman Türk kahramanı mahiyetini almışlar tasavvuf cereyanı ve muhtelif tasavvuf tarikatları halk arasında yerleşince de alp-erenler yeni savaştı dervişler şekline gelmişler⁹¹ demektir. Esasen Osmanlı literatüründe “alp-eren” kelimesi çok nadir kullanılmakta⁹², bunun yerine “gaziyan-ı rum”, “ahiyan-ı rum”, “abdalan-ı rum”, “bacıyan-ı rum” tabirleri yer almaktadır. Ancak bu kavramların tamamının “alp-eren”liği ifade ettiği söylenebilir. Bu meyanda alp-erenler için gazi-dervişler demek yerinde olacaktır. Gazi-dervişliği de cihad-ı kebir (nefisle ve şeytanla yapılan cihad) ve cihad-ı sagirin (düşmanla yapılan cihad) her ikisini de yapan kimse olarak tanımlamak mümkündür. Bu uğraş sonuçta Osmanlı Devleti’nin fütihat politikasını yaratmıştır.

Alpler ve alp-erenler beyliğin kuruluşundan itibaren daima beylerin yanında olmuşlar ve başarılarına katkıda bulunmuşlardır.⁹³ Yönetici zümre ve halkla olan diyalogları fikir ve düşüncelerinin devlet ve millet hayatını derinden etkilemiş; gerek Osmanlı hükümdarının gazilik sıfatı alması alp ve alp-erenlerin lideri olma vasfından kaynaklanmış, gerekse tüm Müslüman toplumun onu lider tanınması (başbuğ) ve ardından giderek düşman ile savaşarak fetihler yapmasını sağlamıştır. Aşıkpaşaoğlu’nin I.Murad’a atfettiği; *“Bir gün Murad Han Gazi işitti ki Sırp kâfirleri asker toplamışlar. Edirne’ye hücum etmek isterlermiş. Han dahi asker topladı. Yürüdü Biga’nın karşısına geldi. Dedi ki: Hey gaziler! Hele bu kâfirlerin yerlerini alalım. Allah izin verirse biz onlardan önce varalım. Gaziler kabul ettiler. Gelibolu’ya haber gönderdiler. Orada ne kadar gemi varsa gönderin, gelsin. Aydıncık gemileri de gelsin dediler. Elhâsıl hayli çok gemi geldi. Bu gemilere adamlar koydular. Karadan, denizden yürüyüş edip yağma olacaktır diye ilan ettiler. Hücum ettiler. Fetholundu. Kâfirlerin askerini kırdılar. Dışilerini*

⁹¹ Köprülü, “Alp” s. 379-384

⁹² İncelenen eserler arasında alp-eren kelimesine sadece Oruç Bey’de tesadüf edilmiştir. (Oruç Beğ, a.g.e., s.95,104)

⁹³ Colin Imber, “Osman Gazi Efsanesi” (Elizabeth A. Zachariadou, Osmanlı Beyliği (1300-1389), Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 1997, s.68-77), konulu makalesinde Hasan Alp, Konur Alp, Turgud Alp, Akça Koca ve Kara Mürsel gibi isimlerin tarihsel kişilikler değil folk etimolojinin ürünü olduğunu söyler. Ancak tarihi kaynaklar (Aşıkpaşaoğlu, Oruç Beğ, Neşri vd.)ın anlattıkları, yer adları (Konur Alp, Akça Koca), kabir taşları (Söğüt, Bilecik çevresinde) bilimsel araştırmalar (İnalçık, Sümer, Divitçioğlu, Köprülü vd.) Imber’in yanıldığının kanıtlarıdır.

ve oğlancıklarını esir ettiler. Gaziler çok doyumluk aldılar. Kiliselerini mescit yaptılar. Evlerinde Müslümanlar oturdukları“ konuşmalar ve olaylar hem liderin hem de toplumun ruh halini, düşünce ve fikirlerini ve faaliyetlerini anlatması bakımından iyi bir örnektir. Bu ruh hali, düşünce, fikir ve olaylar sonuçta Osmanlı ideolojisinin oluşmasına kaynaklık teşkil etmiştir.

2.1.2.Cihad ve Gaza

Cihad kelimesi sözlüklerde “din uğruna düşmanla yapılan savaş”⁹⁴ olarak tanımlanmaktadır. İslam hukukunda cihad, bir araya getirilen maddi ve manevi bütün kuvvetlerin yüksek bir gayeye ulaşmak için iyi niyet ile Allah yolunda kullanılması olarak telakki edilmiştir. Kelimenin kökü Arapça’da meşakkat, zahmet, takat manasına gelen “cehd”dir. İslam literatüründe “dini emirleri öğrenip ona göre yaşamak, başkalarına öğretmek, iyiliği öğretip, kötülükten sakınmaya çalışmak, İslamı tebliğ, nefse ve dış düşmanlara karşı mücadele vermek” şeklindeki genel bir anlama da sahiptir.⁹⁵ İslam hukukçularınca cihad üç devrede ele alınmıştır;

- a) Birinci devre: Yüksek bir gayeye ulaşmak için bizzat Hz.Peygamber tarafından ve sahabe denilen onun etrafındaki arkadaşlarının yardımıyla yapılan manevi cihad ki, buna cihad-ı kebir adı verilmiştir.
- b) İkinci devre: Manevi cihad ile varılan yüksek gayenin savunulması için ilk ümmet devrinde yapılan savaşların ifadesi olan Cihad-ı Sagir (küçük cihad)dir. Bu da birtakım âdab ve şartlar dahilinde yürütülmüştür.
- c) Üçüncü devre:Hz.Peygamber’in ölümünden sonra olan cihaddır. Bu devirdeki cihad ilk zamanlardaki hamlenin hızı ile ve İslam’ın ilk asırlarında her iki cephesi itibariyle çok yüksek bir tekâmüle ermiştir. Birinci cephesi büyük manevi cihad anlamında Kur’an’ın emirlerine göre yavaş yavaş ifta’ (fetva verme), ictihad (büyük din alimlerinin Kur’an ve hadislere göre verdiği hüküm), fıkıh ve nihayet ilim unvanları altında ayrı birer şube meydana getirmiştir. İkinci yönü savaş

⁹⁴ Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Aydın Kitabevi, Ankara 2007; TDK Türkçe Sözlük

⁹⁵ Ahmet Özel, “Cihad”, *TDVİA*, Cilt:7, İstanbul 1991, s.427; Halaçoğlu, a.g.e., s.68

biçiminde gelişmiş ve cihad adı altında bütün Müslümanların katılabileceği ve bir ordu halinde birleşebileceği sosyal bir ibadet halini almıştır. Gerek İslam fütûhatında gerekse Müslüman Türk fütûhatı sonunda, sınırlar genişleyince, çeşitli merkezlerde daimi ordugâhlar kurulmuş ve böylece cihad kelimesi sadece savaş manasında kullanılmaya başlamıştır.⁹⁶

Osmanlı literatüründe cihad ile neredeyse eş anlamlı olarak gaza kelimesi daha sık kullanılmıştır. Gaza kelimesi sözlüklerde savaş olarak tanımlanmaktadır. “Din uğruna olunan harp ve kazanılan galibiyet, düşmanân-ı dine galip gelme, neşr-i din ve ila-yı Kelimetullah için harp”, “İslam dinini korumak ve yaymak amacıyla Müslüman olmayanlara karşı yapılan kutsal savaştır”.⁹⁷

Bu kelimeyle bağlantılı olarak akın, plaçka, cenk, savaş, din düşmanı üzerine olan sefer manalarına gelen “gazve” ile yine savaş, sefer, talan anlamlarında kullanılan “gazvat” kelimeleri de bulunmaktadır.

Gaza kelimesinin ism-i faili gazi kelimesidir. İslam terminolojisinde cihad kelimesinin ism-i faili olan “mücahid” kelimesi olmasına rağmen, Osmanlılar genellikle gazi kelimesini kullanmışlardır. Gazi sözlüklerde “gaza eden, ordunun başına geçen, savaştan sağ ve muzaffer dönen, böyle bir ordunun başkumandanı”, “Müslümanlıkta düşmanla savaştan veya savaş yapmış kimse”, “gaza eden, düşmana karşı harp etmeye giden, bir memleketi feth ile memalik-i İslamiye dairesine ithal eden askeri ve âlel husus kumandan ve hükümdar, mücahid, fatih”, “dini sevap kazanmak amacıyla din düşmanları ile harp ve kıtâl eden kimse”⁹⁸ olarak tanımlanmaktadır. Gazi terimi yukarıdaki dini-manevi anlamları kazanmadan önce, Emeviler döneminde gayr-i Müslim addedilen göçebe Türk kitlelerini yağmalayan ve onların saldırılarına karşı bölgelerini koruyan gönüllüler için kullanılmıştır.⁹⁹

⁹⁶ Halaçoğlu, a.g.e., s.68

⁹⁷ Sami, a.g.e.; Devellioğlu, a.g.e., TDK Türkçe Sözlük

⁹⁸ Devellioğlu, a.g.e.; TDK Türkçe Sözlük; Sami, a.g.e.; Şinasi Tekin, “Türk Dünyasında Gaza ve Cihad Kavramları Üzerine Düşünceler”, *Tarih ve Toplum*, S.109, Ocak 1993, s.9-18

⁹⁹ Sasani Devleti yıkıldıktan sonra bu devletin hâkim olduğu bölge Arapların idaresine geçmiştir. Emeviler bölgeyi Araplaştırmak için Arap kabilelerini bu topraklara yerleştirmişler, kervanların en uğrak yeri olan topraklar (Maveraünnehr) Arapların getirdiği huzur ve sükun yani darü'l İslam sayesinde kervan ticareti canlanmış ve bu topraklardaki refah da artmıştır. Ancak bu bölgede var olan çoğunluğunu göçebe Türklerin oluşturduğu göçebeler bölgeyi talan etmektedir. Emeviler bu soruna çözüm bulmak için gönüllü askerler toplayıp, bölgeyi korumayı amaçlamıştır. Zamanla bu yağma işi oldukça cazip bir hale gelmiş ve gönüllülerin sayısı oldukça artmıştır. İşte ilk İslam kaynaklarında bu gönüllüler, önce göçebe gayrimüslimleri talan eden

Olağanüstü yararlıklar göstererek düşmanı yenen komutanlara devlet tarafından verilen (feth ve gazaya muvafık olan selatine mahsus olan) gazi unvanı Kamusu'l A'lâm'a göre; ilk kez Musul atabeylerinden Seyfeddin b. İmameddin Zengi (1146-1149) ve Seyfeddin b. Kutbeddin Mevdud b. İmameddin Zengi (1149-1170) ile Beni Eyyûbî'den Gıyaseddin b. Selahaddin Yusuf'a (1169-1193) âlem olmuştur.¹⁰⁰

Tekin bir makalesinde gazi teriminin dini-manevi bir anlam kazanmadan önce farklı bir amaca hizmet eden kişiler için kullanıldığını ifade etmektedir. Bununla birlikte gaza ile cihad kelimelerinin farklı anlamlarda kullanıldığını ilişkin örnekler Osmanlı tarih kaynaklarında mevcuttur. Nitekim Neşri Tarihi'nde "Alimler kâfirlere karşı gaza, umumi seferberlik olmasa farz-ı kifaye'dir, ama müminlerden zulümleri defetmek farz-ı ayn'dır" ifadesi yer alır.¹⁰¹

İslamîyet Türkler tarafından kabul edildikten sonra gaza düşüncesi Türklerin Anadolu'yu istilasını oldukça hızlandırmış, bu ruh sayesinde Anadolu'da gazi karakterli bir çok devlet kurulmuş, Anadolu'ya karşı başlayan batıda Haçlı, doğuda da Moğol kısıncı Anadolu'da Türkler arasında gaza ideolojisinin ön plana çıkmasına neden olmuştur.¹⁰²

Ertuğrul Gazi zamanında başlayan Söğüt'te var olma mücadelesi¹⁰³, var oluşu sağlayacak araçlar yaratmıştır ki işte bu araçların başında gaza ve cihad gelmektedir. Kurulduğu dönemde bulunduğu bölgedeki en küçük beyliklerden biri

yağmalayan manasıyla "gazi" diye adlandırılmıştır. Gazilerin kovaladığı göçebeler gayrimüslim olduğu için zamanla bu talan ve yağma faaliyetlerine bir de dini hususiyet atfedilmiş, gazilerin asıl işi şehirleri, kervanları korumanın yanı sıra bir de gayrimüslimleri İslam'a davet etmek ve darü'l İslamın hudutlarını genişletmek olmuştur. Burada değinilmesi gereken durum ise bu talan eden gönüllülerin yani gazilerin çoğunu yeni Müslüman olmuş Türklerin teşkil etmesidir. (Bkz. Tekin, "Gaza ve Cihad Kavramları", s.9-18

¹⁰⁰Şemseddin Sami, Kamusu'l A'lâm, Mihran Matbaası, İstanbul 1889, Cilt: 5, s.3239

¹⁰¹Kâfir Müslüman ülkesine zorla girer de bir şehri alırsa o şehir halkına düşmanla savaşmak gereklidir, bu "farz-ı ayn" dır. Savaşın herkese şart olmadığı durumda veya uzaktaki bir düşman üzerine yapılan savaş muattal kalmam ve düşman İslam ülkesine göz dikmesin diye ordu gönderildiğinde ise "farz-ı kifaye" ortaya çıkar yani farz-ı ayn varsa düşman İslam ülkesini işgal etmiş ise "cihad", düşman İslam ülkesinde değilse veya istilaya uğramış bir Müslüman şehri bizden çok uzaklarda ise o zaman durum farz-ı kifayedir ve "gaza" yapılıdır. Yani cihadda savunma ve mecburiyet vardır, düşman, darü'l İslam'a girmiştir. Gazada ise "sefer" söz konusudur, düşman uzakta bulunmaktadır. Bu iki kelime arasındaki farkı bu şekilde ifade etmek mümkündür "Tekin, "Gaza ve Cihad Kavramları", s. 9-18; Kafadar, "Gaza", s.443; Aşıkpaşaoğlu, a.g.e.; Neşri, a.g.e.; Şükrullah, a.g.e.;Karamanlu Nişancı Mehmed Paşa, Osmanlı Sultanları Tarihi, (Çev. Konyalı İbrahim Hakkı), *Osmanlı Tarihleri I*, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1925-1949;Oruç Beğ, a.g.e.; vd.

¹⁰² Selahattin Döğüş, "Osman Gazi'den Gazi Mustafa Kemal'e Anadolu Gazileri",

<http://www.sosbil.aku.edu.tr/makale/c9s1m3.pdf>, 06.06.2008

¹⁰³ Aşıkpaşaoğlu bu varolma mücadelesinde Osman Gazi'nin uyguladığı siyaseti şu diyalogla anlatır; "Osman Gazi kardeşi Gündüz'ü çağırdı: Sen ne dersin? Biz bu ülkeleri nasıl fethedelim. Nasıl hareket edelim ki etrafımızda asker toplansın, dedi. Kardeşi: Civarımızda olan illeri vuralım , bozalım dedi. Osman Gazi dedi ki: Bu düşünce yanlıştır. Şundan dolayı ki bu illeri yıkıp yakınca bu Karacahisarşehrimiz mamur olmaz. Yapılması gereken budur ki komşularımızla iyi geçinip dostluk edelim." (Aşıkpaşaoğlu, a.g.e., s.20)

olmasına rağmen kısa sürede genişleyip bir imparatorluk haline gelen Osmanlı Devleti, önce varoluş mücadelesinin yaratmış olduğu araçları yani gaza ve cihadi gerçekleştirebileceği uygun bir ortam bulmuş olmasının avantajını kullanmıştır. Bulunduğu bölgede tutunma mücadelesi veren Osmanlı, tutunmayı sağladıktan sonra yayılma siyasetini uygulamıştır. Nitekim Moğollar ve Bizans arasında sıkışmış olduğu için gaza idealini etkin bir şekilde uygulama imkanı bulmuştur. Diğer Anadolu beylikleri gibi sınırında Müslüman değil de Hristiyan bir devlet bulunması ve bu devletin de içinde bulunduğu durumun kötü olması nedeniyle gazanın yönü batı olarak belirlenmiş ve genişleme bu yönde sürdürülmüştür. Gaza ideali sayesinde kısa sürede önemli sayılabilecek başarılar elde edilmesinden dolayı; gazanın ve gaziliğin övülmesi, özelliklerinin sıralanması veya direk gaziliğin bir övünç kaynağı sayılması Osmanlı kroniklerinde sıkça rastlanan bir anlatım olmuştur. Ahmedî’de geçen şu dizeler bunu örnekler niteliktedir.

“Gazi olanın haşrı biteşviş olur

Gazi olan Hak dinündür aleti

Lacerem hoş olasıdur haleti

Gazi olan Tanrı’nun ferrasıdur

Şirk çirkinden bu yeri arıdur

Gazi olan hak kılıcıdır yakın

Gazidür püst ü penah-ı ehl-i din.”¹⁰⁴

(Gazi olanın sonu kolay olur, gazi olan hak dinin aletidir, şüphesiz hoş olacaktır hali. Gazi olan Tanrı’nın kelebeğidir, şirk pisliğinden bu yeri temizlemiştir. Gazi olan hakkın yakın kılıcıdır. Gazidir ehl-i dinin sığındığı yer/dayanak, ola ki o Tanrı yoluna şehid ola).

Devletin imparatorluk haline gelmesine yardım eden İslamî kutsal savaş, Osman’ı onun gibi Uç’ta gaza serhaddinde savaşılan alpler ve alperenleri harekete geçiren, doyum alanlarına anlam kazandıran kutsal ideolojidir. Şeyh Edebali’nin Osman’a teberrükte bulunarak, Tanrı’dan gaza önderliği beşaretini vermesi yine bir kutsiyet sağlama, gaza önderliğini kutsal bir işarete bağlama çabasının bir

¹⁰⁴ Ahmedî, Destan ve Tevârih-i Mülûki Ali Osman,(Çev. Çiftçioğlu N.Atsız) *Osmanlı Tarihleri I*,Türkiye Yayınevi, İstanbul 1925-1949 ; Şerif Başstav, *Anonim Osmanlı Tarihi*, Ankara 1973, s.7

göstergesidir.¹⁰⁵ Osmanlı tarihi kroniklerinde geçen menkıbeler bu durumu açıklamaktadır. Oruç Beğ'de yer alan “*Köse Mihal şöyle dedi: Ey Osman Gazi! Düşümde sizin peygamber Muhammed Mustafa'yı gördüm. Bana İslam dinini telkin edip kelim-i şهادeti ve Fatiha'yı ve İhlas suresini öğretti. Dedi ki: Ey Abdullah, sabahleyin kalk, atlan. Falan yerde bir gazi yiğit vardır. Adı Osman'dır. Şu şekilli yiğittir. Hak yoluna fi sebilillah gazaya niyet etmiştir. Benim ak sancağım onun yanındadır. Ona git. Tabi ol, dedi. Benim adım Mihal'dır. Hazret-i Risalet benim adımı Abdullah koydu. Dedi ki Osman'la gazaya beraber belbağla dedi. ... Tâ Üngürüs eline değin İslam sancağını çekip İslam dinini ortaya çıkaralar dedi.*”¹⁰⁶

Osmanlı'nın var olma mücadelesinde etkin bir propoganda olarak kullanılan gaza, Osmanlı Beyliği'nin ortaya çıktığı XIII. yüzyıl sonlarında Anadolu uç boylarında yaşanan çatışmalarda, Türkmen beylikleri ve derviş toplulukları arasında çok defa hem bir motivasyon hem de bir meşruiyet unsuru olarak kullanılmış; İslamiyet'i yaymak, Müslümanların yönetimindeki toprakları yahut nüfuz alanını genişletmek gibi gayretler uğrunda akınlara katılmak ve “cenetmek” anlamını kazanmıştır.¹⁰⁷ Böylece Osmanlı yayılma siyasetini sürekli olarak canlı tutacak olan bir idealle sürekliliğini sağlamıştır.

Moğollar, papalık ve Bizans ile diplomatik ilişkilere girilmesi karşısında kutsal savaş, gaza bir ölüm kalım sorunu olarak ortaya çıkmıştır. Anadolu'daki bu gaza ruhu Türkmenleri heyecanlandırmaktadır. Çünkü bağımsız hareket etme ve bu uğurda sürekli mücadeleyle geçen yaşam biçimi Türklerin karakteristik bir özelliğidir. İşte Batı Anadolu'da gazi Türkmen beyliklerinin yükselişi bu gaza etkinlikleri çerçevesinde ele alınmalıdır.¹⁰⁸ Zira başta Aydınolu Umur Bey olmak üzere Ege sahillerindeki Türk beylikleri “gaza” faaliyetinde bulunmuş bu faaliyetin devamını ve en üst seviyeye ulaşmasını sağlayan ise Osmanlılar olmuştur. Bizans ucunda bulduklarından dolayı ilk andan itibaren “gaza” ile uğraşmak mecburiyetinde kalmışlardır.¹⁰⁹ İlk dönemlerde “alplik” hareketi

¹⁰⁵Halil İnalçık, “Osmanlı Tarihi En Çok saptırılmış Tek Yanlı Yorumlanmış Tarihtir” *Cogito*(Osmanlılar Özel Sayısı), S.19, YKY, (Yaz 1999), s.25-40

¹⁰⁶ Oruç Beğ, a.g.e., s.26

¹⁰⁷ Cemal Kafadar, “Gaza”, *TDVİA*, Cilt:13, İstanbul 1991, s.427

¹⁰⁸ Döğüş, a.g.m., <http://www.sosbil.aku.edu.tr/makale/c9s1m3.pdf>

¹⁰⁹ Hasan Basri Karadeniz, *Osmanlılar ile Beylikler Arasında Anadolu'da Meşruiyet Mücadelesi (XIV-XVI. yüzyıllar)*, Yeditepe Yay., İstanbul 2008, s.236,237

şeklinde iken XV. yüzyıla gelindiğinde alplik yerini kesin olarak gaziliğe bırakmıştır. Alperenlikten gaza düşüncesine dönüşümün yaşandığı Osman, Orhan ve I.Murad dönemlerinde Osmanlılar henüz beylik geleneğinden kesin olarak ayrılmış değillerdir. Bu dönemde Müslüman gazileri ile Türklerin alpleri birleşiyor ve bu zümreler Anadolu’da dini bir hüviyet kazanıyorlardı.¹¹⁰ Göçebeliğin sertliğini ve enerjisini ve aynı zamanda disiplin ve itaat etme özelliğine taşıyan Türkler¹¹¹ bu özelliklerini gaza ruhu ile daha etkin bir şekilde ortaya çıkarıyorlardı.

Başlangıçtaki kurucu devlet adamlarının kullandıkları unvanlara bakıldığında tüm kaynaklarda dikkati çeken “gazi“ unvanı olmaktadır. Ertuğrul, Osman ve Orhan Bey için en çok kullanılan unvanın “gazi” olduğunu söylemek kesinlikle yanlış olmayacaktır. Orhan Bey döneminden itibaren sultan al-guzat unvanı, askerlere ise guzatu-l İslam denilerek gazilik geleneği yüzyıllarca çeşitli şekillerde devam ettirilmiştir. Aşıkpaşaoğlu ve Neşri’de geçen Orhan Gazi’ye “gaza için “akbörk” giydirilmesi ve daha sonra bu akbörkü yeniçerilerin giymesi, gazilik geleneğinin devamının yeniçeri askeri teşkilatında açıkça görülebileceğinin göstergesidir.¹¹²

Daha sonraki dönemlerde de hükümdarların bu unvanı sıklıkla kullandıklarını görmekle birlikte unvanların çeşitlendiğini görmek mümkündür. Türk geleneğinin etkisiyle “han” unvanı, İslamî unsurların tesiriyle de “sultan” ve diğer unvanların kullanıldığı görülebilmektedir. Sultan I. Murad’ın imparator manasına gelen “hüdavendigar” unvanını kullanması dikkat çekicidir. Sultan unvanının I. Murad döneminden itibaren daha sıklıkla kullanıldığının ifade edilmesinde fayda vardır. Bu dönemde ayrıca devlet başkanlarının tek unvan değil de iki üç unvanı birlikte kullandıkları yine Osmanlı tarihi kaynaklarından öğrenilebilmektedir. Buna örnek olarak “*Sultan Murad Han Gazi, Murad Han*

¹¹⁰ Doğuş, a.g.m., <http://www.sosbil.aku.edu.tr/makale/c9s1m3.pdf>

¹¹¹ William L. Langer, Robert Blake, “Osmanlı Türklerinin Doğuşu ve Tarihsel Arka Planı”, Mehmet Öz, Oktay Özel, *Söğütten İstanbul’a*, İmge Kitabevi, Ankara 2005, s.177-224

¹¹² Doğuş, a.g.m., <http://www.sosbil.aku.edu.tr/makale/c9s1m3.pdf>; Karadeniz, “Meşriyet”, s.241; “Divanda burma tülbind giyerlerdi. Ne zaman sefere gitseler börk giyerlerdi.(Orhan Bey)... Sonra devlet kapısına getirdiler. Akbörk giydirdiler. Adları eskiden beri çeri iken yeniçeri koydular. Yeniçeri bunun zamanında ortaya çıktı (I.Murad).” Aşıkpaşaoğlu, a.g.e., s.41-52

Gazi, Sultan Bayezid Han, Sultan Yıldırım Bayezid Han, Hüdavendigâr Gazi, Gazi Şah, Gazi Sultan vb. ¹¹³ unvanları ifade edilebilir.

Padişahların aldığı unvanlardan ve gaza faaliyetlerinden de anlaşılacağı üzere, Anadolu'da "dini hisler" ile kahramanlık duyguları birbiriyle mükemmel şekilde kaynaşmakta ve birbirini tamamlamaktadır. İnsanlar bu hislerini tekke ve mescitlere kapanarak tatmin etmemekte, Haçlı istilasını görmekte ve daima o tehlikeyi göz önünde bulundurmaktaydılar. İslam'ı yayan cihad ülküsünü benimsemiş Türk mütasavvurları menkıbelerde yer almakta ve bu duyguyu sürekli canlı tutmaktadırlar.¹¹⁴ Sarı Saltuk, Abdal Musa, Geyikli Baba gibi kişiler gazaya katılmış ve başarılarıyla Osmanlı beylerinin hediyelerine mahzar olmuş manevi kişilikleri ağır basan önder kişilerdir.

Osmanlı'da gaza; nizam-ı alem'i sağlamak, ila-yı kelimetullahı yayarak bu ideale hizmet etmektedir. Bu anlayışın XVI.yüzyılın ikinci yarısındaki kaynaklarda bolca işlendiği, hatta ferman ve hükümlerde de yer aldığı dikkati çekmektedir.¹¹⁵ Nizam-ı Alem Allah'ın düzeninin dünyaya yayılmasıdır. Müslüman olmayan ülkelerde de bu düzenin yayılmasına gayret edilmiştir. Nitekim İslam hukukunda var olan darü'l küfr (darü'l harb) ve darü'l İslam kavramları Osmanlı'da da gazanın yönünü belirlemekte, nizamın yayılacağı alemi göstermektedir. Fetihlerin nihai amacı gazanın yönü olan darü'l harbin İslam dinine değil, Osmanlıların temsil ettiği İslam egemenliğine dahil edilmesidir. Kendini İslam dünyasında, "dışarıda Hristiyan batıya karşı güvenliği sağlamak, içeride iktidar ve egemenliğinin dayanağı, meşruiyet kaynağı ve inancını tehdit edecek her türlü sapkınlığın önüne geçmek" ile görevli sayan Osmanlı Devleti gazanın yönünü ifade eden Balkanlar'a doğru, doğu batı ekseninde aynı anda gazilerin omuzlarında yükselmektedir.¹¹⁶

Osmanlılar gibi "gazi" unvanı taşıyan Batı Anadolu beylikleri XIV. yüzyılın ikinci yarısından itibaren hilal-haç mücadelesinde çeşitli yetersizlikleri nedeniyle geri çekilmek zorunda kalmışlar, onların yerini ise bu mücadeleyi

¹¹³ Aşıkpaşaoğlu, a.g.e.; Oruç Beğ, a.g.e.; Şükrullah, a.g.e.; Nişancı Mehmed Paşa; a.g.e.; Bayatlı Mahmud oğlu Hasan, Cam-ı Cem Âyın,(Çev.Fahrettin Kırzioğlu), *Osmanlı Tarihleri I, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1925-1949*; Ahmedî, a.g.e.

¹¹⁴ Caner Arabacı, "Osmanlı Devleti'nin Kuruluş ve Yükselişinde İdeal Yapının Rolü", *Uluslararası Kuruluşunun 700. Yıl Dönümünde Bütün Yönleriyle Osmanlı Devleti Kongresi*, (7-9 Nisan 1999), Selçuk Üniversitesi Basımevi, Konya 2000, s.815-832

¹¹⁵ Kafadar, "Gaza", s.444

¹¹⁶ Ocak, "Zındıklar", s.100; Döğüş, a.g.m., <http://www.sosbil.aku.edu.tr/makale/c9s1m3.pdf>

Rumeliye taşıyan Osmanlılar almışlardır. Fetret döneminden sonra payitahtı Bursa'dan darü'l guzat olan Edirne'yi alarak Balkanlarda gazaya verdikleri önemi kanıtlamışlar ve bu manevi gücü beyliklerin aleyhine meşruiyet aracı olarak kullanmışlardır. Anadolu'da da hâkimiyeti sağlamlaştırmak için ilhak yoluna başvuran Osmanlı bunu yaparken oluşturması gereken meşru temeli yine İslam dininin kurallarında bulmuştur. Osmanlı Tarihleri'nde Osmanlılar'ın Anadolu beyliklerini ilhakının nedenleri; beyliklerin birbirlerinin topraklarına saldırmaları, Osmanlılar'ın gözünün arkada kalmadan gaza yapmasını engel olmalarıdır. Bunun yanı sıra Osmanlılar'a karşı kâfirler ile işbirliği yapmaktadırlar. Bu nedenlerle beyliklerle savaşım onlara karşı gaza yapmak, kâfirlere karşı yapılan gazadan daha önemli görülmekte, öncelikli görev olarak sayılmaktadır.¹¹⁷

Karamanoğulları üzerine yapacağı seferin meşruluğuna yönelik I.Murad'ın faaliyeti bu durumu açıklamak için yeterli olacaktır.¹¹⁸

“Rivayet ederler ki; Gazi Sultan Hicret'in 760'ında saltanat tahtına oturunca bütün Karasi İli'ni istila etti, o zaman Bursa kadısı olan Hayreddin Paşa'yı Kadı-ı asker edindi; ordu toplayarak Rumeli'ne geçip gazalar itmek diledi. Bu tarafların hükümdarları Bursa'ya kastettiler. Sultan Murad Han Gazi bunu duyarak alimleri topladı, onlardan fetva istedi. “İşbu orduyu kâfir niyetine toplayarak, Gelibolu'dan geçip kâfirlere gaza etmeye yöneldim. Bu taraftan zalim hükümdarlar Müslümanlar üzerine kastettiler. Kâfirler niyetine toplanan ordunun bunlarla savaşması caiz, gaza niyetini tehir reva olur mu?” diye sordu.” Alimler, kâfirlere (karşı) gaza umumi seferberlik olmazsa farz-ı kifaye'dir, ama müminlerden zulumlere defetmek farz-ı ayn'dır, dediler.

(Karamanoğlu elçisine Sultan Murad'ın cevabı)

...”O hain Karamanoğlu'na söyle: Var gücünü bazusuna vererek, her ne sözü ve hüneri varsa yapsın, er olsun, erlik göstere, işi bir yana edelim. Benim her yıl gaza yapmama mani olmayan kasteder. Gazaya mani olana gaza (itmek), en büyük gazadır. Bu yıl kâfirle gazadan kaldık bari onun şer'ini defedelim...”¹¹⁹

Burada dikkati çeken husus, bu gazanın ulemaya tasdik ettirilmesi yani fetva alınmasıdır. Böylece daha önce ifade edildiği gibi hem Anadolu'daki ilhak

¹¹⁷ Karadeniz, “Meşruiyet”, s.251

¹¹⁸ Karadeniz, “Meşruiyet”, s.247,257

¹¹⁹ Neşri, a.g.e., Cilt:II, s.94,95,108

faaliyetleri meşru zeminde devam edecek, hem de Osmanlılar'ın “gazi” kimlikleri zedelenmemiş olacaktır.¹²⁰

İstanbul'un fethinden sonra da gaza ruhu merkezi politikaya rağmen sürdürülmüş, bu kez Avrupa kıtasının sınır boylarındaki akıncı birliklerinde devam etmiştir. Osmanlı Devleti, kuruluşunu gaza ve gazi ideolojisi üzerine bina etmiş, tam bir merkezîyetçi imparatorluk vasfını kazandığı dönemlerde bu karakterinden biraz uzaklaşmış olsa da devlet hiçbir zaman gaza ülküsünden ve gaza geleneğini sık sık işlemekten vazgeçememiştir. Sultanlar hep gazi sultan olarak kalmışlar, klasik öğretilerden değil de gaza ilkelerinden yola çıkarak hilafet kurumuna da yeni bir anlam vermişlerdir.¹²¹ Osmanlılar, kâfirlere karşı savaş, onları yenmeyi ve İslam sınırlarını genişletmeyi kendileri için dini bir zorunluluk ve manevi bir görevle yükümlü olarak görmüşlerdir. Bu zorunluluk ve görev hissi yeni devletin varoluş nedenini oluşturmakta, bir yandan da bu din sayesinde maddi yarar sağlamaktaydı.¹²²

Witteck, Osmanlı'nın yükselişinin sebebini Türk kutsal savaşçı (gazi) ordusunun varlığına bağlamaktadır.¹²³ Yüzyıllar boyunca devam eden ve döneminin en büyük devleti konumunda olan bir devletin yükselişini tek bir sebeple açıklamanın çok da doğru bir yaklaşım olmayacağı açıktır. Osmanlı devletinin kuruluş ve yükselişini yalnızca “gaza” teziyle açıklamak doğru ancak eksik bir yaklaşımdır. Unutulmamalıdır ki Osmanlı devletinin kuruluş ve yükselmesinde “gaza” ideolojisinin yanı sıra bu sayede elde edilen topraklara uygulanan istimalet siyaseti, buralarda oluşturulan idari, askeri vb. kurumsal yapılanmalar yükselmeye ve bunun devamına zemin hazırlamış, hükümdarların “adil” yönetim anlayışlarıyla dönemin şartlarına göre ideal denilebilecek bir imparatorluk ortaya çıkmıştır.

Sonuç olarak hangi yol ve kaynaktan beslenirse beslensin, Türk toplumunda gaza ve gazilik ruhu yüzyıllar boyunca devam etmiş, en zor zamanlarda uyanıp, varlığını devam ettirmiştir (Çanakkale, Kurtuluş Savaşı

¹²⁰ Karadeniz, “Meşruiyet”, s.254

¹²¹ Doğuş, a.g.m., <http://www.sosbil.aku.edu.tr/makale/c9s1m3.pdf>

¹²² Aldo Galotta, “Oğuz Efsanesi ve Osmanlı Devleti'nin Kökenleri: Bir İnceleme”, Elizabeth Zachariadou, *Osmanlı Beyliği (1300-1389)*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 1997, s.41-61

¹²³ Paul Wittek, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, (Çev. Güzin Yalter), Batı Dillerinde Osmanlı Tarihleri, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1971; Ronald C. Jennings, “Gazi Tezi Üzerine Bazı Düşünceler”, Mehmet Öz, Oktay Özel, *Söğütten İstanbul'a*, İmge Kitabevi, Ankara 2005, s.429-442

vb.).¹²⁴ Gaza geleneği Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminin şekillendirici temel unsuru olmuş, devletin kuruluş dönemindeki ideolojisini oluşturarak itici bir güç olarak kullanılmıştır.

2.2. Osmanlı İdeolojisi

2.2.1. Adalet

Adalet kelimesi sözlüklerde “hakka riayetkarlık, hak tanırılık, haklılık, doğruluk, hak ve hukuka uygunluk, herkese kendine uygun düşeni kendi hakkı olanı verme, eşit olmak, eşit kılmak” anlamlarına gelmektedir. Ferdi ve ictimai yapıda dirlik ve düzeni, hakkaniyet ve eşitlik ilkelerine uygun yaşamayı sağlayan ahlaki erdem, hükümde doğruluk manalarında bir mastar isim olan adalet¹²⁵, Osmanlı yönetim geleneğinin ana unsuru oluşturmaktadır.

Siyaset geleneğinin tarihi arka planını Orta Asya Türk Moğol geleneği, içlerinde Türklerinde bulunduğu Osmanlı öncesi Müslüman devletlerin tecrübe ve birikimi, eski Hint-İran müşterek zemini ve eski Yunan düşüncesi ve Bizans pratiği olarak sıralanacak farklı alanlara¹²⁶ dayandıran Osmanlı Devleti, her birinin kendi bünyesi içerisinde uygulanabilir olan kısımlarını almış, kendine özgü bir sistem ortaya çıkarmıştır. Bu sistem ileriki dönemlerde “daire-i adliye” ve “Nizam-ı âlem” fikirleri temelinde simgesel hale gelecektir. Osmanlı Devleti kuruluşundan itibaren bu iki fikri oluşturmak ve yaşatmak üzerine yapılanmasını ve fetih hareketini gerçekleştirmiştir. Adil olma devletlerin ayakta kalmasının yanı sıra diğer toplulukları cezbetmek için de aranılan önemli bir vasıftır ki Osmanlı Devleti bunun fazlasıyla farkındadır. Bu duruma Aşıkpaşaoğlu'nda geçen şu ifadeler örnek olarak verilebilir. “... *O memleketlerin hepsi Orhan Gazi'nin adaletini işitmişti. Her aldıkları yerde adalet gösterdiler. Alınmayan memleketler dahi onların nasıl davrandıklarını öğrenmişlerdi. Süleyman Paşa Taraklı Yenicesi'ne varınca hisarı andlaşarak verdiler. Göğnüğü ve Mudurnu'yu dahi öylece aldılar. Süleyman Paşa dahi o kadar adalet gösterdi ki bütün o*

¹²⁴ Arabacı, a.g.m., s.815-832

¹²⁵ Özlem Bektaş, XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Osmanlı Toplumunu, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Erzurum 2008, s.33

¹²⁶ Fahri Unan, *İdeal Cemiyet İdeal Devlet İdeal Hükümdar*, Lotus Yayınevi, Ankara 2004, s.15

memleketlerin halkı derlerdi ki: Ne olurdu? Eski zamandan bunlar bize beğ olaydılar”

*“Sultan Murad Han Gazi dahi Karaman’da bir tek kişinin çöpünü zulüm ile aldırmadı ve almadı. Zira ki Osmanlı Hanedanının istekleri ve âdetleri adalet üzerinedir”*¹²⁷

İslam hukukunda da “adalet” devlet yönetiminde üzerinde durulan en önemli unsurdur. Zira devlet başkanında bulunması gereken en önemli özellik adil olmasıdır. Devlet başkanının adil olmaması onun görevden alınması için yeterli bir nedendir. İslam’da “Halk Allah’ın iyali” olduğundan devlet başkanının onu mutlu kılması gerekmektedir.¹²⁸

Osmanlı tarihi kaynaklarında sürekli üzerine vurgu yapılan adalet¹²⁹ düşüncesi, padişahların ayırt edici özelliği olarak “adil” olmalarının gösterilmesi şeklinde dile getirilmiştir. Ayrıca adil olan padişaha “Allah”ın da güç ve kudret bahsettiği ve gazalarında onlara kolaylık sağladığı düşünceleri de yine Osmanlı kroniklerinde yer alan anlatımlardır. Osmanlı kroniklerine gelmeden daha önce yazılmış olan ve Osmanlılar’ın da siyaset geleneği için önemli kaynaklar olarak gördükleri Kutadgu Bilig ve Siyasetname’de de üzerinde durulan en önemli unsur olarak “adalet”i görmek mümkündür.

Kutadgu Bilig’de yer alan *“İster oğlum, ister yakınım veya hısımım olsun; ister yolcu, geçici misafir olsun. Kanun karşısında benim için bunların hepsi birdir, hüküm verirken hiç biri beni farklı bulmaz. Bu beyliğin temeli doğruluktur; beyler doğru olursa dünya huzura kavuşur. ... Beyliğin temeli doğruluk üzerine kurulmuştur; doğruluk yolu beyliğin esasıdır. Bey doğru olur ve ülkeye böyle hükmederse bütün dileklerine kavuşur”*¹³⁰ ifadelerinin yanı sıra, Siyasetname’de de adaletin önemine değinilen çeşitli hikayeler mevcuttur.¹³¹ Bunun yanı sıra daha birçok eserde bu konuya ilişkin vurgu yapılmıştır.¹³² Osmanlı kroniklerinde ise adaletle ilgili şu ifadelere rastlamak mümkündür:

¹²⁷ Aşıkpaşaoğlu, a.g.e., s.43,100

¹²⁸ Bektaş Öztaşkın, a.g.t., s.38

¹²⁹ Karadeniz, “Meşruiyet”, s.259

¹³⁰ Yusuf Has Hacib, *Kutadgu Bilig*, (Çev. Reşit Rahmeti Arat), TTK Basımevi, Ankara 2003, s.70

¹³¹ Nizamü'l Mülk, *Siyasetname*, (Haz. Mehmet Altay Köymen), TTK Basımevi, Ankara 1999

¹³² Bektaş Öztaşkın, a.g.t., s. 35-38

“... Adil, olgun, dindar, doğru, yüksek himmetli, iyilik edici, yoksul dostu, kimsesizlere bakıcı padişah idi. Kâfirleri yayup yok etmekten özge nesneye tama etmezdi. Düşkünlerin elinden tutar, yoksullara yardım ederdi”

“Süleyman bey hanlık tahtına oturunca adaleti şiar edindi. Osmanlılar ülkesi Ömer adaleti buldu. Adalette ikinci Nuşirevan cömertlikte Hindistanlı cevne idi”¹³³

“Munsif idi Orhan ü dadger

Unutuldı anun ile adl-i Ömer

Kanda kim Osmaniler adli ola

Orada adl-i Ömer nişe anıla”¹³⁴

(İnsafli ve adil idi Orhan, Onunla Ömer’in adaleti unutuldu. Nerde Osmanlılar gibi adil ola, Orada Ömer adaleti niye anıla)

Yukarıdaki örneklerin yanı sıra adalete en büyük vurguyu yapan Tursun Beğ’e de değinmekte fayda vardır. Ona göre yöneticinin sahip olması gereken faziletleri “hikmet, şecaat, iffet ve adalet”tir.¹³⁵

“(Bayezid I) Padişahımız devrinde güzel siyasetle adalet ağacı meyvedar ve ihsan yağmuru bol olmuştur. Hak dinin alemleri, sancakları parlamış ve süslenmiştir”

“Alemi alan padişahın şükrü yaratıklara karşı adaletle davranmaktır”¹³⁶

Nesri’de ise adalet ve onun bozulmasına ilişkin şu cümleler yer almaktadır:

“Ömer adaletli olan Osmanlı şahı

Kadıların adaletsiz olduğunu öğrendi

İşleri rüşvet ve şeriatı değiştirmedir.

Asl ve fer nedir hiç anlamazlar

Nazar etmemesi gereken dünya için

Bunlar hakkı batıl, batılı hak yaparlar...”¹³⁷

Görüldüğü gibi “adalet” kavramı üzerine vurgular yapılmış İslam’ın yayılması ve devletin devamı için adaletin varlığının şart olduğu gözler önüne serilmiştir. Bu eserler dikkatle incelendiğinde bu durum daha kolay gözlenebilecektir. Adalet kavramı Osmanlı yönetici seçkinleri katında istikrarı

¹³³ Şükrullah, a.g.e., s.55,58

¹³⁴ Ahmedî, a.g.e., s.10

¹³⁵ Tursun Beğ, Fatih’in Tarihi”Tarihi Ebul Feth”, Tercüman 1001 Temel Eser, 1970, s.32

¹³⁶ Tursun Beğ, a.g.e.,s.25,32

¹³⁷ Neşri, a.g.e., s.160

ifade etmektedir.¹³⁸ Osmanlı uleması ve düşünürleri Osmanlı Devleti'nin ayakta kalmasının veya çöküşten uzak yaşamasının bağlı bulunduğu esasları devletin ileriki dönemlerinde “adalet dairesi” ile açıklamaya çalışmışlardır. Kınalızade Ali bu daireyi şu şekilde açıklamıştır :

*“Adldür mûcib-i salah-ı cihan
Cihan bir bağıdur divarı devlet
Devletin nazımı şeri’atdür
Şeriate olamaz hiç haris, illa mülk
Mülk zabt eylemez, illa leşker,

Leşkeri cem’ idemez, illa mal
Malı cem’ eyleyen ra’iyyetdür
Raiyyeti kul ide padişah-ı âleme adl”*

Görüldüğü gibi daire adaletle açılıp adaletle kapanmaktadır. Bu formülü kısaca açıklamak gerekirse “Adalet cihanın teminatıdır; cihan, duvarı devlet olan bir bahçe gibidir; devletin işlerini tanzim eden şeriattır; şeriatı mülk (hükümdarlık)ten başka hiçbir şey muhafaza edemez; ancak mülkün hâkimi olan hükümdar asker olmadan bunu başaramaz; asker ise ancak mal (para) ile sağlanır; malı kazanan ise reayadır; raiyyeti alemin padişahına kul eden, ona bağlı kılan, para kazanacak ve vergi verecek duruma getiren ise sadece adalet’tir.¹³⁹ Adalet dairesinde din-devlet-toplum ilişkileri, toplumun çeşitli sınıf ve kesimleri arasındaki çevrimsel ilişkiler çerçevesinde fonksiyonel bir bakış açısıyla ele alınmakta, formüle edilmektedir. Osmanlı’nın temel görevi adalet üzere bir toplum düzeni oluşturmaktır.¹⁴⁰

Adalet dairesinin işleyişini doğrular nitelikte Sasani hükümdarı I. Hüsrev “adalet ve denge olursa halk daha çok üretir, vergi geliri artar, devlet de zenginleşip güçlenir. Güçlü bir devletin temeli adalettir” demiştir.¹⁴¹ Yine I. Hüsrev’e atfedilen adil bir hükümetin özellikleri şöyledir: “Köylünün ödeme gücüne göre vergi salmak ve toplanmasında yolsuzlukları engellemek, ayrıcalıklıların zayıfları ezmesini ve halkın can ve mal güvenliğiyle oynamasını

¹³⁸ Ejder Okumuş, “Osmanlılarda Siyasal Bir Kurum Olarak Adalet Dairesi”, <http://www.akader.info/sbard/sayilar/2005Mart/45-51.pdf>, 06.06.2008

¹³⁹ Unan, a.g.e., s.60; Okumuş, a.g.m., <http://www.akader.info/sbard/sayilar/2005Mart/45-51.pdf>

¹⁴⁰ Okumuş, a.g.m., <http://www.akader.info/sbard/sayilar/2005Mart/45-51.pdf>

¹⁴¹ İnalçık, “Klasik Çağ”, s.71

önlemek, kamu yollarını koruyup kervansaray ve köprü yaptırmak ve sulamayı teşvik etmek, ordu kurmak, eyaletlere adil yargıç ve valiler atamak, yabancı düşmanların saldırılarını engellemektir.”¹⁴²

Osmanlı yönetim felsefesinin temeli olan adaletin bir diğer unsuru emanetlerin ehline verilmesidir. Adaletin sağlanması, idarenin düzgün şekilde işleyebilmesi için emanetin ehline verilmesi şarttır. Aksi takdirde adalet çemberi de bozulacak, ortaya çıkan karışıklık içinden çıkılmaz bir hal alacaktır. Nitekim bu uygulamanın dini dayanağı da bulunmaktadır. Emaneti ehline vermek, devlet makamlarının ve devletle ilgili işlerin, söz konusu makam ve işlerin gerektirdiği bilgi ve tecrübe birikimine sahip olan, kendilerine güvenilir, sadık, iyi yetişmiş kişilere verilmesidir.¹⁴³ Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminden itibaren özen gösterilen bir unsur olan emanetin ehline verilmesine uygulamada Davud-ı Kayseri'nin ilk müderris, Dursun Fakih'in kadı olarak atanması örneklerinin verilmesi yanlış olmayacaktır.

Osmanlı'da adaletin yani devlet düzeninin sağlanmasının diğer bir ayağını “nizam-ı alem” fikrinin oluşturduğuna daha önce de değinilmişti. Bu terkihi siyaset sahnesine getiren Osmanlılar'a göre Nizam-ı alem; sadece ve sadece kamu düzeni, iç barış ve fitnenin kol gezmediği bir asayiş halini anlatmaktadır. Fatih Kanunnamesi'nde yer alan “*Ve her kimesneye evladından saltanat müyesser ola, karındaşların “nizam-ı alem” için katletmek münasiptir, ekseri ulema dahi tecviz etmiştir, anında amel alalar*” ifadesi de nizam-ı alem fikrinin ne kadar ciddiye alındığının bir göstergesidir.¹⁴⁴

Eski Türk devletlerinde de adaleti, hükümdar töreyle gerçekleştirmektedir. Adalet, hükümdarın bir bağışlama fiili değil, törünün doğru ve tarafsız şekilde uygulanmasıdır. Eski Türk geleneklerini de kuvvetle yansıtan eski Osmanlı rivayetlerine göre, Osman Gazi bağımsızlığını ilan ettikten sonra adalet için kanunlar koymuştur. Bu ve daha sonra konan kanunlar sırf sultanın iradesine dayanan kanunlar mecmuası, yasadır ve bunlar Türk devlet geleneğinin bir uzantısı sayılmalıdır.¹⁴⁵

¹⁴² İnalçık, “Klasik Çağ”, s.74

¹⁴³ Unan, a.g.e., s.53; Mehmet Öz, “Klasik Dönem Osmanlı Siyasi Düşüncesi:Tarihi Temeller ana İlkeler”, <http://yunus.hacettepe.edu.tr/~mehoz/klasikdonemosmanlisiyasideusuncesi.html>, 06.01.2008

¹⁴⁴ A.Turan Alkan, “Nizam-ı Alem”, *OA*, Cilt:1, Ağaç Yay., 1993, s.260

¹⁴⁵ Halil İnalçık, *Osmanlı'da Devlet Hukuk Adalet*, Eren Yay., İstanbul 2005, s.21,22

Nizam- Alem'i gerçekleştirmek için sürekli darü'l küfre gazada bulunan Osmanlı, bu faaliyetinin sonucu olarak farklı milletleri hakimiyeti altına almıştır. Bu nedenle çok uluslu bir devlet olan Osmanlı bu özelliğini adil yönetime özen göstererek artıya çevirmeye çalışmıştır. Geleneksel Osmanlı adalet rejimi farklılıkların yönetimini amaçlamaktadır. Bu devlet örf-kanun ve şer'i kanuna dayalı özgün bir adalet rejimi oluşturmuş, genel manada zulmün olmamasını adil bir yönetimin ölçüsü olarak kabul etmiştir. Osmanlı rejimi için adalet, farklılıktan kaynaklanan eşitsizliğin yönetilmesini mümkün kılan merkezi kavramlardan biri olmuştur.¹⁴⁶

Alemin nizamı güç ile tesis edilmektedir. Ancak güç adalet ile adalet için kullanıldığında meşrudur. Teorik olarak sultanın gücü örf, âdet ve şariat tarafından muğlak bir şekilde kısıtlanmış gibi görünse de uygulamada düzen ve asayişin temini için gücün kullanımı neredeyse sınırsızdır.¹⁴⁷ Nizam-ı alem'in ancak "erkan-ı erbaa" (anasır-ı erbaa) ile gerçekleştirebileceği iddiası, dört direğin yani "asker, ulema, tüccar, esnaf ve reaya"nın önemini vurgulamaktadır. Devvani'ye göre ancak bu dört sınıf karşılıklı yardımlaşırca oluşan denge siyasi hayatın güvenliğini sağlayabilecektir. Tabiattaki dört temel unsur olan ateş (seyfiye, kılıç erbabı), su (ehl-i kalem), toprak (çiftçi) ve hava (tüccar-zanaatkar) ya benzetilen erkan-ı erbaa adaletin sağlanması için oluşturulacak olan düzenin dört temel direğini oluşturmaktadır.¹⁴⁸ Bu nedenle de Osmanlı, bu alanların hepsinden meydana getirdiği sağlam yapılanmasıyla uzun yıllar hakimiyetini sürdürmüştür.

İşte Osmanlı yönetim felsefesinin temelini oluşturan temel değer adalete dayanan bir ictimai nizam ve emniyettir.¹⁴⁹ Osmanlı'da sultanın iradesinin en önemli özelliği olarak ele alınan adalet nizam-ı alem, daire-i adliye, erkan-ı erbaa, emanetin ehline verilmesi gibi düsturlarla kendi içinde perçinlenen bir dengeyi kurmuş, bu dengede meydana gelecek olan en küçük bir aksamanın devletin devamlılığını tehlikeye sokabilecek olan bir unsur olarak yüzyıllarca önemini korumuştur. Adaletin öneminin fazlasıyla farkında olan Osmanlı Devleti onun

¹⁴⁶ Nazım İrem, "Klasik Osmanlı Adalet Rejimi ve 1839 Gülhane Kırılması", *Muhafazakar Düşünce*, S.15, (Kış 2008), s. 149-174

¹⁴⁷ İrem, a.g.m., 149-174

¹⁴⁸ Öz, a.g.m., <http://yunus.hacettepe.edu.tr/~mehoz/klasikdonemosmanlisiyasidusuncesi.html>

¹⁴⁹ Halil İnalçık, "Osmanlı Toplum Yapısının Evrimi", <http://yunus.hacettepe.edu.tr/~unan/translation2.html>, 06.02.2008

tecellisi için çeşitli özel kurumlar oluşturmuştur. İleride değinilecek olan Divan-ı Hümayun bunun en önemli kanıtı olarak kendini göstermektedir. Yani Osmanlı gerek fütuhatında gerekse yapılanma aşamalarında adaleti hiçbir zaman göz ardı etmemiş, daima varlığının ve sürekliliğinin sebebi olarak görmüştür.

2.2.2. İstimalet Siyaseti

İstimalet kelimesinin sözlük anlamı; meylettirme, cezbetme, gönül alma, teselli etme, avutmadır.¹⁵⁰ Osmanlı kroniklerinde “halkı, özellikle gayrimüslim tebaayı gözetme, onlara karşı hoşgörülü davranma, raiyyetperverlik gibi anlamlara geldiği gibi Osmanlı’nın savaşmadan toprak kazanma politikası olarak yapılan tanımlamalar da mevcuttur.¹⁵¹ Fethedilen bölgenin halkına iyi davranma, onların can ve mal güvenliğini sağlama, vergi konusunda kolaylık gösterme yani onları himaye etme vb. uygulamalar Osmanlı istimalet anlayışının temel unsurlarını oluşturmaktadır.¹⁵²

Osmanlı Devleti’nde kuruluş döneminden itibaren var olan bu uygulamanın temellerini İslam dininde bulmak mümkündür. İslam hukukuna göre Müslüman olmayan bir şehir fethedildiğinde bu şehir sakinleriyle “zimmet akdi” yapılmakta ve bu anlaşmayı yapan gayrimüslimlere ise “zımmî” denilmektedir. Bu anlaşmayla gayrimüslimlerin hakları garanti altına alınmakta ve gayrimüslimler Müslümanlarla bir çok konuda eşit hale gelmekte ve Müslümanlar gibi bütün hususi haklardan da faydalanmaktadırlar. İslam hukukunda Müslümanların zımmîlere zulmetme hakkı yoktur. Zira bu konuya ilişkin Hz. Muhammed’in bir hadisi de mevcuttur.¹⁵³

Selçuklulardan devralınan bu siyaset, Osmanlı Devleti’nin son devirlerine kadar uygulanmış ve başlangıçta Osmanlı fetihlerinin başta gelen düsturu olmuştur. Selçuklu geleneğinin sürdürülerek fethedilen şehrin en büyük kilisesinin camiye çevrilmesi, yapılan fethin sembolü olarak algılanmış ve bir gelenek haline getirilmiştir.¹⁵⁴ Wittek, sahip olduğu uç gazi devletinin kültürünün, Osmanlıları

¹⁵⁰ Devellioğlu, a.g.e., s.460; Mücteba İlgürel, “İstimalet”, Cilt:23, *TDVİA*, İstanbul 1991, s.362

¹⁵¹ İlgürel, “İstimalet”,s.362; Mücteba İlgürel, “Osmanlı Devleti’nde İstimalet Siyaseti”, *VII. Türk Tarih Kongresi*, Cilt:III, TTK Basımevi, Ankara 1999, s.941-947

¹⁵² İlgürel, “İstimalet”, s.362; Bektaş Öztaşkın, a.g.t., s. 49

¹⁵³ Ali İhsan Karataş, “Osmanlı Devleti’nde Gayrimüslimlere Tanınan Din ve Vicdan Hürriyeti”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt:15,S.1, 2006, s.267-284

¹⁵⁴ Bektaş Öztaşkın, a.g.t., s.51

fethettikleri bölgenin halkına müsamaha ile yaklaştırdığını, bu durumun ise kaynaşmayı kolaylaştırdığını ifade eder.¹⁵⁵

Hacı İlbey ve Evrenos Gazi gibi akıncı beylerinin uçlardaki fetih hareketi istimalet siyaseti doğrultusundaki prensipler doğrultusunda süratle gelişmiştir. Artık Osmanlılar'ın kurtarıcı gibi görüldüğü Balkanlar'da İslamîyet'in yayılmasında da bu siyasetin nisbi bir rolü olduğu söylenebilir. Edirne'nin fethinden sonra Balkan fütuhatı yalnızca kılıçla değil; bu siyasetle gerçekleşmiş, yerli Hristiyan halkın himayesi; kendilerine dini serbestlik verilerek, daha iyi şartlarda hayatlarını devam ettirebilmeleri hesaplanarak bir süre, hatta sadık olmak koşuluyla tam bir vergi muafiyeti tanınarak sağlanmıştır. Böylece Osmanlı vatandaşlığını elde etmiş olan reayanın emniyeti de teminat altına alınmış olmaktadır.¹⁵⁶

Balkanlarda Osmanlı yayılışının tamamıyla muhafazakar bir karakter taşıdığını ve ani bir fetih ve yerleşmenin olmayacağını, eski Rum, Sırp ve Arnavut asil sınıfların yerlerinde bırakılarak mühim bir kısmının Hristiyan tımar erleri olarak Osmanlı tımar kadrosuna sokulduğunu ve XV. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin hiçbir şekilde İslamlaştırma politikası gütmeyeceği belgelerle savunulabilir.¹⁵⁷ Bu siyasetle devletin aynileştirme çabasının olmadığı aksine farklılıkların devamını sağladığı ortaya çıkmaktadır.

Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde gayrimüslimlere uygulanan İstimalet siyasetine uygun bir örnek olarak Selanik'in fethini ele alabiliriz. Rahip Johannıs Anagnostis'in eserinde II.Murad'ın şehrin ileri gelenlerinden esir düşenlerin fidyelerini bizzat ödediği, insani düşüncelerle şehrin imarı için teşebbüse geçtiği, halka din konusunda tam bir serbestiyet tanıdığı, evlerin sahiplerine iadesi için emir verdiği daha önce Latin zulmünden kaçanları Selaniğe çağırdığı bilgilerine rastlanmaktadır.¹⁵⁸ Bu konuya ilişkin örnekler Osmanlı kroniklerinde de sıklıkla görülebilir. Buradan Osmanlı idaresinin fetihlerde eski Türk geleneklerine de sadık kalarak İslam şeriat hükümlerini uyguladığı

¹⁵⁵ İlgürel, "İstimalet", s.362; İlgürel, "İstimalet Siyaseti", s.941-947; Halil İnalçık, "Stefan Duşan'dan Osmanlı İmparatorluğu'na: XV. Asırda Rumeli'de Hristiyan Sipahiler ve Menşeleri, *Osmanlı İmparatorluğu: Toplum ve Ekonomi*, Eren Yay., İstanbul 1996, s.67-107

¹⁵⁶ İlgürel, "İstimalet", s.362; İlgürel, "İstimalet Siyaseti", s.941-947; Halil İnalçık, "Osmanlı Fetih Yöntemleri", Mehmet Öz, Oktay Özel, *Söğütten İstanbul'a*, İmge Kitabevi, İstanbul 2004, s.443-472

¹⁵⁷ İnalçık, "Stefan Duşan", s.67-107

¹⁵⁸ İlgürel, "İstimalet", s.362

söylenbilir. Kur'an'da zikredilen “telifi'l kulûb” veya “müellefe-i kulûb” ifadelerinin İslam'daki istimalet siyasetinin temelini oluşturduğu söylenbilir. Tabii İslam hukukuna yönelik bu temellerin yanı sıra örfi hukukun etkileri eklenmelidir ki zaman zaman zımmîlerle ilgili çıkarılan fermanlar büyük ölçüde İslam hukukuna uygun olmakla birlikte devlet idarecilerinin görüşlerini de yansıtmaktadır.¹⁵⁹

İstimalet siyaseti yalnızca fetihler sırasında değil yeni idari yapı kurulduktan sonra da devam etmiştir. Bir Macar tarihçi Osmanlı idarecilerinin herkese iş ve kazanç serbestliği tanıdığını, dil ve din farkı gözetmeden halkın iyi muamele gördüğünü belirtmiştir. Fethedilen yerdeki halklar kaynaşarak onların dini, örfî ve sosyal işlerine karışmayarak vicdan hürriyetine saygı göstermiş olan Osmanlı, gayr-i Müslim tebaasından belli bir vergi(cizye) almakla yetinerek mevcut kanunlara aykırı olarak hiçbir muameleye müsaade etmemiştir.¹⁶⁰ Bu konuyla ilgili resmi bir çok belgenin de bulunması mümkündür.¹⁶¹

Osmanlı devlet felsefesinin temellerini oluşturan “adalet” ilkesini bu siyasetle de uygulamış, adaletin insanlar arasındaki düzenin temeli olduğu düşüncesini daima ön planda tutmuştur. Osmanlı Devleti'nin kısa sürede kuruluşunu tamamlayıp yükselişe geçebilmesinin asıl nedeni kan ve savaş olmamış, sosyal adalet, adil vergi sistemi, dini siyaset ve merkezi otoriteye verdiği önem sayesinde büyük başarılar sağlamıştır.¹⁶² Yani istimalet siyaseti Osmanlı adalet anlayışının bir devamı veya uygulama alanlarından biri olmuş, yüzyıllarca devam eden bir hâkimiyetin sacayaklarından birini oluşturmuştur.

2.2.3. Kurumsal Yapılanma

Osmanlı Devleti'nin ideolojisinin izlerini onun her türlü uygulamasında bulmak mümkündür. Osmanlı, gerek idaresi gerekse diğer kurumlarıyla ideolojisini oluşturmuş ve bu ideolojinin ve devletin sürekliliğini sağlamak için kurumlarını en etkili şekilde kullanmıştır. Temelleri konumuz olan kuruluş döneminde atılan Osmanlı kurumsal yapılanması bu devletin yüzyıllar boyunca yükselmesi ve ayakta kalmasında en önemli rollerden birini üstlenmiştir.

¹⁵⁹ İlgürel, “İstimalet Siyaseti”, s.941-947; Karataş, a.g.m., s.267-284

¹⁶⁰ Bektaş Öztaşkın, a.g.t., s.49

¹⁶¹ İlgürel, “İstimalet”, s.362; İlgürel, “İstimalet Siyaseti”, s. 941-947; Bkz. Bektaş Öztaşkın, a.g.t., s.51-52

¹⁶² İlgürel, “İstimalet Siyaseti”, s.941-947

Adaletin sağlanması, merkezi idarenin güçlenmesi, yani “nizam-ı alem”in gerçekleştirilmesi için ihtiyaç duyulan en önemli alanlardan biri olan kurumsal yapılanma Osman Gazi döneminden itibaren oluşturulmaya çalışılmış, Orhan Bey ve I. Murad döneminde teşkilatlanma oluşmaya başlamış, I.Beyezid (Yıldırım) döneminden itibaren ise teşkilatlanma esas itibariyle oluşmuştur. Merkezi idare, eğitim, hukuk, askeri yapılanma ve toprak mülkiyet sistemleri vb. Osmanlı Devletinin temel kurumlarını teşkil etmektedir. Bu kurumların her biri başlı başına bir yapılanma içerisinde olup bir çarkın dişlileri olarak sistemli şekilde oluşturulmaya çalışılmıştır. Birinde meydana gelecek bir eksiklik veya aksama çarkın dönmesini sekteye uğratabilecek, devletin düzenini, dengesini bozacaktır. Osmanlı devletinin kuruluş döneminde büyük önem taşıyan kurumların kısaca açıklanması yukarıda anlatılanların daha kolay anlaşılmasını sağlayacaktır.

2.2.3.1. Merkezi İdare

Osmanlı merkezi idaresine bakıldığında hâkimi mutlak olan, her şeyin doğrusunu bilen ve son söze sahip olan kişinin padişah olduğu görülebilir. Koruyucular sınıfının seyfiye ve ilmiye, besleyiciler sınıfının ise reayada tecessüm edildiğinin görülmesi mümkündür.¹⁶³

Oluşumunu özellik, kabiliyet ve yetkilerini İslam geleneğinin yanı sıra temelde Türk geleneğinden alan hükümdar, merkezi idarenin başı durumundadır. Ancak Türk yönetim geleneğinde var olan oğul ve kardeşlerin aynı derecede tahta geçme hakkının bulunması durumunun Osmanlı Devletine gelindiğinde yavaş yavaş ortadan kaldırıldığı, merkeziyetçiliğe büyük önem verildiği, devletin çift başlılığına müsaade edilmediği görülmektedir. Veraset usulü ile babadan oğla geçen hâkimiyette esas olarak dikkate alınan ve inanılan tahtın “ilahi takdire” açık tutulmasıdır. Hanedandan biri tahta geçtiğinde artık onun meşruiyeti nazari ve hukuki bakımdan tartışma konusu olmamakta, Tanrı’nın “kut” vermiş olduğuna inanılan kişi hâkimiyetini sürdürmektedir. Türk geleneğinin yanında İslam geleneğinin de etkilerine bir örnek olarak ileriki dönemlerde cülûs fermanlarında padişahların Allah’ın inayeti ve “ittfâk-i eshâb-ı ârâ ve şûrâ” ile tahta geçtiklerini

¹⁶³ Kılıçbay, a.g.m., s.31.

belirtmeyi adet edinmelerini İnalçık, tamamen İslami bi'ât müessesesi olarak düşünülmesi gerektiğini ifade etmiştir.¹⁶⁴

Osmanlı'da merkezi idarenin başı olan hükümdarın nasıl algılandığına değinildikten sonra, hükümdarın belli kararları almak, onları uygulatmak için kendisinin de içinde bulunduğu bir danışma ve karar mercii olan “divan” a sıra gelmektedir. Kuruluş döneminden itibaren Osmanlı Devleti'nde mevcut bulunan kökenlerini Türk, İslam, Sasani devlet geleneklerinden alan divan (yükseliş döneminde Osmanlı'daki adıyla divan-ı hümayûn) devletin en büyük yönetim organı durumundadır. Eski Türklerde “toy, meclis, kurultay”, İslam'da “şûra, meclis, meşveret” gibi kelimelerle anlam kazanan divan Osmanlı'da yüzyıllar boyunca varlığını ve etkinliğini sürdürmüştür.

Osmanlı kroniklerine bakıldığında “divan” kelimesine yer yer rastlanmaktadır. Neşri'de yer alan “*divana gelecek beylerin burma dülbendi olmasa teşni ederlerdi. El hasıl adetleri divanda burma dülbend ve seferde akbörk giyerlerdi*” ifadesi buna örnek olarak gösterilebilir. Osman Bey döneminde ve Orhan Bey döneminin başlarında tam bir kurum olarak divan ismi geçmemekte, bu dönemde beylerin işleri müşavere ederek, birbirlerine danışarak çözdükleri anlaşılmaktadır.¹⁶⁵

Orhan Bey döneminden itibaren bulunan ve hükümdarın kendi otoritesini temsil edenlere karşı halkın şikayetlerini dinlemek ve haksızlıkları düzeltmek için kendi huzurunda kurulmuş olan divan, kuruluşundan itibaren bütün kanunların görüşülüp karara bağlandığı, örfi hukuk kurallarının konulduğu bir yasama organı özelliği göstermektedir.¹⁶⁶

Osmanlı'da divan hem yüce mahkeme işlevini görmekte hem de hükümet işlerine bakmaktadır.¹⁶⁷ II.Murad dönemine kadar güçlenmesi devam eden, bu padişah zamanında toplantılar belli kaidelere bağlandığı gibi birtakım teşrifat kaideleri de konulmuştur. Daha sonra görülen, klasik yapısına kavuşan “divan-ı

¹⁶⁴ Halil İnalçık, “Osmanlılarda Saltanat Veraseti Usulü ve Türk Hâkimiyet Telakkisi ile İlgisi”, *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, S.5, Mart 1959, Cilt: 14, s.69-94.; Orhan Avcı vd. Tarih El kitabı Selçuklular'dan Bugüne, (Ed. Ahmed N. Turan), Grafiker Yay., Ankara 2004, s. 156-157.

¹⁶⁵ Koıçiro Koyama, “Osmanlılar'ın İlk Devirlerinde Divan-ı Hümayûn”, *XI. Türk Tarih Kongresi, (5-9 Eylül 1990)*, TTK Basımevi, Ankara 1994, Cilt:III, s.865-872; Halaçoğlu, *a.g.e.*, s.8

¹⁶⁶ İhsan Dede, *Tarih Sürecinde Türklerde Yönetim*, Gökyüzü Yay., İstanbul 2006, (2. Baskı), s. 139; Mehmet V. Seyitdanloğlu, “Divan-ı Hümayûn'dan Meclis-i Mebusan'a Osmanlı İmparatorluğu'nda Yasama”, *Osmanlı*, Cilt:6, Yeni Türkiye Yay., Ankara 1999, s. 17-23

¹⁶⁷ İnalçık, “Klasik Çağ”, s.94

hümayûn” adıyla anılma geleneğinin Fatih döneminden itibaren olduğu düşünülmektedir.¹⁶⁸ Kuruluş döneminde başkanlığını padişahın/beyin yaptığı divana, Osmanlı beyinin kendisinden başka veziri (ihtimal ki), hükümet merkezi olan şehrin kadısı, beyliğin mali işlerini idare eden naip yahut defterdar gibi az sayıda aza katılırdı.¹⁶⁹

Bir İslam serdarının kendi kılıcıyla aldığı yerin gaza hakkı olarak kendisine ait olması ve ilk Osmanlı beylerinin dahi kumanda işlerine kendi oğullarını tayin etmeleri usulü Orhan Gazi döneminin sonlarına kadar devam etmiş, bu usul sebebiyle ilk Osmanlı divanında askeri müessese temsil edilmemiştir. Murafaalarda (duruşma) divana Osmanlı hükümdarının reislik ettiği malum olmakla birlikte şer’i hususlarda kendisine aynı zamanda baş kadı olması ihtimali bulunan baş şehir kadısının mı yoksa sonraları olduğu gibi kadiaskerin mi müşavirlik ettiği bilinmemektedir. Askeri fonksiyon dışarıda kaldığı için Osmanlı divanının sahip olduğu üç vazife bulunmaktadır. Bunlar vezirin başında bulunduğu idari görev başta gelmektedir. Maili işlerden defterdar, kazai işlerden ise kadiasker veya Bursa kadısı sorumlu bulunmaktadır.¹⁷⁰

Orhan Bey zamanından Fatih devrine kadar her gün sabah namazından öğlene kadar toplanan divan normal divan günü haricinde de padişahın emriyle toplanabilmektedir. Devlet meselelerinin görüşüldüğü normal divan toplantısı biçimindeki bu divanda dava dinlenilmeyip sadece çok özel meselelerin görüşmesi yapılmaktaydı.¹⁷¹

Divanda önemli bir yere sahip olan vezir ise Osmalılar’da idarede önemli görevleri yürütmektedir. İlk Osmanlı veziri olarak Hacı Kemaleddin oğlu Alaüddin Paşa zikredilmektedir. Uzun süre Osmanlılara vezirlik yapan Çandarlı ailesinden olan ve ilk Osmanlı sultanı Osman Gazi’nin kayınpederi Şeyh Edebalı ile akrabalığı bulunan Kara Halil Efendi Osmanlı devletinin kuruluşunda önemli rol oynayan ahi teşkilatına mensup bir kişidir. Çandarlı ailesi daha o dönemde seçkin şahsiyetlere sahiptir ve tanınmış ailelerle akrabalık kurmuş, Osmanlı’nın

¹⁶⁸ Recep Ahışalı, “Divan-ı Hümayûn Teşkilatı”, *Osmanlı, Yeni Türkiye Yay.*, Ankara 1999, Cilt:6, s.24-33

¹⁶⁹ Mustafa Akdağ, *Türkiye’nin İktisadi ve İctimai Tarihi I (1243-1453)*, Barış Yayınevi, Ankara 1999, s.210,211

¹⁷⁰ Akdağ, a.g.e., s.214-215

¹⁷¹ Ahışalı, a.g.m., s.24-33

kuruluş döneminde idarede önemli görevler almışlardır.¹⁷² Kuruluş döneminde Çandarlı ailesine mensup olan vezir Ali Paşa'nın iyi bir vezir, teşkilatçı, kumandan, devlet adamı, diplomat, siyasetçi¹⁷³, ancak dünya zevkine düşkün biri olduğu ifade edilmektedir.

Uzun bir süre ulema sınıfından seçilen vezirler askeri işlere karışmazlar, bu işler subaşı ve daha sonraki tabirle beylerbeğiler tarafından görülürdü. Bu durum I.Murad zamanına kadar devam etmiş, Halil Hayreddin Paşa'dan itibaren askeri işler de vezirlere verilmiştir. Çünkü Halil Hayreddin Paşa ordu kumandanlığını da ele alarak büyük başarılar göstermiştir.¹⁷⁴

Yukarıda anlatılanlardan da anlaşılacağı üzere Osmanlı'da divan müessesesi adaletin sağlanması, yürütülmesi ve denetlenmesi görevlerine hizmet etmiştir. Öncelikli olarak görüşülmesi gereken konuların başında gelen "adli" davalar, Osmanlı'da adalete verilen önemin ve adalet mefhumunun derinliğinin en büyük göstergelerinden birini oluşturmakta¹⁷⁵, düzenin sağlanmasında divanın rolünün anlaşılmasına büyük katkı sağlamaktadır.

2.2.3.2.Hukuk

Osmanlı Devleti Kuruluşundan itibaren bağlı bulunduğu dinin icaplarına göre bir hukuk sistemi kabul etmiştir. Buna bağlı olarak gerek cezai gerekse vergi kanunları ile Müslim ve gayr-i Müslimlerin tabi buldukları esaslar ve bunların birbirleriyle olan münasebetleri bu hukuk çerçevesinde konulan hükümlere göre düzenlenmiştir.¹⁷⁶ Her türlü uygulamasında dikkate aldığı şer'i hukukun yanı sıra özellikle idare ve teşkilat sahası ile amme müesseseleri sahasında, eski Türk devletlerinden gelen bir idarecilik geleneği veya bazı vergi teşkilat usullerinin, milli ve örfi denilebilecek bir hukuk sistemini de ortaya çıkardığı bilinen bir gerçektir.¹⁷⁷ Şer'i hükümlere uygun olarak bu milli-örfi hukukun bütün alanlarında ülu'lemre tanınan yetkileri tamamen kullanan ve geniş çapta kanunnameler ortaya koyan ilk İslam devleti Osmanlılar olmuştur. Bunun

¹⁷² Münir Aktepe, "Çandarlı", TDVİA, Cilt:8, İstanbul 1991, s.210; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Çandarlı" İA, MEB, İstanbul 1978, Cilt:3, s.351-357

¹⁷³ Münir Aktepe, "Çandarlı Ali Paşa", TDVİA, Cilt:8 İstanbul 1999, s.212

¹⁷⁴ Uzunçarşılı, a.g.e., s.126,127

¹⁷⁵ Ahışahı, a.g.m., s.24-33

¹⁷⁶ Halaçoğlu, a.g.e., s. 118

¹⁷⁷ Halaçoğlu, a.g.e., s. 118-119

örneklerini kuruluştan itibaren Osmanlı hükümdarlarının uygulamalarında görmek mümkündür.

İslam hukuku bir icthad hukukudur ve temelini Kur'an, hadis, icma, kıyas vb. oluşturmaktadır. Eski Türk-Moğol hukukunun temelini oluşturan örfi hukuk ise padişahın irade ve fermanlarıyla oluşmaktadır. İslam'ın ülu'lemre tanıdığı yasama yetkisi de Osmanlı'da en etkili şekilde kullanılarak örfi hukuk etkinliğini yüzyıllar boyunca sürdürmüştür.¹⁷⁸

Uçlardaki siyasal, sosyal ve kültürel ortamın yarattığı inisiyatif beylere bahşeden gelişmeler ilk dönem Osmanlı hukukuna da yansımıştır. Bu nedenle toplumun ihtiyaç duyduğu idari, adli ve kültürel mekanizma söz konusu ortamda oluşturulduğu için hukuki alanda da beylerin, içerisinde kısmen İslamî unsurları da barındıran pratik ve pragmatik gelenek-örf ağırlıklı uygulamalar bu dönem hukukunun temelini oluşturmaktadır.¹⁷⁹ Padişahın irade ve fermanlarıyla oluşan bir kurallar bütünü olan örfi hukukla ilgili olarak şunun belirtilmesinde fayda var ki, bu tarz örfi hükümler bu dönemde dahi şer'i hukuka ters düşmeme, özellikle dikkat edilen bir husus olmuştur. Şer'i hukukun hükümlerini iyi bilen, devletin ihtiyaç duyduğu iyi yetişmiş fıkıhçılar konusundaki eksikliği en fazla hisseden ilk Osmanlı sultanlarının Bursa ve İznik'in alınmasından sonra ilk iş olarak buralara medrese inşa ettirmeleri tesadüfi değildir¹⁸⁰ ve bu durum açığı kapatmaya yönelik bir uygulama olarak görülebilir.

İlk devirlere ait Osmanlı kanunnameleri, devletin hukuki hüviyetini tam manasıyla vermekten uzaktır ve elimizde bulunan ilk yazılı kanunnamelerin Fatih devrine ait olması, daha önceki dönemlere ait kanunnamelerin bulunamaması ilk devirlerin yeterince aydınlatılmasına mani olmaktadır. Kuruluş dönemine ait olan ilk kanunname olarak Osman Gazi'nin koymuş olduğu kanun kabul edilmektedir.¹⁸¹ Bu durum Aşık Paşaoğlu'nda yer almaktadır.¹⁸²

¹⁷⁸ Neşet Çağatay, "Osmanlılarda Şer'i-Örfi Hukuk Kavramı ve Uygulanışı, VIII. Türk Tarih Kongresi, (12-16 Eylül 1994), Cilt: 3, TTK Basımevi, Ankara 1999, s. 657-661

¹⁷⁹ Yunus Koç, "Erken Dönem Osmanlı Hukuku: Yaklaşımlar, Temel Sorunlar", <http://www.edebiyatdergisi.hacettepe.edu.tr/700ozelYunusKoc.pdf>, 06.06.2008 ; Akif Aydın, "Osmanlı Hukukunun Genel Yapısı ve İşleyişi", *Türkler (Osmanlı)*, Cilt:9, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s. 15-20

¹⁸⁰ Koç, a.g.m., <http://www.edebiyatdergisi.hacettepe.edu.tr/700ozelYunusKoc.pdf>

¹⁸¹ Halaçoğlu, a.g.e., s.120

¹⁸² "(Karacahisar'ın fethinden sonra) Kadı konuldu. Subaşı konuldu. Pazar kuruldu ve hutbe okundu. Bu halk kanun ister oldular. Germiyan'dan birisi geldi. Bu pazarın vergisini bana satın, dedi. Halk Osman Han'a git diye cevap verdi. O adam hana gidip sözünü söyledi. Osman Gazi sordu: Vergi nedir? Adam dedi ki: Pazara ne gelse ben ondan para alırım. Osman Gazi: Senin bu pazara gelenlerden alacağın var mı ki para istersin?"

Osman gazi tarafından konulan kanun töre gereğidir ve örfi niteliktedir. Bunun dışında I.Murad döneminde konulan pençik kanunu da bu özelliği taşımaktadır. Bu dönem kanunları erken dönem kanunnamelerinin örfi-sultani karakterini vurgulamaktadır. Yine bu dönem kanunname metinlerine bakıldığında örf ve adet sözcüklerinin dini hukuku temsil ettiği kesin olan şer’i kavramına nazaran çok daha sık bir frekansta zikredilmeleri bu metinlerde geçen hükümlerin hukuki kaynağı açısından açık bir veri sunmaktadır.¹⁸³

Şer’i olsun örfi olsun konulan kanunları tatbik eden, devlet emirlerini yerine getiren kişi kadıdır. Yani kadılık, hukuki olduğu kadar idari bir memuriyet olarak da görülebilir.¹⁸⁴ Şer’i ve hukuki tüm meseleler şer’i mahkemelerde Hanefi fikhî üzere çözüme bağlanmaktaydı. İlmi olarak yeterliğe sahip olan kadı’nın bilgi ve iznine ceza davalarının yanı sıra hukuki ve idari tasarruflarda da başvurulmuştur. Bu Osmanlı’da titizlikle takip edilen bir uygulama haline gelmiştir. İlk kez Osman Gazi döneminde rastlanılan bu kelime, Karacahisar’da Osman Gazi adına hutbe okuyan Tursun Fakih’e unvan olmuştur. Daha sonra Çandarlı Kara Halil’in Bilecik kadılığına getirildiği, Orhan Bey döneminde Bursa kadılığı yaptıktan sonra I.Murad döneminde kadıasker olduğu anlaşılmaktadır.¹⁸⁵

Erken dönem Osmanlı hukukunda ağırlıklı olarak görülen örfi-sultani hukuk örnekleri bu dönem hukukunun tamamen dünyevi olduğu, dinin hukukun dışında kaldığı şeklinde yorumlanması yukarıdaki bilgilerden de anlaşılacağı üzere yanlış olacaktır. Kendine her zaman şer’i bir temelde yer arayan Osmanlı örfi hukuku, hem kaynağında hem de kendini meşrulaştırma sürecinde dini hukuktan etkilenmiş ve ondan faydalanmıştır.¹⁸⁶

Sonuç olarak Osmanlı sadece döneminin şartları ışığında bir hukuk sistemi geliştirmekle kalmamış, bunların hayata geçirilmesi ve etkin şekilde uygulanması

Dedi. O adam: Han’ım: Bu türedir. Bütün memleketlerde vardır ki padişah olanlar alır, dedi. Osman Gazi sordu: Tanrı mı buyurdu yoksa beğler kendileri mi yaptı? O adam yine: “Türedir han’ım! Ezelden kalmıştır, diye cevap verdi. ... Bunun üzerine halk dedi ki: Han’ım! Bu pazarı bekleyenlere adettir ki bir nesnecek vereler. Osman Gazi: Mademki böyle diyorsunuz, öyleyse bir yük getirip satan herkes iki akçe versin. Satamayan bir şey vermesin. Kim bu kanunumu bozarsa Allah onun dinini de dünyasını da bozsun. Kime tımar verirsem elinden sebepsiz yere almasınlar. O ölünce oğluna versinler. Her kim bu kanunu tutarsa Allah razı olsun. Eğer neslime bu kanundan bir başka kanun koyduracak olurlarsa edenden ve ettirenden Allah razı olmasın, dedi.” Aşıkpaşaoğlu, a.g.e., s. 25-26

¹⁸³ Koç, a.g.m., <http://www.edebiyatdergisi.hacettepe.edu.tr/700ozelYunusKoc.pdf>

¹⁸⁴ Halaçoğlu, a.g.e., s.120

¹⁸⁵ Halaçoğlu, a.g.e., s.124-125; Aydın A.g.m., s.15-20

¹⁸⁶ Koç, a.g.m., <http://www.edebiyatdergisi.hacettepe.edu.tr/700ozelYunusKoc.pdf>

için de elinden geleni yapmıştır.¹⁸⁷ Temelinin kuruluş döneminde atıldığı bu hukuk sistemi, devletin idaresini kuvvetlendirmiş, sürekliliğini sağlamış ve adaletinin en etkin şekilde uygulanmasına temel oluşturacak zemini hazırlamıştır.

2.2.3.3. Eğitim

Osmanlı devlet bürokrasisinin en önemli müessesesi ilmiye teşkilatıdır ve ilmi kurumları da medreselerdir. Devletin ihtiyaç duyduğu her alanda nitelikli insan yetiştirmeyi amaçlayan medreseler, devlet yönetiminin önemli kademelerinde aktif rol alan insanların yetiştirildiği kurumlar olmuşlardır. Bu teşkilatı Selçuklulardan alan Osmanlı, bu kültürel mirası en iyi şekilde değerlendirmiş, Selçuklu tipi yüzlerce medrese kurmuştur. Medreselerin devlet eliyle kurulması, eğitimin parasız oluşu, öğrencilere burs verilmesi vb. uygulamalar Selçuklular örnek alınarak Osmanlılar tarafından gerçekleştirilmiştir.¹⁸⁸

Kuruluş döneminde idari, askeri ve adli teşkilatlanmanın yanı sıra eğitime de büyük önem verilmiş, ilk medrese Orhan Bey tarafından İznik'te bir kilisenin camiye bir manastırın da medreseye çevrilmesiyle kurulmuştur. Ayrıca daha sonra kurulacak olan medreselerin mali sıkıntı çekmelerini önlemek amacıyla da vakıf müesseseleri oluşturulmuş ve böylece medreseler ilmi fonksiyonlarını aksatmadan devam ettirebilmişlerdir.¹⁸⁹

Kurulan ilk medreseye müderris olarak atanan Davud-ı Kayseri, hakkında daha doğrusu ilmi kişiliği hakkında bilgi vermekte fayda vardır. Bu şekilde o dönem Osmanlı medreselerinde nasıl bir eğitim verildiği konusunda daha net bilgiye sahip olunabilir. Çünkü Osmanlı ilim geleneği ve anlayışı onunla başlamıştır denilmesi mümkündür. İlk Osmanlı müderris ve düşünürlerinden biri olan Davud-ı Kayseri'nin eserlerinden dini ve akli ilimlerde iyi bir öğrenim gördüğü anlaşılmaktadır. Özellikle fıkıh ve hadis sahalarında derin bilgiye sahip olduğu ifade edilmektedir. Hem akli hem nakli bilimlerde haklı bir yetkinliğe sahip olan müderris, Osmanlı ilim adamı anlayışının prototipini oluşturmaktaydı. On beş yıl müderrislik yapan Davud-ı Kayseri, birçok talebe yetiştirmiş ve

¹⁸⁷ Aydın a.g.m., s.15-20

¹⁸⁸ Mefail Hızlı, "Osmanlı Klasik Döneminde Medrese", *Türkler (Osmanlı)*, Cilt:9, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s.426-435

¹⁸⁹ Halaçoğlu, s.129,130

Osmanlılar'ın ilmi geleneğinin temellerini atmıştır. Fıkıhta Hanefi mezhebine tabi olan Davud-ı Kayseri, XIII-XIV. yüzyıllarda yetişen Türk bilginleri arasında özel bir yere sahiptir.¹⁹⁰ Sünni İslam geleneğinin Osmanlı'daki ilk temsilcilerinden olan bu ilim adamı, Osmanlılar'ın İslam anlayışını yansıtmaya açısından da önemli bir kişiliktir.

Gramer, mantık, ferâiz, kelim, belagat, fıkıh, hadis ve tefsir gibi derslerin okutulduğu¹⁹¹ ilk Osmanlı medreselerinin sayısı gün geçtikçe artmış, her yeni padişah döneminde daha ileri düzeyde ilim faaliyetlerinin yürütüldüğü mekanlar haline gelmişlerdir. Nitekim XIV. yüzyıla gelindiğinde İznik medresesi birinci dereceyi kaybetmiş, onun yerine Bursa medresesi geçmiştir.¹⁹²

Padişahlarla, vezir ve diğer devlet adamlarının yaptırdıkları medreseler az zaman içinde özellikle Rumeli'de Türk kültürünün yayılmasında mühim bir amil olmuştur.¹⁹³ Yani gaza ile elde edilen topraklarda medreseler ve diğer kurumlar vasıtasıyla Türk ve İslam geleneği oluşturulmuş ve fethin ikinci aşamasını oluşturan ilmi kısımda gerçekleştirilmiştir.

2.2.3.4. Askeri Teşkilat

Osmanlı askeri teşkilatı, Anadolu Selçuklu Devleti, İlhanlılar ve Memluk askeri teşkilatlarına benzer özellikler göstermektedir. Merkeze bağlı her bey kendisine tâbi aşiret kuvvetleriyle savaşa iştirak etmiştir. Bunun yanı sıra bu dönemde Osmanlı Devleti'nin henüz küçük olması ve geniş fütuhata yetecek sistemli bir askeri teşkilatının bulunmaması bir eksikliği ortaya çıkarmış, bunu gidermek için Bizans İmparatorluğu ve Balkanlar'da hâkimiyetleri altına aldıkları despotluklardan harp zamanlarında asker almışlardır.¹⁹⁴

İlk dönemlerde Osmanlı askeri teşkilatı (Osman Bey döneminde), bir kısmı Türkmenlerden oluşan ve kendilerine hizmetleri karşılığında elde ettikleri ganimetler dışında fethedilen yerlerden de tımar vermek suretiyle sipahiliğe geçirilen atlı askerler, diğer kısmı ise Osman Bey'in ücretlerini gündelik hesabıyla

¹⁹⁰ Mehmet Bayraktar, "Davud-ı Kayseri", *TDVİA*, Cilt:9, İstanbul 1991, s.32,35; Mehmet Bayraktar, "Davudu'l Kayseri ve Osmanlı İlim Geleneğinin Teşekkülü", *Osmanlı*, Cilt: 5, Yeni Türkiye Yay., Ankara 1999, s.57-65

¹⁹¹ Avcı, a.g.e., s.179

¹⁹² Uzunçarşılı, a.g.e., s.523

¹⁹³ Uzunçarşılı, a.g.e., s.523

¹⁹⁴ Halaçoğlu, a.g.e., s. 43; Uzunçarşılı, a.g.e., s.507

(ulûfe) ödediği şahsi askerlerden oluşmaktaydı.¹⁹⁵ Ancak bu kuvvetler sürekli gaza niyetinde olan beyliğin ilerlemesini durdurmaktaydı. Bu nedenle daha sistemli bir askeri teşkilata ihtiyaç vardı ki Osman Bey döneminde Türk gençlerinden meydana getirilen yaya ve müselleme ordusu bu fikri ortaya atan Çandarlı Halil Paşa ile Alaaddin Paşa tarafından oluşturuldu.¹⁹⁶ Yani yeniçeri ordusu kuruluncaya kadar Osmanlı askeri; tımarlı sipahiler, ücretli askerler (ulûfe alan nöker adı verilen, adları daha sonra azap olarak ifade edilen) ve yaya ve müsellemlerdir.

Rumeli fütuhâtı gelişmeye başlayınca Osmanlı Devleti oldukça güçlü ve sistemli bir orduya ihtiyaç duymaya başladı. Çünkü var olan ordu ihtiyacı karşılamada yetersiz kalıyordu. Bu durum üzerine I.Murad döneminde Kadıasker Çandarlı Halil ve Karamanlı Molla Rüstem'in tavsiyeleriyle, savaşta esir alınan askeri şartlara uygun Hristiyan çocuklarının kısa bir süre Türk terbiyesine uygun olarak yetiştirilmesiyle yeni bir askeri sınıf oluşturulmuş, Kapıkulu Ocağının esasını teşkil eden bu teşkilat, yeniçeri ocağı adını almıştır. Yeniçeri ocağına asker yetiştirmek için ilk "acemi ocağı" Gelibolu'da kurulmuştur. Savaşlarda tutsak olan küçük yaşta Hristiyan çocuklar (pençik oğlanları) bir Türk köylüsünün yanına verilerek burada az ücretle hizmet ettirilir, Türk ve İslam ananelerini öğrenip o hayata intibak ettikten sonra önce acemi ocağına kayıt olunur bir süre sonra da yeniçeri ocağına alınır. Ankara Savaşı'ndan sonra fütuhâtın durması nedeniyle esir kaynağı azaldığından Rumeli'deki Hristiyan tebaadan muayyen bir kanunla, "devşirme" ismiyle yeterli miktarda Hristiyan çocuklarının alınmasına başlandı. Bu devşirmeler de pençik oğlanları gibi yetiştirilir, yetenekli olanları saray için alınıp eğitilir ve sonra padişahın sarayına verilirlerdi.¹⁹⁷ Bu sistem sayesinde hem asker sıkıntısı ortadan kaldırılmış hem de Osmanlı bürokrasisinde yer alacak olan görevliler yetiştirilmiş olurdu. Bu uygulama aynı zamanda Osmanlı merkezîyetçiliğini de destekler nitelikte bir kurum olarak dikkat çekmektedir.

Osmanlı ordusu temel olarak, kuruluş döneminde, yukarıda ifade edilen askeri gruplardan oluşmaktadır. Bunların yanı sıra bu orduyu destekler nitelikte

¹⁹⁵ Akdağ, a.g.e., s.221-222

¹⁹⁶ Halaçoğlu, s.43; Avcı vd., a.g.e., s.162

¹⁹⁷ Halaçoğlu, a.g.e., s.44-45; Uzunçarşılı a.g.e., s.509

küçük yan kuvvetler de bulunmaktadır. Her dönemde gaza faaliyetini destekleyen ordu teşkilatı, Osmanlı'nın gerek kuruluş dönemi gerekse sonraki dönemlerde ihtiyaç duyduğu en büyük ve en önemli kurum olmuştur. Ordusuz gaza yapılamayacağı için diğer kurumlar da oluşturulamayacaktır. Bu nedenle askeri teşkilat yıkılışa kadar vazgeçilemez bir öneme sahip olmuş, her dönemde bu kurumu düzeltmeye, güçlendirmeye yönelik faaliyetlerde bulunulmuştur.

2.2.4. İlâ-yı Kelimetullah

Bu kelimenin sözlük anlamına bakıldığında “İslam dininin tevhid akidesini, şanına layık bir şekilde yüceltip yayma” olduğu görülür. Yani bu ifadenin kaynağı olan din, İslam dinidir. Kelimenin farklı bir anlamı ise “Allah'ın kelimesini (kelamını) yüceltme” dir. Bu ifade özellikle devlet felsefesinin mühim bir rüknü olarak devlet başkanından en vasat ferde kadar yerine getirilmesi ve ulaşılması gereken bir amaca işaret etmektedir. Kelimetullah, dar anlamda “Allah” kelimesi olarak yorumlansa da doğru anlamın “Allah'ın emri ve rızasını teşkil eden her şey” olarak kabul edilmesi gerekmektedir.¹⁹⁸

Osmanlı Tarihi kaynaklarında İslam dininin, Allah adının ve kelamının yayılmasıyla ilgili örnekler bulmak mümkündür. Yukarıda anlatılan ve Nişancı Mehmet Paşa'nın eserinde ve aynı zamanda Neşri'de de geçen “Kur'an-ı Kerim'e saygı gösterme” ile ilgili rüya bu örneklerden biridir. Osmanlı Tarihleri'nde bu rüya dışında bu konuya ilişkin ifadelere sıklıkla rastlanmaktadır.

“(Osman) O ünlü kâfiri yıkıp yaktı, İslam dinini orada aşikar kıldı.”

Osman Gazi'nin Orhan Gazi'ye verdiği nasihatte de yine bu fikrin etkilerini görmek mümkündür.

“Nasihatım şudur: Bir kimse sana Hak Taâlâ'nın buyurmadığı sözleri yutturursa, kabul etme, Tanrı buyruğundan başka bir iş işleme, bilmediklerini şeriat alimlerine sor, soruştur, gerçekten bilmedikçe bir işe başlama ve de sana itaat edenleri hoş tut, nökerine de nimeti ihsanı eksik etme, zira insan (gördüğü) ihsanın kuludur dedi”¹⁹⁹

¹⁹⁸ A.Turan Alkan, “İlâ-yı kelimetullah”, O.A., Cilt:1, İstanbul 1995, s.164

¹⁹⁹ Neşri, a.g.e., s.25

“(Yıldırım Bayezid) *Padişahımız devrinde güzel siyasetle adalet ağacı meyvedar ve ihsan yağmuru bol olmuştur. Hak dinin alemleri, sancakları parlamış ve süslenmiştir.*”²⁰⁰

“(Orhan Bey) *Din bayrakları bu dönemde daha çok açıldı.*”

“*Tanrının yardımı, zafer, ululuk, yücelik, topluluk, dini koruyuculuk, adaleti yayıcılık, bilgi bayrağını açıcılık, kulları doğru yola çağırış, İslamların hakkına saygı gösteriş onun soyundan ve ülkesinden özgede olmasın ve günden güne çoğalıp artsın.*”²⁰¹

Yukarıda yapılan alıntılar dışında ilâ-yı kelimetullah’ı gerçekleştirmeye veya doğrulamaya yönelik daha bir çok ifadeye rastlamak mümkündür. Osman Gazi’nin nasihatinde ve diğer ifadelerde kuruluş dönemi padişahlarının Allah kelamına ve onun yayılmasına ne derece önem verildiği görülebilir.

İlây-ı Kelimetullah ifadesinde tesbih ve zikirden farklı olarak fiili bir hareketlilik söz konusudur. İlây-ı Kelimetullah ifadesinin gerektirdiği aksiyon (hareket) tamamen dışa dönüktür ve insanların marifetleriyle Allah’ın rızasının hadiseler zincirinde hâkim kılınmasını öngörür. İlây-ı Kelimetullah fikri, İslam fütühatını şaşkınlık verici bir genişliğe ulaştıran temel motiflerden biri olduğu kabul edilmelidir.²⁰² Allah kelimesinin (kelamının) korunmasının fiili olarak uygulanma şekline “gaza” adının verilmesi mümkündür. Yani İlâ-yı kelimetullah’ın etkin olarak uygulanma safhası “gaza” olarak görülebilir. Uygulama safhasının yalnızca “gaza” olarak ifade edilmesi bu ifadenin fiili kısmını açıklamada yetersiz kalmaktadır. Devleti oluşturan kurumlar ve onların uygulamaları ile yani eğitim, adalet vb. kurumlarda da İlâ-yı kelimetullah’ın farklı hareket alanları bulunmaktadır. Allah’ın kelamının eğitim kurumlarında öğretilmesi ve yayılmaya çalışılması, adalet kurumlarında ise “Allah”ın kelamında vurgulanan adaletin gerçekleştirilmeye çalışılması fiili uygulamanın gazadan sonraki safhasını teşkil etmektedir.

Selçukluyla başlayıp Osmanlıyla milli bir siyaset olarak devam ettirilen “sürekli batıya yürüme siyaseti” karşımıza önce şu vasfiyle çıkmaktadır: gaza, cihad, ilâ-yı kelimetullah. Çünkü gaza, cihad ve ilâ-yı kelimetullah Hristiyan

²⁰⁰ Tursun Bey, a.g.e., s.45

²⁰¹ Şükrullah, a.g.e., s.53,63

²⁰² Alkan, a.g.m., s.164

garba yöneldiğinde bir anlam taşımaktadır. Bu aksiyon, Avrupa'ya yönelerek gerçekleştirilebilir. Buradan hareketle cihad ve ilâ-yı kelimetullahın Türk Müslümanlığının en karakteristik özelliği olduğu söylenebilir.²⁰³ İlâ-yı Kelimetullah zaman içinde Osmanlı Devleti'nin nihai maksadını simgeleyen formül haline gelmiş²⁰⁴ gaza ruhunun canlı kalmasında temel hareket noktalarından birini teşkil etmiştir.

2.2.5. Kızıl Elma Efsanesi

Kızıl Elma nedir? Neyi temsil eder? Öncelikle bu sorulara cevap vermek ve “kızıl elma”nın hangi dönemde ortaya çıktığını, Türkler açısından neyi simgelediği konusuna açıklık getirmek gerekmektedir. Efsane şöyledir:

“Ayasofya'nın önündeki Justiniaus heykelinin elindeki kızıl küre Türk “kızıl elma”sı ve cihan hâkimiyetinin hedefidir. Sağ el havada, halkı İstanbul'a davet eder vaziyettedir. Hristiyan seyyahlara göre bu altın kızıl küre Bizans İmparatorluğu'na uğur getirmektedir. XIV. yüzyılda heykelin elindeki kürenin düşmesi ülkenin kaybına işaret etmiştir. Bu küre Türklerin “kızıl elma”sı olup ona sahip olmak yani İstanbul'u almak, Türk cihan hâkimiyeti mefkuresinin bir sembolü olmuştur.”²⁰⁵

Fatih'e kadar Osmanlı Devleti'nin gövdesini Anadolu ve Rumeli oluşturmakta ama başı İstanbul'da Bizans'ın elinde bulunmaktadır. Peygamberimizin hadisleriyle²⁰⁶ kudsileşen bu şehir milli ve dini emellerin mihrakını oluşturmakta ve Türklerin hasretini üzerinde toplamaktadır. İstanbul rakip dinin kalesi konumunda bulunmaktadır. Bu nedenle İstanbul'un Türkler tarafından kurtarılmasına zorlayan etkenler arasında dini unsur baş rolü oynamakta ve fethi ilahi bir emir ve mazhariyet özelliği kazandırmaktadır.²⁰⁷

Osmanlı sultanları cihan hâkimiyet mefkurelerinde İstanbul'u bu hâkimiyetlerinin ilk merhalesi ve merkezi olarak görmektedirler. İdeolojilerinin temel ayağını oluşturan gazanın, batıya Rumeli'ye yönelik yapılışı ve bunun

²⁰³ Durmuş Hocaoğlu, “Gaza, Cihad ve İlâ-yı Kelimetullah İdesi Üzerine Bir Tarih Kritiği, *Düşünen Siyaset*, S.7, Aralık 2004, s.63-78

²⁰⁴ Ocak, a.g.e., s.99

²⁰⁵ Osman Turan, *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkuresi Tarihi II*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1998, 11. Baskı, s.38-40

²⁰⁶ “İstanbul muhakkak fethedilecektir. Bu fethi yapacak hükümdar ve ordu ne mükemmel insanlardır.” (Hz.Muhammed)

²⁰⁷ Turan, a.g.e., s.37

sonucu olarak da İstanbul'un alınışı Osmanlı'nın kızıl elmasının ilk aşamalarını teşkil etmekte ve bu ölkü Osmanlı hâkimiyet alanını, insanlara verdiği ilahi kuvvetle, adım adım genişletmektedir. İstanbul'un fethinden sonra, cihan hâkimiyetinin sembolü olan "kızıl elma", oradan Roma'ya, St. Pierre'in kubbesine, yani katolik dünyasının merkezine intikal eder. Daha sonra Roma Papalığı'na hâkim olmak için Beç (Viyana) şehrini düşürmek bir zaruret haline gelmiş ve bunun sonucunda Türklerin "Beç kızıl elması" ortaya çıkmıştır.²⁰⁸

Kızıl elma hep alınmamış Hristiyan şehirleri olmaktadır. Çünkü gaza Müslüman olmayan batıya doğru yapılıncı ilahi bir mana kazanmakta, bu ölküye ulaşmak için Osmanlı toplumunu cesaretlendirmektedir. Bu da Osmanlı ideal yapısının, asker ve halk dilindeki sembolik parçası olmasının sonucudur. Elde edilmek istenen "kızıl elma" ilâ-yı kelimetullah, nizam-ı alem, gaza ve cihad ölkülerinin kilometre taşlarını oluşturmaktadır. Bu nedenle "kızıl elma" ideali, devlet adamları tarafından, bu ölküyü gerçekleştirecek olan, askerlerin gönlünde canlı tutulmaya çalışılmıştır.²⁰⁹ Yeniçeriler arasında "Destiye kurşun atar; keçeye kılıç çalar; kızıl elmaya dek gideriz"²¹⁰ sözü bu fikrin doğruluğunu kanıtlar niteliktedir.

Kuruluş döneminden itibaren "kızıl elma", Türklerin hâkimiyetleri altına almayı istedikleri bölgeleri temsil etmektedir. Bu İstanbul'un fethinden önce böyle olduğu gibi, fetihten sonra da aynı amaca hizmet etmiş, Türklerin hâkimiyet anlayışının sembolü durumuna gelmiştir.

²⁰⁸ Turan, a.g.e., s.39

²⁰⁹ Arabacı, a.g.m., s.815-832

²¹⁰ Turan, a.g.e., s.40

SONUÇ

Hem kimlik hem de ideolojisine Türk ve İslam geleneğinin ana unsurlarını dayanak yapan Osmanlı devleti, bu sayede kendine özgü bir sentez yaratmış ve bu sentez ile altı yüzyıl varlığını sürdürmüştür. Egemenliğini kurarken hakim olduğu toplumun Türk ve Müslüman kimliklerini dikkate almış olan bu devlet bu kimliğe ilişkin özellikleri kendi meşruiyetini ve devamlılığını sağlama konusunda etkin bir şekilde kullanmıştır.

İlk dönemlerde hakim olunan temel unsurun Türk olması nedeniyle Osmanlı Devleti Türk geleneğine uygun olarak davranmış, meşruiyetini hâkim olduğu Türk unsuru üzerinde bu şekilde sağlamaya çalışmış, böylece hem törenin devamını sağlamış hem de kuruluş dönemi için “Türk kimliği”ni bünyesinde barındırmıştır. Bu Türk kimliğinin manevi yönünü oluşturan İslam dinine ait özellikler de etkili şekilde kullanılmış böylece -kuruluş dönemi için- etno-dini olarak nitelendirilebilecek olan bir kimlik ortaya çıkarılmıştır. Her iki unsurun da özelliklerini bünyesinde barındıran bu kimlik, devletin kuruluş ve yayılma dönemlerinde temel dinamiklerinden birini teşkil etmiştir.

Osmanlı Devleti, kurulduğu dönemde bulunduğu konumun etkisiyle yayılmaya yönelik bir siyaset takip ederek sınırlarını kısa sürede Balkanlar’a doğru büyük ölçüde genişletmiştir. Osmanlı bunu benimsediği “gaza” ideolojisinden aldığı manevi gücün de etkisiyle başarmıştır. Konumunun ve zamanın uygunluğunu önemli bir manevi güç olan gaza ile perçinleyen Osmanlı, bu faaliyeti gerçekleştiren gazilerin omuzları üzerinde yükselmiş ve uzun süre bu yükselişini sürdürmüştür. Alpler, alperenler ve daha sonra bunların İslamî ruhla bütünleşmiş şekli olan gaziler devletin kuruluşunda, yayılmasında ve yapılanmasında en etkin rolleri üstlenmişlerdir.

Osmanlı’da gaza, ideolojisinin temel itici gücünü oluştururken, yönetimde uygulanan adalet, istimalet, devletin kurumsal yapılanması vb. birçok uygulama ideolojinin yansımaları olarak görülmekte “Allah’ın adaletini darü’l küfre yayma” bu amacın uygulama alanlarını oluşturmaktadır. Çünkü gaza tek başına uygulandığında bir mana ifade etmemekte, gaza ile elde edilen topraklara

uygulanan siyaset ideolojiyi anlamlı kılmakta, devletin amacını gerçekleştirmesini sağlamaktadır..

Devletin ideolojisi olan gazaya ayrı bir anlam kazandıran ilâ-yı kelimetullah lafzının ise nizam-ı alem kavramı ile birleştirilerek Osmanlı devlet ve fütihat felsefesi biçiminde yorumlanması her ne kadar günümüz devrine ait bir yorumlama²¹¹ olsa da bu iki kavramın birbirini tamamladığı, birinin gazayı, diğerinin ise adaleti temsil ettiği açıktır. “Allah adının ve adaletinin dünyaya” yayılması bu iki kavram ile simgeleşmiştir.

Adalet, ideolojinin yaşatılması için en büyük unsur olarak görülmüş, bunu sağlamak için kurumsal yapılanma çok ince detaylarla oluşturulmuş, halkın huzur, refah ve güvenliğinin sağlanması için büyük çaba sarfedilmiş, devletin devamının halk ile mümkün olabileceği düşüncesi üzerine yönetim felsefesi şekillendirilmiştir. Bu felsefenin sacayaklarından birini oluşturan ve adalet anlayışının bir uzantısı olarak kabul edilebilecek olan istimalet siyaseti, yönetim felsefesinde halkın refah içinde olmasına verilen önemin göstergelerindedir.

Yönetim felsefesi oluşturulurken gerek Türk devlet geleneği, gerekse İslam devlet geleneği ve Osmanlı Devleti’nin kendinden önceki birçok devletin yönetim anlayışları göz önünde bulundurulmuş ve oldukça güçlü bir sentez ortaya çıkarılmıştır. Bütün bu anlatılanlardan hareketle, Osmanlı siyasi ideolojisinin mükemmel bir terkiüb ürünü olduğu ve yönetim anlayışı sayesinde devletin hakim olduğu her yerde bu ideolojinin uygulama alanı bulabildiği sonucuna varılabilir.

Temelde Türk-İslam kimliği ve “gaza” ideolojisi ile kuruluşunu kısa sürede gerçekleştiren Osmanlı Devleti, bu kimlik ve ideoloji sayesinde güçlü bir devletin temellerini atmıştır. Nitekim yükseliş döneminde de gaza ideolojisinden ayrılmayan devlet, yıkılış döneminde Türk ve İslam kimliklerine sarılmış, kurtuluşunu bunlarda aramıştır. Yani kuruluşun temellerini atan unsurlar, devletin her döneminde dönemin şartlarına uygun olarak bazen biri bazen diğerinin ortaya çıkarılmasıyla etkinliklerini her dönemde sürdürmüşlerdir.

²¹¹ Alkan, “Nizam-ı Allem”, s.260

KAYNAKÇA

Ahışhalı, Recep, “Divan-ı Hümayûn Teşkilatı”, *Osmanlı*, Cilt:6, Yeni Türkiye Yay., Ankara 1996

Ahmedî, Destan ve Tevarih-i Mülûki Ali Osman, (Çev. Çiftçioğlu N. Atsız), *Osmanlı Tarihleri I*, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1925-1949

Akarsu, Cezmi , “ Osmanlı Vekayinamelerindeki Soykütükleri Hakkında Notlar”, *Türkler*,Cilt:7, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002

Akdağ, Mustafa, *Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi I (1243-1453)*, Barış Yayınevi, Ankara 1999

Aktepe, Münir, “Çandarlı Ali Paşa”, *TDVİA*, Cilt:8, İstanbul 1993

_____, “Çandarlı”, *TDVİA*, Cilt:8, İstanbul 1993

Alkan , A.Turan, “Nizam-ı Alem”, *O.A.*,Cilt:1, Ağaç Yay., İstanbul 1993

_____, “İlâ-yı kelimetullah”, *O.A.*, Cilt:1, Ağaç Yay., İstanbul 1993

Anonim Osmanlı Tarihi, (Haz.Şerif Baştav), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1973

Arabacı, Caner, “Osmanlı Devleti'nin Kuruluş ve Yükselişinde İdeal Yapının Rolü”, *Uluslararası Kuruluşunun 700. Yıl Dönümünde Bütün Yönleriyle Osmanlı Devleti Kongresi, (7-9 Nisan 1999)*, Selçuk Üniversitesi Basımevi, Konya 2000

Arslan, Çetin , “Erken Osmanlı Dönemi (1299-1453) 'nde Akıncılar ve Akıncı Beyleri”, *Osmanlı (Siyaset)* , Cilt:1, Yeni Türkiye Yay., Ankara 1999

Artuk, İbrahim, “Osmanlı Beyliği'nin Kurucusu Osman Gazi'ye Ait Sikke”, *Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1071-1920)*, Birinci uluslar arası Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi Kongresi Tebliğleri, Hacettepe Üniversitesi, Ankara 11-13 Temmuz 1977, Ankara 1980

Aşıkpaşaoğlu, Aşıkpaşaoğlu Tarihi, (Çev.Atsız), MEB Yay., İstanbul 1992

Aydın, Akif, “Osmanlı Hukukunun Genel Yapısı ve İşleyişi”, *Türkler (Osmanlı)*, Cilt:9, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002

Avcı, Orhan vd., Tarih El kitabı Selçuklular’dan Bugüne, (Ed. Ahmed N. Turan), Grafiker Yay., Ankara 2004

Babinger, Franz, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, (Çev. Coşkun Üçok), Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1992

Barkan, Ö.Lütfi, “İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler” *Türkler*, Cilt:9, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002

_____, “Türk-İslam Toprak Hukuku Tatbikatının Osmanlı İmparatorluğu’nda Aldığı Şekiller, Malikane-Divanî Sistemi”, *Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası*, Cilt:II, (İstanbul 1939)

Bayatlı Mahmud oğlu Hasan , Cam-ı Cem Âyîn,(Çev.Fahrettin Kırzioğlu), *Osmanlı Tarihleri I, Türkiye Yayınevi*, İstanbul 1925-1949

Baydar, Leyla, “Klasik Dönem Osmanlı Kamu Yapılarında Estetik Ölçütler”, *Osmanlı*, Cilt:10, Yeni Türkiye Yay., Ankara 1999

Bayrak, M.Orhan, *Osmanlı Tarihi Yazarları*, Osmanlı Yayınevi, (Biyografi, Bibliyografi), 1982

Bayrakdar, Mehmet, “Davudu’l Kayseri ve Osmanlı İlim Geleneğinin Teşekkülü”, *Osmanlı*, Cilt:5, Yeni Türkiye Yay., Ankara 1999

Bektaş Öztaşkın, Özlem, XVI. ve XVII Yüzyıllarda Osmanlı Toplumunu, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Erzurum 2008

Bilgili, Ali Sinan, “Türk Devlet Hiyerarşisinde Boy Beyi (Safevi ve Osmanlı Örneği)”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 149, (Nisan 2004)

Bilgin, Nuri, *Kimlik İnşası*, Aşina Kitaplar, İzmir 2007

Bostancı, Naci, “Kimliklerin Zırhını Kuşanmak”, <http://www.zaman.com.tr/> 13-12-2006

- Cevizci, Ahmet, *Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yay., İstanbul 1999,
- Cin Halil, Akgündüz Ahmed, *Türk Hukuk Tarihi*, Selçuk Üniversitesi Yay., No:58, Konya 1989, Cilt:I
- Çağatay, Neşet, “Osmanlılarda Şer’i-Örfi Hukuk Kavramı ve Uygulanışı”, *VIII. Türk Tarih Kongresi, Cilt:3, (12-16 Eylül 1994)*, TTK Basımevi, Ankara 1999
- Çetin, Halis, “Devlet, İdeoloji, Eğitim”, *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, No:2, Aralık 2001
- Dede, İhsan, *Tarih Sürecinde Türklerde Yönetim*, Gökyüzü Yay., İstanbul 2006,
- Dedem Korkudun Kitabı*, (Haz.O.Şaik Gökyay), MEB Yayınevi, İstanbul 2000
- Demirtaş, Faruk, “Osmanlı Devrinde Anadolu’da Kayılar”, *Belleten*, C. XII/45, Ankara 1948
- Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi, Ankara 2007
- Divitçioğlu, Sencer, *Osmanlı Beyliği’nin Kuruluşu*, YKY, İstanbul 2006
- Döğüş, Selahattin, “Osman Gazi’den Gazi Mustafa Kemal’e Anadolu Gazileri”, <http://www.sosbil.aku.edu.tr/makale/c9s1m3.pdf>, 06.06.2008
- Eagleton, Terry, *İdeoloji* (Çev. Muttallip Özcan), Ayrıntı Yay., İstanbul 2005
- Ebu Bekr-i Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekiriyye*, (Çev. Mürsel Öztürk), Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2001
- Ecer, Ahmet Vehbi, “Osmanlı Devleti’ nin İstiklal Hutbesini Okuyan Devlet Adamı Dursun Fakih”, *Osmanlı*, Cilt:1, Yeni Türkiye Yay., Ankara 1999
- Emecen, Feridun M., *XVI. Asırda Manisa Kazası*, TTK Yay., Ankara 1989
- Ergin, Muharrem, *Orhun Abideleri*, Boğaziçi Yay., İstanbul 1995
- Erzen, Jale N. “Osmanlı Estetiği”, *Osmanlı*, Cilt:10, Yeni Türkiye Yay., Ankara 1999

Faroqhi, Suraiya, “Sorular, Katkılar, Yorumlar”, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu, Efsaneler ve Gerçekler, Panel Bildirileri*, 2.Baskı, İmge Yayınevi, İstanbul 2004

Galotta, Aldo, “Oğuz Efsanesi ve Osmanlı Devleti'nin Kökenleri: Bir İnceleme”, Elizabeth A. Zachariadou, *Osmanlı Beyliği (1300-1389)*, Tarih Vakfı yurt Yay., İstanbul 1997

Gazavat-ı Sultan Murad b. Mehmed Han, İzladı ve Varna Savaşları (1443-1444) Üzerinde Anonim Gazavatnâme, (Yay.:H.İnalcık-M.Oğuz), TTK Basımevi, Ankara 1978

Göğebakan, Gökür, *XVI.Yüzyılda Malatya Kazası (1516-1560)*, Malatya Belediyesi Kültür Yay., No:6, Malatya 2002

Gökbilgin, M.Tayyib, *Osmanlı Müesseseleri Teşkilatı ve Medeniyeti Tarihine Genel Bakış*, İstanbul 1977

Göksu, Erkan, “Osmanlı Devleti'nin Kuruluşunda Gaza ve Türkmen (Oğuz) Ananelerinin Rolü Üzerine”, <http://www.yenidenergenekon.com/271-osmanli-devletinin-kurulusunda-gaza-ve-turkmen-etkisi/>

Güven, İsmail, *Türkiye'de Devlet Eğitim ve İdeoloji*, Siyasal Kitabevi, Ankara 2000

Güvenç, Bozkurt, *Türk Kimliği ,Kültür Tarihinin Kaynakları*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1995

Halaçoğlu, Yusuf, *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, TTK Basımevi, Ankara 2003

Hasan-ı Rumlu, *Ahsenü't Tevârih*, (Çev. Mürsel Öztürk), TTK Basımevi, Ankara 2006

Heywood, Andrew, *Siyasi İdeolojiler*, (Çev. Kemal Bayram vd.) Adres Yay., Ankara 2007

Hızlı, Mefail , “Osmanlı Klasik Döneminde Medrese”, *Türkler (Osmanlı)*, Cilt:9, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002

Hinz, Walther, *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd*, (Çev. Tefvik Bıyıkoglu), TTK Basımevi, Ankara 1992

Hocaoğlu, Durmuş, “Gaza, Cihad ve İlây-ı Kelimetullah İdesi Üzerine Bir Tarih Kritiği, *Düşünen Siyaset*, 2.Baskı, S.7, Aralık 2004

Imber, Colin, “Osman Gazi Efsanesi”, Elizabeth A. Zachariadou, *Osmanlı Beyliği (1300-1600)*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 1997

İlgürel, Mücteba, “İstimalet”, *TDVİA*, Cilt:23, İstanbul 1991

_____, “Osmanlı Devleti’nde İstimalet Siyaseti”, *VII. Türk Tarih Kongresi*, Cilt:III, TTK Basımevi, Ankara 1999

İnalcık, Halil, “Osmanlılarda Siyasal Bir Kurum Olarak Adalet Dairesi”, <http://www.akader.info/sbard/sayilar/2005Mart/45-51.pdf>; 06.06.2008

_____, “Osmanlı Toplum Yapısının Evrimi”, <http://yunus.hacettepe.edu.tr/~unan/translation2.html>

_____, *Osmanlı’da Devlet Hukuk Adalet*, Eren Yay., İstanbul 2005

_____, “Osmanlı Tarihi En Çok Saptırılmış, Tek Yanlı Yorumlanmış Tarihtir”, *Cogito (Osmanlılar Özel Sayısı)*, S.19, 1999

_____, “Osmanlılarda Saltanat Veraseti Usulü ve Türk Hâkimiyet Telakkisi ile İlgisi”, *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 14, Sayı: 5, Mart 1959

_____, “Stefan Duşan’dan Osmanlı İmparatorluğu’na: XV. Asırda Rumeli’de Hristiyan Sipahiler ve Menşeleri, *Osmanlı İmparatorluğu:Toplum ve Ekonomi*, Eren Yay., İstanbul 1996

_____, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, 8.Baskı, YKY, İstanbul 2006

İnalcık, Halil, Renda, Günsel, *Osmanlı Uygarlığı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2004

İrem, Nazım, “Klasik Osmanlı Adalet Rejimi ve 1839 Gülhane Kırılması”, *Muhafazakar Düşünce*, S.15, Kış 2008

Jennings, Ronald C., “Gazi Tezi Üzerine Bazı Düşünceler”, Mehmet Öz, Oktay Özel, *Söğütten İstanbul'a*, İmge Kitabevi, İstanbul 2005

Kafadar, Cemal, “Gaza”, *TDVİA*, Cilt:13, İstanbul 1991

Kanunname-i Sultanî Bermuceb-i Örf-i Osmanî (Haz. H.İnalçık,R.Anhegger), TTK Basımevi, Ankara 1956

Karadeniz, Hasan Basri, *Osmanlılar ile Beylikler Arasında Anadolu'da Meşruiyet Mücadelesi (XIV-XVI. yüzyıllar)*, Yeditepe Yay., İstanbul 2008

Karataş, Ali İhsan, “Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslimlere Tanınan Din ve Vicdan Hürriyeti”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt:15, S.1, 2006

Karatepe, Şükrü, “Devlet Yönetimi”, *Osmanlı Dünyayı Nasıl Yönetti*, Yeni Şafak

Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lügat-it-Türk*, (Çev. Besim Atalay), Cilt:1, Türk Dil Kurumu Yay.:521, Ankara 1985

Kazan, Metin, “Althusser, İdeoloji ve İdeoloji ile İlgili Son Söz”, <http://ilef.ankara.edu.tr/id/gorsel/dosya/1164634976althusserideoloji.pdf>, 01.07.2008

Kılıçbay, M.Ali, “Osmanlı Kuruluşunun Efsanevi Yanı”, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Efsaneler ve Gerçekler, Panel Bildirileri*, İmge Kitabevi, İstanbul 2004

Koç, Yunus, “Erken Dönem Osmanlı Hukuku: Yaklaşımlar, Temel Sorunlar” , <http://www.edebiyatdergisi.hacettepe.edu.tr/700ozelYunusKoc.pdf>, 06.06.2008

Koyama, Koiçiro, “Osmanlılar'ın İlk Devirlerinde Divan-ı Hümayûn”, *XI. Türk Tarik Kongresi, (5-9 Eylül 1990)*, Cilt:III, TTK Basımevi, Ankara 1994

Köprülü Orhan F., “Osmanlı Devleti'nin Kuruluş ve Gelişmesindeki İtici Güçler”, *Osmanlı*, Cilt:1, Yeni Türkiye Yay., Ankara 1999

Köprülü, Fuad, “Osmanlıların Etnik Menşei Meseleleri” *Belleten*, VII/28, Ankara 1943

_____ , “Alp”, *İA*, MEB, Cilt:1, Ankara 1978

_____ , *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*, Akçağ Yay., Ankara 2003

Köseoğlu, Nevzat, *Eski Türkler’de İslam’da ve Osmanlı’da Devlet*, Ötüken Yay., İstanbul 1997

Kürkçüoğlu, Erol, “ Kayıların Anadolu’ya Gelişi ” *Osmanlı* , Cilt:1, Yeni Türkiye Yay., Ankara 1999

Langer, William L. ,Blake, Robert, “Osmanlı Türklerinin Doğu ve Tarihsel Arka Planı”,Öz, Mehmet, Özel, Ahmet, *Söğütten İstanbul’a*, İmge Kitabevi, İstanbul 2005

Mardin, Şerif, *İdeoloji*, Sevinç Matbaası, Ankara 1976

McLellon, David, *İdeoloji* (Çev. Ercüment Özkaya), Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul 2005

Mehmet Ali Kılıçbay, “ Osmanlı Kuruluşunun Efsanevi Yanı”, *Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu Efsaneler ve Gerçekler, Panel Bildirileri*, 2.Baskı, İmge Kitabevi, İstanbul 2004

Neşri, *Neşri Tarihi I-II*, (Haz.M.Altay Köymen), Kültür Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1984

Nişancı Mehmed Paşa, Karamanlı, Osmanlı Sultanları Tarihi,(Çev.Konyalı İbrahim Hakkı), *Osmanlı Tarihleri I*, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1925-1949

Niyazi, Mehmed, *İslam Devlet Felsefesi*, Ötüken Yay., İstanbul 1990

Nizamü’l Mülk, *Siyasetname*,(Haz. Mehmet Altay Köymen), TTK Basımevi, Ankara 2000

Nizamüddin Şami, *Zafernâme*, (Çev. Necati Lugal), TTK Basımevi, Ankara 1949

Ocak, Ahmet Yaşar, *Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1998

Okumuş, Ejder, “Geleneksel Siyasal kimliğin Çözülmesinde Tanzimat (1839-1856)”, *Din Bilimleri Akademik Araştırmaları Dergisi*, S.4, 2005

Oral, Tanju, *Şerâfe’-d-din ‘Alî Yezdî Zafer-Name-i Emîr Timur*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 1991

Orkun, Hüseyin Namık, “Osmanlılar’ın Aslına Dair”, *Türklük*, S.5, 1939

Oruç Beğ, Edirneli, Oruç Beğ Tarihi, (Haz. Atsız), Tercüman 1001 Temel Eser 5.

Ögel, Bahaeddin, *Türk Kültürünün Gelişme Çağları, I-II*, MEB Yay., İstanbul 2001

Öncül, Remzi, *Eğitim ve Eğitim Bilimleri Sözlüğü*, MEB Yay., İstanbul 2000

Öz, Mehmet, “Klasik Dönem Osmanlı Siyasi Düşüncesi:Tarihi Temeller Ana İlkeler”,

<http://yunus.hacettepe.edu.tr/~mehoz/klasikdonemosmanlisisiyasidusuncesi.html>,
06.01.2008

Özcan, Abdulkadir, “Fatih’in Teşkilat Kanunnamesi ve Nizâm-ı Alem İçin Kardeş Katli Meselesi”, *Tarih Dergisi*, S.33, (İstanbul 1982)

Özel, Ahmet, “Cihad”., *TDVİA*, Cilt:7, İstanbul 1991

Pakalın, Mehmed Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Cilt:II, İstanbul 1983, MEB Basımevi

Perşembe, Erkan, *Almanya’da Türk Kimliği; Din ve Entegrasyon*, Araştırma Yayınları, Ankara, 2005

Seyitdanlıoğlu, Mehmet V., “Divan-ı Hümayûn’dan Meclis-i Mebusan’a Osmanlı İmparatorluğu’nda Yasama”, *Osmanlı*, Cilt:6, Yeni Türkiye Yay., Ankara 1999

Sümer, Faruk , *Oğuzlar(Türkmenler) Tarihleri, Boy Teşkilatı, Destanları*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yay., İstanbul 1992

Şemseddin Sami, *Kamus-î Türkî*, Çağrı Yay.

_____ , *Kamus-ül A'lâm*, Cilt:1-5, Mihran Matbaası, İstanbul 1889

Şimşirgil, Ahmet, “Osmanlı Devleti'nin Kuruluşunda Hizmeti Geçen Alpler ve Gaziler”, *Türkler*, Cilt:9, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002

Şükrullah, Behcatüttevarih, (Çev. N. Atsız Çiftçioğlu), *Osmanlı Tarihleri I* , Türkiye Yayınevi, İstanbul 1925-1945

TDK Türkçe Sözlük, 10.Baskı, Ankara 2005

Tekin, Oğuz, “Osmanlı İmparatorluğu'nda Para”, *Osmanlı* ,Cilt:3, Yeni Türkiye Yay., Ankara 1999

Tekin, Şinasi, “Türk Dünyasında Gaza ve Cihad Kavramları Üzerine Düşünceler”, *Tarih ve Toplum*, S.109, Ocak 1993

Togan, Zeki Velidi, *Oğuz Destanı, Reşideddin Oğuznamesi, Tercüme ve Tahlili*, Ahmet Sait Matbaası, İstanbul 1972

Turan, Osman, *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkuresi Tarihi II*, 11.Baskı, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1998

Tursun Bey, *Fatih'in Tarihi”Tarihi Ebul Feth”*, Tercüman 1001 Temel Eser, 1970

Tüzükât-ı Timur, Timur'un Günlüğü ve Başarı Prensipleri (Haz.K.Şakirov, A.Aslan), Kaynak Yay., İstanbul 2004

Uğur, Ahmet, *Osmanlı Siyasetnameleri*, MEB Yay., İstanbul 2001

Uludağ, Süleyman, “*Eren*”, TDVİA, Cilt:11, İstanbul 1995

Unan,Fahri, *İdeal Cemiyet İdeal Devlet İdeal Hükümdar*, Lotus Yayınevi, Ankara 2004

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı , *Osmanlı Tarihi*, Cilt:1, TTK Basımevi, Ankara 1998

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, “Çandarlı”, *TDVİA*, Cilt:8, İstanbul 1991

Yusuf Has Hacib, *Kutadgu Bilig*, (Çev. Reşit Rahmeti Arat), TTK Basımevi, Ankara 2003

Vincent, Andrew, *Modern Politik İdeolojiler*, (Çev. Arzu Tüfekçi), Paradigma Yay., İstanbul 2006

Witteck, Paul, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu*, (Çev. Güzin Yalter), Batı Dillerinde Osmanlı Tarihleri, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1971

ÖZGEÇMİŞ

1983 yılında Erzurum'un Köprüköy ilçesine bağlı Buğdaylı Köyü'nde doğdu. İlkokulu köyünde, ortaokul ve liseyi Erzurum Nene Hatun Kız Lisesi'nde tamamladı. 2001 yılında Atatürk Üniversitesi Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilgiler Öğretmenliği bölümünde okumaya hak kazandı. 2005 yılında lisans öğrenimini tamamladı ve aynı yıl Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı Sosyal Bilgiler Bilim Dalında yüksek lisans öğrenimine başladı. 2006 yılında Atatürk Üniversitesi Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilgiler Eğitimi ABD'de araştırma görevlisi olarak göreve başladı. Mindivanlı, hala bu görevini sürdürmektedir.